

14936

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK EL SANATLARI BÖLÜMÜ

**SÜLEYMANİYE KÜTÜPHANESİNDEKİ TÜRK MUSHAFLARINDA
16. YY. SERLEVHA TEZHİPLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

GÜLNUR DURAN

Danışman: Dr. ÇIÇEK DERMAN

İstanbul- 1990

ÖNSÖZ

Tez çalışmamda konu olarak belirlediğim Süleymaniye Kütüphanesi, el yazması kitap bakımından zengin kütüphanelerden biridir. Her konuda yazılmış örnekleri bulunan bu eserlerin pek çoğu tezhiplidir.

Günümüzde tezhip sanatının değişik alanlarında gözlemler sonucu edinilen bilgilerle yapılmış yayınlar bulunmakla birlikte, tezhip sanatında önemli yeri olan **serlevha tezhibi** incelenmemiştir. Bu nedenle Türk tezhip sanatının en parlak devrini 16. yy.'ı, dini kitaba verilen önem sonucu en güzel tezhibin yapıldığı mushafları ve en yoğun tezhibin bulunduğu serlevhaları özellikle incelemek istedim.

Bu konuda yeterli bilginin edinilmesi için kütüphane ve müzelerde bulunan tezhipli el yazması kitapların tek tek incelenmesi gerekmektedir. Bu da uzun süreli bir çalışma isteyeceğinden, küçük bir birimi ele aldım ve Süleymaniye Kütüphanesi çalışmamın odak noktasını oluşturdu. Kütüphanenin Süleymaniye Camii ve Türbesi Bölümünde kayıtlı olan ve bugün Türk-İslâm Eserleri Müzesi'nde korunan mushafları da konu kapsamına alarak, Türk hattatlarca yazılan ve tezhibi bulunan eserleri inceleyerek 16. yy. tezhip sanatında **serlevha tezhibi**'nin görülen özelliklerini belirlemeye çalıştım.

Bu çalışmamda önerileri ile beni yönlendiren tez yöneticisi hocam Sayın Dr. Çiçek Derman'a ve çalışmalarım sırasında eleştiri ve önerilerinden yararlandığım değerli hocam Sayın Uğur Derman'a, eserleri incelemem süresince gösterdikleri kolaylıktan dolayı Süleymaniye Kütüphanesi ve Türk-İslâm Eserleri Müzesi sayın yönetici ve görevlilerine teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

I. GİRİŞ

A. Çalışmanın Amacı	1
B. Kapsamı	1
C. Yöntemi	2

II. TEZHİP SANATI HAKKINDA GENEL BİLGİLER

A. Tezhip Nedir	3
B. Kullanılan Motif Grupları	3
1. Hatayî	3
2. Rumî	4
3. Bulut	5
4. Hayvan Figürleri	6
5. Münhanî	6
C. Kullanılan Kompozisyon Çeşitleri	6
D. Kullanılan Malzemeler	7
1. Altın	7
2. Mühreler	8
3. Boyalar	8
4. Kağıtlar	9
5. Fırçalar	10
E. Kullanılan Teknik	11
F. Tezhip Çeşitleri	11
1. Klâsik Tezhip	11
a. Düz Tezhip	11
b. Halkâr	12
2. Yeni Tarz Tezhip	12
G. Tezhip Sanatının Tarihsel Gelişimi	12
H. Nakışhaneler ve Müzehhipler	15

III. MUSHAF VE SERLEVHA TEZHİBİ

A. Mushaf ve Serlevha Tezhibinin Önemi	18
B. Serlevhayı Oluşturan Bölümler	18
1. Yazı Kısmı Tezhibi	18
2. Yazı Çevresi Tezhibi	20
C. Serlevha Tezhibinin Dönemlere Göre Aldığı Biçimler	20
D. 16. yy. Tezhip Ustaları	21

IV. KATALOG 24

V. TİPOLOJİ VE DEĞERLENDİRME 73

A. Sayfa Düzeni	73
1. İktil (A tipi)	73
2. Kubbeli (B tipi)	73
3. Mürekkep (C tipi)	73
B. Kompozisyon ve Desen	81
1. Yazı Kısmı	81
2. Yazı Çevresi	86
C. Kullanılan Malzeme ve Teknik	90

VI. SONUÇ 91

KAYNAKLAR 92

ÖZGEÇMİŞ 94

I. GİRİŞ

Türk süsleme sanatları içinde kitap süslemelerinin önemli bir yeri vardır. Bu sanat dalına verilen önem, kitaba gösterilen saygıdan kaynaklanmaktadır. Yazıyı tamamlayan unsur olarak karşımıza çıkan tezhip sanatı, dîni kitaplara verilen önem sonucu gelişmiş; mushaf (Kur'an-ı Kerim) tezhipleri de bu sanatın en güzel örneklerini oluşturmuştur.

Tezhip ustaları da mushaflarda, en yoğun tezhibin bulunduğu zahriye ve serlevha sayfalarında bütün hünerlerini göstererek kitaba duyulan saygıyı kanıtlamışlardır. El yazması kitap bakımından zengin olan Süleymaniye Kütüphanesi, tezhip sanatının dönemlerini belirleyen örnek eserlere sahiptir. Tüm insanlığın ortak malı sayılan bu tarihi eserleri özgün durumlarında korumak veya bilinçli restorasyon çalışmaları ile özgün durumda bırakmak bizlerin görevidir. Fakat bugüne kadar devletin ilgisizliği, koruma bilincinde olmamaları, restorasyon çalışmalarındaki teknik bilgisizlikten dolayı yapılan hatalı çalışmalar bu güzel eserlerin kaybına yol açmaktadır. Oysa bu eserler tezhip sanatı tarihine ışık tutacak niteliktedir.

A. Çalışmanın Amacı

Şimdiye kadar tezhip sanatında Serlevhalar konulu bir çalışmanın yapılmaması, Süleymaniye Kütüphanesi'nin bu konuda çalışmak için zengin ve elverişli bir yer olması, yok denecek kadar az olan araştırma ve kaynaklara ufak bir katkıda bulunmak amacımı güçlendirdi.

B. Kapsamı

Çeşitli nedenlerle sayıları gün geçtikçe azalan tarihsel ve kültürel değerlere sahip eserlerin; bilimsel yöntemlerle yapılan saptama ve belgeleme çalışmaları, bunların gelecek kuşaklara aktarılması kadar, kültür varlığımızın ortaya konması açısından da çok önemlidir.

Kütüphanede yapılan çalışma, sürenin kısıtlı olması nedeniyle ancak 16. yy. tezhipli Türk mushaflarını kapsamış, serlevha tezhibi bulunan cüzler konuya dahil edilmemiştir. Aynı dönem tezhibi bulunan İran mushaflarının bir kısmı da karşılaştırma yapmak amacıyla incelenmiştir.

Çalışma 16. yy. tezhipli Türk mushafları üzerinde yoğunlaşmıştır. Kütüphanede bulunan 16. yy. tezhipli 51 adet mushaftan 17 adetinin Türk mushafı olduğu belirlenerek serhevha tezhip özellikleri incelenmiştir.

C. Yöntemi

16. yy. tezhip sanatının farklı değerlere sahip örneklerinin bulunduğu kütüphanede yapılan çalışma üç aşamada gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın ilk aşamasında kütüphane kayıtları taranarak tarihi belli olmayan, 1500-1599 tarihli ve bu tarihten önce yazılmış olan mushaflar saptandı.

İkinci aşamada 307 adet mushaf tek tek incelenerek 16. yy. tezhipliler ayrıldı (51 adet), bunların içinden serlevha tezhibi olan Türk mushafları belirlendi (17 adet); bu mushaflardan 8 tanesi Süleymaniye Kütüphanesi kayıtlarında bulunmasına rağmen bugün Türk-İslâm Eserleri Müzesinde korunarak sergilenmektedir.

Üçüncü aşamada konu olan mushafların serlevha tezhip özellikleri, ölçü ve plânları üzerinde çalışıp, fotoğrafları çekilerek inceleme tamamlandı. Bütün bu çalışmalar esnasında bir taraftan da tezhip sanatının tarihsel gelişimi, özellikleri ve malzemeleri için yayın taraması yapılarak bilgi birikimi oluşturuldu.

Günümüze kadar bu sanatın usta-çırak ilişkisi içinde öğrenilmesi ve uygulanması yazılı kaynakların bulunmamasına neden olmuştur. Tezhip sanatı hakkında yeterli bilgiyi verebilmek, konuyu aydınlatabilmek için II. Bölümü geniş tutarak bu açığı da olabildiğince kapatmak istedim.

II. TEZHİP SANATI HAKKINDA GENEL BİLGİLER

A. Tezhip nedir?

Eski kitap sanatlarımızdan biri olan **tezhip**, Türk süsleme sanatlarının önemli bir dalını teşkil eder. Arapça **zeheb** kökünden gelen sözcük **altınlamak** anlamını taşımaktadır. Tezhip yapılmış eserlere **müzehhep**, tezhip yapanlara ise **müzehhip** adı verilir. Yalnız altınla değil, değişik türde ve renkte boyalar da kullanılarak yapılır. Yazı ile birlikte kullanıldığında, yazı daima birinci planda tutulur. Tezhibin amacı yazıyı süslemektir.

Başta mushaflar olmak üzere, dua kitapları, ilmi, edebi, tarihi el yazması kitaplar, murakkaalar, kıt'alar, dîvanlar, minyatürlü albümler, tuğralar, fermanlar devrinin özelliklerine göre tezhip edilmişlerdir.

B. Kullanılan Motif Grupları

Tezhip sanatının özünü motifler oluşturmaktadır. Türk tezhip sanatında kullanılan bu motifler, üsluplaştırılarak¹ her dönemde ayrı bir görüş ve zevkin ifadesi olmuştur.

1. Hatayî Grubu

Bitki kaynaklı motiflerdir. **Yaprak**, **penç**, **goncagül**, **hatayî**, **profilden stilize çiçekler** gibi çeşitleri vardır.

Yaprak motifi: Çeşitli bitkilere ait herhangi bir yaprağın stilize edilerek değişik şekiller almış halidir. **Kıvrık yaprak**, **dilimli yaprak**, **parçalı yaprak**, **kılıç yaprak** gibi isimler almıştır. **Saz Yolu** gibi zaman zaman üslup oluşturan bir motiftir. En basit şekli diğer bütün **hatayî grubu** motiflerde görülmektedir.

Penç motifi: Herhangi bir çiçeğin üstten kuşbakışı görünüşünün stilize edilmiş şeklidir. Yaprak sayısına göre isimlendirilir. **Pençberk** (5 yaprak) motifin esas ismidir, **yekberk** (tek yaprak), **düberk** (2 yaprak), **seberk** (3 yaprak), **cihârberk** (4 yaprak) gibi çeşitleri olmakla beraber hepsine birden **penç** adı verilmiştir.

Goncagül motifi: Tam olarak olgunlaşmamış, gonca halindeki herhangi bir çiçeğin diki-

1. Üsluplaştırma: Bir şekli veya motifi, ana karakterini kaybetmeden yalınlaştırarak tezyini ve şematik hale getirmek, üslûba çekmek.

ne kesitinin stilize edilerek çizilmiş şeklidir. Sapın çiçeğe bağlandığı nokta gözükür, kompozisyon içinde yön gösteren motif niteliği taşır. Tohum kesesi oluşmamıştır. Bu nedenle hatayî motifinin başlangıcı da denilmektedir.

Hatayî motifi: Goncagül motifinin olgunlaşmış halidir. Meşime (tohum kesesi) kısmı gelişmiştir. Simetrik bir motiftir. Klâsik hatayî motifinin kanaviçesinde² aşağı doğru bir daralma olduğu gibi daireye yakın olanları da görülür. Son derece zengin çeşitleri olan bu motifin en parlak devri Osmanlı dönemidir.

Profilden stilize çiçekler: Tezhip sanatına girerken ismini ve özelliklerini kaybetmeyen **lale, gül, karanfil, nergis, şakayık, sümbül** gibi çiçeklerdir. Çizilişlerinde karakterlerini koruyan bu motifler, 16. yy. tezhip sanatında karşımıza çıkar. Türk tezyini sanatlarına İstanbul'un fethiyle girmiştir. En önemli özelliği, her çiçek motifinin kompozisyon içinde ayrı bir çıkışının olmasıdır. Diğer motif grupları ile beraber aynı sap üzerinde çizilmez, sadece raport kompozisyonlarda ve bordürlerde bu kural bozulur. Çini sanatında İstanbul Sultan Ahmet Camisinde en güzel örneklerine rastlanmaktadır.

Bütün bu motif grupları dışında, boşluk doldurmak için ve aksesuar olarak kullanılan motifler de vardır. Bunlar **sap ve çıkmalar, salyangoz, tirfil** olmak üzere 3 çeşittir. Türk tezhip sanatında özellikle altın zeminli boşlukları doldurmada kullanılır. Küçük ve basit olmalarına karşı desenin bütünlüğünü sağlamak, sapların kesişme noktalarını örtmek, sap çıkışlarını süslemek gibi önemli görevleri vardır.

Sap ve çıkmalar: Yaprak görünümündedir, çeşitli goncalarla yapılır.

Salyangozlar: Bir helezonla ifade edilen salyangoz daha çok sap ve yaprakların üzerinde bulunur, bir bölümü sap veya yaprağın altında kalır, karın kısmı üstte gözükür.

Tirfil: Bir virgül şeklindedir, desene espri katar, göze hoş görünmesini sağlar. Değişik şekiller alabilen tirfilleri sanatçılar imza yerine de kullanmışlardır.

2. Rumî Grubu

Tezhip sanatında çok kullanılan rumî motifinin kaynağı kesin olarak bilinmemektedir. Rumî ismi, Anadolu Selçukluları'nın ve İranlıların Anadolu'nun İran'a kadar uzanan kısmına Diyâr-ı Rum demelerinde kaynaklanmaktadır; -î- eki de oraya ait olduğu anlamını taşımaktadır³. Rumî motifi kompozisyonlarda temel eleman olarak görülür. Kendi içinde

2. Kanaviçe: Bir motif çiziminde, gözün seçebileceği tonda, motifin büyüklüğünü ve şeklini belirten sınır çizgiler.

3. Yağmur, H., "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde İmzalı Eserleri Bulunan Tezhib Ustaları", *Türk Etnografya Dergisi*, İstanbul, 1973, s., 80

gruplara ayrılır.

Çiziliş Şekillerine Göre:

İşlemeli rumî: Büyük rumî motifi içinin başka cins motif grubu ile süslenmiş hali.

Hurde rumî: Büyük rumî motifi içinin küçük rumî motifleri ile doldurulmasıdır.

Sarılma rumî, (Piçîde rumî)

Sencîde rumî,

Kompozisyon İçindeki görevlerine göre:

Ayırma rumî: Deseni paftalamada kullanılır.

Tepelik-Ortabağ: Kompozisyonlarda sapların birleşme ve çıkış noktalarında yeralır. Simetrik.

3. Bulut Grubu

Tezhip sanatında önemli bir yer tutar. Kaynağı Çin kabul edildiği için **çin bulutu** da denir. Bu motif, farklı kültür ve uygarlıkların birbirlerinden etkilenmelerinin en güzel örneğidir. Türkler her konuda olduğu gibi realist davranarak, ilham kaynağı olarak doğayı seçmişler; mitolojik efsanelerde yeralan Simurg kuşu ve ejderha boğuşmaları esnasında çıkan buhar ve ateşi, gökyüzündeki bulutu stilize ederek eserlerinde resmetmişlerdir. Bulutların sürekli hareket halinde oluşları, bulut motifine çeşitlilik kazandırmıştır. Bulut motifi kendi içinde iki gruba ayrılır.

Çiziliş Şekillerine Göre:

Hurde bulut: Yaprak, hatayî gibi başka cins motiflerin içlerini süslemede kullanılır.

Sıvama bulut: Tamamen bulut motifi kullanılarak yapılan kompozisyonlardır. Her çeşit bulut motifi kullanılır.

Kompozisyon İçindeki Görevlerine Göre:

Yığma bulut: Yığınak halindedir, genellikle boşluk doldurmada kullanılır. Minyatürlerde gökyüzünü süslemede, kompozisyonlarda desenin çıkış noktasında yeralır.

Doiantı bulut: Çizgi bulut da denir, zaman zaman simetri görülür. İki çeşittir.

- **Dağınık Serbest bulut:** Boşluk doldurma ve desene hareket kazandırmada,

- **Ayırma bulut:** Paftalara ayırmada, kullanılır.

- **Ortabağ:** Dolantı bulut motifinin bir noktadan başka bir bulut motifi ile bağlanmasıdır. Desen içinde ayrı yönden gelen sapları bağlar, simetrik. Üç çeşidi vardır.

- **Gerdanlık ve Çember:** Desenin çıkış noktasında bulunur.

- **Tepelik:** Ortabağın ters olarak çizilmiş şeklidir. Kompozisyonların tepe noktalarında yer alır.

4. Hayvan Figürleri Grubu:

Türklerde hayvan motifi, deseni zenginleştirmek ve efsanevî olayları anlatmakta kullanılmıştır.

Simurg Kuşu (Zümrüd-i Anka); güzelliğin, zerâfetin,

Ejderha; kuvvet ve mücadelenin simgesidir.

Hayvan motiflerinin tezhip sanatında dini kitaplar dışında kullanıldığı görülür, bunda da hareket eden varlık resmi yapmamak prensibinden doğan tasvir yasağının etkileri vardır.

5. Münhanî Grubu

Çıkış kaynağı belli değildir, tezhip sanatında 11.-15. yy. arasında görülür. Selçuklular'da en parlak devrini yaşamış, Beylikler döneminde de önemini korumuştur.

Kelime anlamı eğridir. Yanyana gelmiş yarım daireye benzeyen eğrilerden oluşur. İç ve dış pervaz olarak kullanıldığı gibi rozet şeklinde olanları da vardır.

C. Kullanılan Kompozisyon Çeşitleri

Serbest kompozisyon: İçinde simetri ve tekrar olmayan kompozisyon türüdür.

Simetrik kompozisyon: Sanatkârın tamamen hür olduğu bu kompozisyonda başlangıç ve bitiş noktaları bellidir. Kompozisyonun çizileceği alan çift sayıya bölünür, bir bölüm için hazırlanan desen diğer bölümlere olduğu gibi aktarılır. Pano niteliği taşır.

Geometrik kompozisyon: İşlenecek alan, geometrik şebekeler halinde bölümlere ayrılmıştır. İstenilen yöne simetri vardır, şebeke her yönde genişletilebilir. Selçuklu Sanatı'nda çok kullanılmıştır. Osmanlı Sanatı'nda daha çok geniş alanlarda görülür. Sonsuzlu-

ğu ifade eder. Tezhip sanatında paftalamalar ve ara pervazlarda örnekleri vardır.

Raport kompozisyon: Değişik yönlerde genişletilebilen düzendedir. Dört taraftan simetri, sağ ve soldan simetri, üst ve alttan simetri, kısmen simetri olan şekilleri görüldüğü gibi hiçbir yönden simetri olmayanı da yapılmıştır. Çizimi en zor olanıdır.

Bulutlu kompozisyon:

Rumîli kompozisyon:

D. Kullanılan malzemeler

1. Altın

Tezhip sanatında en başta gelen malzemedir. Altının kullanılabilir hale gelmesi için çeşitli işlemlerden geçirilmesi gerekir. Altının varak haline getirilmesi ile işe başlanır. Mercimek büyüklüğündeki kareler halindeki altın, iki tırşe⁴ arasında dövülerek inceltir. Bu işlem için özel bir çekiç kullanılır. Bu yöntemle altın, varak haline getirilir. 55x105 mm. ölçülerinde olan Osmanlı altının bu usûlde hazırlanması çok zor ve yorucudur. Bu nedenle zamanla Avrupa'dan gelen fabrikasyon altın kullanılmaya başlanmıştır (80x80 mm.).

Altın ayar derecesine göre değişik renkler alır. Tezhip sanatında da altının bu özelliğinden yararlanılmış, değişik renklerdeki boyaların yerine altının tonları kullanılmıştır. Oranj, sitrol, yeşil tezhipde en çok görülen altın renkleridir. Gümüş ilâvesi ile hazırlanan yeşil altın, 16-18 ayardır, rengi açıktır ve zamanla kararma oranı daha fazladır. 21-23 ayar olan sarı altın ise daha dayanıklı ve koyu renktedir.

Varak halinde bulunan altının fırça ile sürülebilmesi için ezilmesi gerekir. Ezme işlemi fazla çukur olmayan sırlı bir tabakta yapılır. Bir parça arap zambakı veya süzme bal kullanılarak, parmak yardımı ile varak altın alınıp su ile yumuşatılmış arap zambakının üzerine konur. Altının parlaklığı gidene ve hamur hale gelene kadar dairesel hareketlerle ezilir. Altın varaklar tek tek alınarak bu işlem tekrarlanır. Ezme işlemi tamamlanınca üzerine su konur, altının dibe çökmesi beklenir ve üstte kalan kirli su süzülür. Altın iyice temizlene kadar yıkanır. Son yıkamadan sonra kurutulur. Sarı boya görünümünde olan kurutulmuş altın, jelatinli su ile sulandırılarak fırça ile tatbik edilir. Altının kullanıldığı zemine yapışmasını sağlayan jelâtinli suyun koyuluk derecesinin iyi ayarlanması gerekir. Jelâtin

4. Tırşe: Kuzu derisinin iç kısmından çıkartılarak kurutulmuş zar halindeki tabaka.

fazla olduğunda altın parlamaz, az olduğu takdirde ise sürülen altın dökülür⁵.

2. Mühreler

Altının sürüldükten sonraki boya görünümünün giderilmesi için parlatılması gerekir. Bunun için de zermühre denilen sert ve cilâlı taştan yapılan özel bir alet kullanılır. **Zermühre** ve **kâğıt mühresi** olmak üzere iki çeşidi vardır.

Zermühre: Altın parlatmada kullanılır. Akik, Süleymanî taşı, Yeşim veya Yemen taşından yapılır. Biçimlerine göre isim alır.

-Yassı (bademî) mühre: Badem şeklinde, uç tarafı biraz daha yassı ve kenarları keskincedir.

-Kartal burnu (sivri) mühre: Ucu kartal gagası gibi eğri ve sivridir. Yassı mührenin deymediği ince ve çukur yerlerdeki altını parlatmada kullanılır⁶.

Mühreleme mat ve parlak olmak üzere iki şekilde yapılır. Yağlı cilde sürülerek hafif yağlanan mührenin altın üzerinde dolaştırılması ile yapılan parlatma **çok parlak**, altın ile mühre arasına ince bir saman kâğıdı konularak yapılan parlatma ise **mat** olur. Altın parlatılırken aynı zamanda üzerindeki pürüzler de giderilir.

Zermühre dışında altın, **iğne perdahı** adı verilen küçük noktalarla da parlatılır. Bu parlatmada kullanılan alet, ucu kâğıdı delmeyecek sivrilikte, elle tutulacak sapı olan bir iğnedir.

-Kâğıt mühresi: Zermührelere oranla daha büyüktür ve biçimleri farklıdır. Üç çeşidi vardır.

-Cam mühre: Yumurta büyüklüğünde camdan yapılmıştır. İçi boş ve dolu olan cinsleri vardır.

-Çakmak mühre: İçine 10-12 cm. boyunda, 4-5 cm. eninde, 1,5 cm. kalınlığında çakmak konmuş, elle tutacak sapı olan bir alettir. Kâğıt mührelemekte tercih edilir.

-Deniz kulağı: Büyük deniz böceğinin kabuğu olup, içi boş ve hafiftir⁷.

3. Boyalar

5. Derman, Ç., "Osmanlılarda Halkârî", İ.Ü.Edebiyat Fak., Sanat Tarihi Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul, 1982, s., 9, 11-13

6. Yazır, M.B., Kalem Güzeli, Yay. Haz., Uğur Derman, Ankara, 1981, s. 169

7. Yazır, M.B., a.e., s. 168

Tezhip sanatında genellikle cisimli olan boyalar destesenk⁸ taşı ile ezilerek arap zankı ile karıştırılıp kullanılmıştır. En çok kullanılan boyalardan bazıları ise şunlardır.

Laciverd; Taş boya.

Siyah; İs mürekkepçiliğinde kullanılan is.

Beyaz; Bazik kurşun karbonat, Üstübec⁹.

Lapislazulî; Bedahşî lâciverdi (lapis).

Kırmızı; Lâl mürekkebi¹⁰.

Tezhipde altın ve laciverd (lapis) den sonra kullanılan diğer renkler; beyaz, turuncu, limon küfü, siyah, pembe, eflâton, mavi, sarı, kızıl kahvedir.

4. Kâğıtlar

Kitap sanatlarında kâğıt yerine kullanılan en eski yazı malzemesi parşömendir¹¹. Başta mushaflar olmak üzere değerli belgeler için kullanılmıştır, 5. yy.ın başlarına kadar görülür. İslâmî devirde yazı malzemesi olarak kullanılan ikinci madde papirüstür. Abbasilerin başlangıcına kadar en önemli yazı malzemesi iken, yerini yavaş yavaş kâğıda bırakmıştır. Daha sonra İslâm dünyasının hemen her tarafına Avrupa kâğıdının yayıldığı, özellikle İtalyan kâğıdının tercih edildiği, elde bulunan kitapların fligranından anlaşılmaktadır¹².

Eski elyazması kitaplarda kullanılan kâğıtlar hattat ve müzehhipler tarafından titizlikle seçilmişlerdir. Olabildiğince silinebilen, leke bırakmayan, zaman içinde rengi bozulmayan, ahârlı, mührelenmiş ve uzun süre bekletilmiş, yazı ve tezhibe elverişli kâğıtlar tercih edilmiştir.

Kâğıtların rengi gözün yorulmaması, çabuk kirlenmemesi için beyaz seçilmeyerek; çeşitli renkte boyalarla renklendirilmiştir. Kullanılan renkler hakkında tam bir kadro verilmekle birlikte en çok görülenleri 8 gruba ayırmak mümkündür.

Beyaz; şeker rengi, çiğ renk, süt beyaz.

8. Destesenk: Boya ezmede kullanılan billur veya mermerden yapılmış alet. Halk arasında havanell de denir.

9. Derman, U., *Türk Sanatı'nda Ebrû*, İstanbul 1977, s. 25

10. Lâl mürekkebi: Kırmızı denilen Cochenille böceğinden elde edilen boyadan yapılan mürekkep.

11. Parşömen: Kalın kağıda yakın, özel terbiye edilmiş, zar şeklinde hayvansal bir madde.

12. Çetin, N., *Yayınlanmamış Notlar*.

Sarı; kanarya sarısı, saman sarısı, altın sarısı, açık krem, koyu krem, bal köpüğü, açık kavuniçi.

Kırmızı; toz pembe, gül kurusu, kiremit rengi, nar çiçeği.

Yeşil; açık yeşil, filizî, çimen rengi, zeytinî, limon küfü, çağla rengi, nefî.

Mavi; açık mavi, gök rengi, süt mavisi.

Kahverengi; açık kahverengi, toprak rengi.

Siyah; parlak, mat, açık, koyu.

Karışık; kumlu, dalgalı, ebrûlu, kirli.

Kâğıtlar bitkisel boyalarla sürme veya banyo usulüyle boyandıktan sonra **nişasta veya yumurta ahârı** yapılarak kuvvetlendirilmiştir. Ahârla kâğıdın sertliği giderilerek silinmeye ve kazınmaya elverişli bir zemin hazırlanır. Ahâr kâğıda ince bir tabaka halinde sürülmelidir, fazla gelen ahâr kâğıdı kıvrılarak çatlatır ve üzerinde çalışılmasını zorlaştırır. Çatlaklara boya ve mürekkep yayılır, fırça rahat hareket edemez¹³.

Kâğıtların ahârlandıktan sonra fazla bekletilmeden kâğıt mührresi ile mührelenmesi gerekir. Mühreleme kâğıt üzerindeki pürüzleri düzeltir ve parlaklık kazandırır. Mührelemede küçük boydaki kâğıtlarda, yağlı cilde; büyük boyda kâğıtlarda ise kuru sabuna sürülmüş bir çuha parçasının kâğıt üzerinde gezdirilmesi mührenin daha rahat kaymasını sağlar. Mühre kâğıt üzerinde ileri geri sürülerek mührleme işlemi tamamlanır. Kâğıdın mührelenirken elle tutulmaması gerekir. Aksi takdirde, mühr kâğıt üzerinde çizgiler yapar ve buruşarak yırtılmasına neden olur¹⁴. Tezhipde ahârlı ve mührli yüzey üzerine sürülen altın ve boya fazla emilmediği için daha güzel parlar ve boyalar renklerini korurlar.

5. Fırçalar

Tezhipde fırçalar kullanım yerlerine göre değişiklik gösterirler. Önceden müzehhipler, çulluk kuşunun ensesinde yay biçiminde bir tane bulunan gümüş renkli tüyün birkaç tane-sini biraraya toplayarak fırçalarını kendileri yapmışlardır. Değişik kalınlıklarda hazırlanan bu fırçaların yerini bugün samur fırçalar almıştır.

Tezhipde kullanılan fırçalar işlevlerine göre çeşitlere ayrılır:

13. Yazır, M.B., a.g.e., s., 159, 166

14. Yazır, M.B., a.e., s. 168

Tahrir (kontür) fırçası: Yalnız tahrir çekmede kullanılan bu fırça çok ince ve ucu çok muntazamdır.

Altın fırçası: Değişik kalınlıklarda yalnız altın sürmede kullanılır.

Nokta fırçası: Değişik kalınlıkları olan, ucu küt bir fırçadır.

Zemin fırçası: Yassı ve kalındır, geniş zeminleri boyamada kullanılır.

E. Kullanılan Teknik

Tezhibin yapılmasına, tezhip yapılacak alanın belirlenmesi ile başlanır. Yazı sahasının genişliği, yazının karakteri ve kalem kalınlığı gözönüne alınarak, motif ve desen çeşidi seçilir. Tezhip alanı geometrik paftalara ayrılır ve kompozisyon içindeki motiflerin dengeli bir şekilde dağıtılmasına dikkat edilerek desen çizilir. Desen çizilip hazır olunca, iğ-nelenerek kalıbı çıkarılır. Kalıbın iğnelenmesi "şimşir" denilen bir tahta parçası üzerinde yapılır. Kalıbın büyüklüğüne göre değişik kalınlıklarda dikiş iğnesi ile en az iki, en çok dört nüsha birlikte iğnelenir. İğne dik olarak, aynı aralık ve kuvvetle sık olarak çizgiler üzerine batırılır. Bu şekilde hazırlanan iğneli kalıptan desenin geçirilmesi kömür tozu yardımı ile yapılır. Söğüt ağacından elde edilen ve tülbent içine konularak hazırlanmış, kömür tozu çıkını kalıp üzerinde gezdirilir. Kalıptan alta geçen desen kurşun kalemle çizilerek sabitleştirilir. Açık zeminde uygulanan bu işlem koyu zeminde kömür tozu yerine tebeşir tozu ile yapılır ve buna **silkeleme** adı verilir. Tezhip zemininin tebeşir sürülmüş bir çuha parçası ile yağı alınır ve boyama işlemine geçilir. Bu yapılmadığı takdirde kâğıt boyayı tutmaz, toplanmasına neden olur.

Tezhibe önce altın sürülerek başlanır. mührelenir; sonra motiflerdeki renkli kısımlar boyanır ve hepsi birden tahrirlenir. En son zemin doldurularak, motiflerdeki ince ayrıntılar işlenir ve renkli tonlamalar yapılır. Boya altından önce sürüldüğünde, parlatma sırasında boyalara değen mührü dökülmelere ve çizilmelere neden olur.

F. Tezhip Çeşitleri

1. Klâsik Tezhip

Düz tezhip ve halkâr olmak üzere iki çeşittir.

a. Düz Tezhip:

Tığ zemini dışında kâğıt rengi, altın ve boya ile tamamen kapatılmıştır. Lacivert (lapis) ve altın hakim olan renklerdir, bunların yanısıra mavi, kırmızı, yeşil, sarı kirli pembe, turuncu, beyaz, siyah, motiflerde ve küçük zeminlerde görülen renklerdir. Altın sıvama olarak sürülmüştür. **Zer enderzer**¹⁵ tarzı düz tezhibin en belirgin özelliğidir. Selçuklu tezhip sanatında ve 15-16. yy. Osmanlı tezhibinde çok kullanılmıştır.

b. Halkâr:

Altının sulu veya koyu olarak sürülmesi ile yapılan gölgeli tezhip tarzıdır. Klâsik Türk tezhip sanatına paralel olarak gelişmiştir. Gölgeli halkâr ve tarama halkâr gibi değişik şekillerde uygulanmış ve boyama şekline göre değişik isimler almıştır.

-Tek renk veya çift renk (yeşil, sarı) altınla yapılan **esas halkâr**.

-**Tahrirli halkâr**.

-**Renkli halkâr** (zerşikâf).

-**Foyalı Halkâr**: Fatih devri halkârında daha sık görülen bu tarz, transparan olan lâl mürekkebinin kullanılmasıyla yapılır.

-**İğne perdahlı halkâr**¹⁶.

Düz tezhipde kullanılan motifler, halkârda daha iri olarak kullanılmış ve saplar tek hat olarak belirtilmiştir.

2. Yeni tarz tezhip:

Batı zevk ve görüşünün yarattığı bir süsleme tarzıdır. Çizgiler aşırı derecede yuvarlak ve kıvrımlıdır. Türkler bu üslûbu kendi zevkleri ile birleştirerek bir Avrupa rokосу gibi Türk rokосу üslûbunu geliştirmişlerdir. Renk olarak, daha önceki yüzyılların parlak, canlı ve ulusal renkleri kaybolmuş, altın fazlalaşmıştır¹⁷. Çiçek ve buket kompozisyonları rengârenk boyanmıştır. Bu tarz tezhip 19. yy.a kadar etkisini sürdürmüştür¹⁸.

G. Tezhip Sanatının Tarihsel Gelişimi

Tezhip sanatının kaynağı Uygur Türklerine kadar uzanmaktadır. 9. yy.a kadar Orta As-

15. Zer enderzer; Altın zemin üzerine, değişik renk ve tonda altın kullanılarak yapılmış tezhip.

16. Derman, Ç., a.g.e., s. 27

17. Yağmurlu, H., a.g.e., s. 81

18. Mesara. G., "Türk Tezhip ve Minyatür Sanatı", Sandoz Bülteni, 1987, S.1, s., 13-16

ya'da yaşayan Uygurlar mabed ressamlığını sürdürmüş, resim ve süsleme sanatının uygulayıcısı olmuşlardır¹⁹. Von le Cog tarafından Turfan harabelerinde bulunan el yazması bir kaç kitap ile Mani dinine ait bir mabedin freskleri, Türk süsleme sanatlarının kaynağı hakkında bilgi vermektedir²⁰. Türkler sanat etkinliklerini üç ayrı din üzerinde geliştirmişlerdir, Manihaizm, Budizm, İslâmlık. 8. yy.da Uygurlar önce Mani daha sonra Budizmi benimsemişler ve resimde çok ilerlemişlerdir, Turfan kazılarında bu konuda pekçok eser ele geçmiştir. Kitap süsleme sanatlarında da ilerleyen Uygurlar, duvar resimlerinde kullandıkları figür ve motifleri daha da küçülterek kitap süslemekte kullanmışlardır²¹. Orta Asya'da kullanılan motifler düz ve yuvarlak çizgilerden oluşan geometrik şekillerdir. Sembolik ve hayvan figürlerinin tezyini süsleme içinde evren ve tanrıları temsil ettiği bilinmektedir. Ancak zamanla bunlar dini ve manevi anlamlarını kaybederek soyut şekiller haline dönüşüp üslûplaşmışlardır. Türklerin İslâmiyeti kabul etmesinden sonra da bütün İslâm dünyasında benimsenmiş, bölgelere göre değişme göstermekle beraber evrensel bir üslûp olarak gelişmiştir²².

8. yy.dan başlayarak Orta Asya'dan Ön Asya'ya doğru inmeye başlayan Uygurlar, sanatlarının İslâm dünyasına yayılmasını sağlamışlardır. Ön Asya sanatlarında değişiklikler yaparak Türk sanatı etkisini Maveraünnehr ve İran'a yaymışlardır. 9. yy.da Bağdat, Merağ ve Tebriz'e gelen Uygurlu sanatçıların Türk hükümdarlar tarafından korunmaları bu etkiyi daha da kuvvetlendirmiştir.

Uygurlu sanatçıların İslâm ülkelerinde yaptıkları eserlere arapça takma adlarla imza atmaları, İranlı veya Arap zannedilmelerine neden olmuş ve yaşamları hakkında bilgi edilmesini zorlaştırmıştır²³. Uygurlardan kalan yazma eserler dikdörtgen şeklindedir. Tezhip ve resimlerde geri plan mavidir. Kullanılan renkler beyaz, erguvan, açık ve koyu yeşil ve altındır. Tezminat arasında basitleştirilmiş ağaç motifleri ve boşluk dolduran çiçek motifleri görülür²⁴.

Türklerin İslâmiyeti kabulünden sonra gelişmeye başlayan tezhip sanatı, Selçuklular zamanında kuvvetlenmiştir. B. Selçuklular zamanındaki bu gelişme Anadolu Selçukluları zamanında da sürmüştür. Selçuklu tezhibinin ana motifi rumîdir, bunun yanısıra münhanî, hatayî grubu motiflerde kullanılmıştır. Kompozisyon olarak geometrik düzen ön plandadır. Değişik sayıda köşeleri olan bu motifler birbirine uyacak şekilde yanyana geti-

19. Diez, E., *Türk Sanatı, Başlangıcından Günüme Kadar*, Çev., Oktay Aslanapa, İstanbul, 1946, s.3

20. Naci, E., *Şarkta Resim*, İstanbul, 1943, s., 4-5

21. Turan, O., *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyetleri*, Ankara, 1965, s. 293

22. Ersoy, A., *Türk Tezhip Sanatı*, İstanbul, 1988, s. 9

23. Ersoy, A., a.e., s. 22

24. Cunbur M., "Türklerde Tezhip Sanatı", *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara, 1976, s. 670

rilerek desen oluşturulmuştur. Bunlarda zemin altın, çizgiler siyahtır, çoğunlukla geometrik şekillerin içi benek, yıldız ve yaprak motifleri ile doldurulmuştur. Yer yer mavi, kırmızı ve siyahla renklendirilmiştir. 12. yy.da gelişmeye başlayan Selçuklu tezhibi 13. yy. sonlarında en güzel örneklerini vermiştir. Konya Mevlâna Müzesindeki Divan-ı Kebir ve Mesnevî isimli yazmalar buna örnektir²⁵.

14. yy.da Anadolu'da hüküm süren Anadolu Beylikler Dönemi tezhip sanatı, klâsik Osmanlı tezhip sanatının hazırlık dönemini oluşturur. Klâsik üslûp Fatih devrinde olgunlaşır, son derece ince ve zarif çizgilerle tezhip sanatında yeni bir çağ açar. Bu devirde Türk müzehhiplerinin yanısıra İran ve Herat'dan gelen sanatçıların da çalıştığı bilinmektedir.

Fatih Devri tezhiplerinde çivîdî lacivert zemin üzerine kırmızı, yeşil, siyah renklerin yanında sarı, turuncu, mor, pembe, beyaz renklere de rastlanır. Selçukluların geometrik motiflerinin yerini stilize bitki motifleri almıştır, motif araları rumî, dal ve noktalarla doldurulmuştur. Tezhip daha incelmış, motifler küçülmüştür. Sadrazam Mahmut Paşa için yazılmış kitaplardaki tezhiplerde lacivert rengin yerine mor, sarı rengin yerine bolca turuncu kullanılması dikkati çeker²⁶. Fatih Devri tezhibinde mekik şeklinde zahriye ve siyah renk karakteristiktir.

II. Bayezîd tezhip sanatı (1481-1512) Fatih devrinin daha incelmış, olgunlaşmış bir devamıdır. Bu dönemde tezhip edilen eserlerin çoğunu mushaflar oluşturur, buna Şeyh Hamdullah gibi ünlü bir hattatın bu devirde yaşaması en büyük etkidir. Devrin ilk yıllarında kullanılan iri motifler sonradan terkedilmiş, yerini zengin çeşidi olan ince ve küçük motifler almıştır. En çok kullanılan renkler altın ve laciverttir. Detayda kullanılan renkler de oldukça zengindir. Bu dönem tezhibinde pek çok yeni motifin kullanıldığını görüyoruz.

Yavuz Sultan Selim (1512-1520) Devrinden günümüze çok az eser gelmiştir. II. Bayezîd devrinin özellikleri görülür, farklı olarak motiflere **kaplan postu**, (çintamani, pars beneği) motifi eklenmiştir²⁷. 1514'de Tebriz'in alınması ile çok sayıda sanatkâr, İstanbul'a getirilmiş ve yeni yeni görüşler hâkim olmuştur.

Kanunî Sultan Süleyman Devri (1520-1566) tezhip sanatı, önceki yıllarda görülen yeniliklerin gelişim sahası olmuş, motifler ve renkler alabildiğince gelişmiş ve zenginleşmiş-

25. Cunbur, M., a.e., s. 669

26. Cunbur, M., a.e., s. 669

27. Günaydın E., 15 ve 16. yy. Türk Tezhibi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak., Sanat Tarihi Böl., Türk Sanatı Kürtüstü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Tarihi yok, s., 4, 12-13.

tir. Bu dönemde **bulut** motifinin diğer motiflerle uyum içinde kullanıldığı görülmektedir. Başta lapis ve altının çeşitli renk ve tonları olmak üzere turuncu, yeşil, vişne çürüğü, mavi, sarı, pembe, eflâtun ve bu renklerin çeşitli tonları, az miktarda da siyah kullanılmıştır. Hatayî grubu, rumî gibi motifler dışında natüralist çiçeklerde bu dönem tezhibinde önemli bir yer tutar. Sayfaların cetvel dışında kalan kenarlarına serbest fırça ile iri motifli halkâr ve zer enderzer tezhiplerinin güzel örnekleri yapılmıştır. Zahriye tezhibinde dik-dörtgen, altıgen, sekizgen formlarda kompozisyonlar; renkli iplikler, ara pervazlar (zen-cerek, arasuları), en güzel tığlar Kanunî devrinin vazgeçilmez unsurlarıdır.

Devrin karakterini gösteren şukûfe tarzıyla birlikte 17. yy.da klâsik tezhip sanatı duraklama devrine girer. 18. yy.da (III. Ahmed Devri), Osmanlı tezhip sanatı yeni bir döneme girer ve iki yönden değişme gösterir. Birincisi iri bozulmuş rumî motifleri, ikincisi batı etkilerinin tezhibe yansımalarıdır. Buketler, vazo ve saksı içinde çiçekler bu etkilerin sonucudur. Yüzyılın sonlarına doğru Rönesans ve barok kıvrımları Türk tezhibinde taklit edilmeye başlanmış, **Türk Rokokosu** üslûbu bu devirde gelişerek kendi içinde güzel örnekler vermiştir. 19. yy.ın sonuna kadar devam eden bu tarz, Türk karakterini kaybederek zamanla yok olmuştur²⁸.

1914 yılında İstanbul'da kurulan Hat ve Hattatlar Mektebi diye bilinen **Medresetül Hattatîn** de tezhip ve diğer kitap sanatları çalışılmaya başlanmış²⁹, Güzel Sanatlar Akademisi bünyesinde sürdürülen bu çalışmalarla 20. yy.da klâsik dönem tezhiplerine geri dönülmüş ve Cumhuriyet döneminde yetişen tezhip sanatçıları yalnız sanat kaygısı ile bu alanda eserler vermişlerdir.

H. Nakışhâneler ve Müzehhipler

Nakışhâneler, Anadolu Selçukluları zamanında saraylarda görülmeye başlanmıştır. O devre ait birçok yazma eser tezhiplerinde görülen ortak özellikler, Anadolu Selçukluları'nın Konya ve diğer büyük kültür şehirlerinde tezhip atelyelerinin bulunduğunu göstermektedir³⁰, Osmanlılar zamanında da devam eden bu nakışhâne geleneği ile birlikte Osmanlıda müzehhiplik 15. yy.ın ilk yarısından itibaren başlamıştır. İlk zamanlarda Karamanoğullarındaki müzehhiplerden istifade etmişlerdir. Konya, Aksaraylı Ahmed b. Hacı Mahmud da bunlar arasında bulunan müzehhiplerdendir³¹. I. Selim ve Kanunî dönemle-

28. Mesara, G., a.g.e., s. 13

29. Mesara, G., a.g.e., s. 13

30. Cunbur, M., a.g.e., s. 668

31. Uzunçarşılı, İ.H., *Osmanlı Tarihi*, Ankara, 1975 (3), Cilt II, s. 622

rinde İran'dan gelen müzehhiplerin yanısıra yerli Türk sanatçıların da sayıları oldukça kabarıktır.

20. yy.ın Güzel Sanatlar Akademisi gibi hizmet veren nakışhanelerde, hemen her dönemde her yaşta çırak ve usta birlikte çalışmışlardır. İstanbul'un fethinden sonra, Selçuk sarayına bağlı nakışhane geleneğine göre Bursa ve Edirnedeki gibi yeni bir nakışhâne Topkapı Sarayı'nda kurulmuş ve 19. yy.a kadar sarayın her türlü tezyini işyeri ile meşgul olmuşlardır.

Nakışhane imparatorluk içinde tektir ve sarayın bünyesi içinde yer almıştır. Saray nakışhânesinde hazırlanan, üretilen desen ve motifler, imparatorluğun yönetimi altında bulunan sanat merkezlerine gönderilerek oralarda da yaptırılması sağlanırdı; çıkış noktasının bu şekilde sağlam tutulması, uygulanan sistem sanatın bozulmayarak, uzun zaman korunmasına neden olmuştur.

Bir nakışhâne murakka germek, altın ezmek, fırça yapmak, boya hazırlamak, bazı alet ve malzemeyi temin etmek, desen çizmek, cetvel ve tahrir çekmek, mürekkep yapmak, kâğıt boyamak gibi işler yapılır; bir yazma eser hazırlanırken bütün bu işler ayrı ayrı kişiler tarafından uygulanırdı. Bu nedenle nakışhânelerde hazırlanan eserler ortak bir çalışmanın ürünü olur ve imza atılmazdı. Ancak nakkaşbaşı veya baş müzehhip denilen bir usta nakışhaneyi yönetir ve bazen çalışanlar adına esere müzehhip başı olarak imza koyardı; nakışhanelerde öğretim, uygulamalı ve usta-çırak ilişkisi içinde yapılmaktaydı³².

Osmanlı Sanatı'nın, saray dolayısıyla padişah ve çevresinin himayesindeki sanatçıların uğraşlarıyla biçimlendiği bir gerçektir. Osmanlı padişahları sanatçıları, saraya bağlı ve maaşlı (ulûfe) olarak çalıştırmışlardır. Topkapı Sarayı da sanatsal faaliyetlerin kaynak yeri olmuştur ve Ehl-i Hiref örgütü adı altında toplanmıştır. II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim zamanında da varlığını anlaşılan Ehl-i Hiref örgütünün Kanunî Devrinde tam anlamıyla varlık gösterdiği belgelerle kanıtlanabilmektedir. 1526-66 yılları arasından günümüze ulaşan bazı Ehl-i Hiref defterleri bu örgütte hangi sanatçıların bulunduğunu, eserleri, kimlikleri ve sarayın sanat çalışmaları konusunda kısmen bilgi verebilecek niteliktedir³³. Kanunî'nin Topkapı Sarayı'nda iki tezhip atelyesi bulunduğu bunlardan birinde Türk, diğerinde İran ve Herat'tan gelmiş sanatçıların çalıştığı bilinmektedir. Fatih devri nakışhânesi aynı zamanda da enderunlu sanatçıların yetiştiği bir okul niteliğindedir. Bu devrin ünlü müzehhibi Baba Nakkaştır³⁴.

32. Ünver, S., *Fatih Devri Nakışhanesi ve Baba Nakkaş Çalışmaları*, İstanbul, 1958, s. 7

33. Çağman, F., "Ehl-i Hiref", *Türkiyemiz Kültür ve Sanat Dergisi*, İstanbul, 1988, S. 54, s. 11

34. Çağman, F., a.e., s. 14

Klâsik tezhip sanatının en güzel örneklerinin verildiği Kanunî döneminde çalışan müzehhip sayısının imparatorluğun gelişmesine paralel olarak arttığı görülür. 16 yy.ın ilk yarısından itibaren nakışhâneler ve müzehhiplik mükemmelliğini korumuşsa da, 17. yy.ın II. yarısından başlayarak yavaş yavaş hızını kaybetmiştir. Bu devrin müzehhipleri arasında Sürahi Mustafa Efendi, Abdullah, Baruthaneli Abdullah Çelebi, Antalyalı Ali, Hafız Mehmet Çelebi, Sirkeçizâde, Kanbur Hasan Çelebiyi sayabiliriz. 17. yy.da, İstanbul'da 40 dükkanda 105 ve 100 dükkanda 300 müzehhip bulunduğunu Evliya Çelebi de Seyahatnamesinde yazmaktadır³⁵.

35. Uzunçarşılı, İ.H., Osmanlı Tarihi, Ankara, 1977 (2), Cilt III, s. 574

III. MUSHAF ve SERLEVHA TEZHİBİ

A. Mushaf ve Serlevha Tezhibinin Önemi

Mushaflar başta olmak üzere özellikle önemli şahıslara sunulacak veya onların özel kütüphanelerine konulacak olan kitaplar, dîvanlar ve diğer değerli eserlerin pek çoğu tezhip edilmiştir. Bunlar içinde en güzel ve zengin tezhip örneklerine mushaflarda rastlanmaktadır. İslam dininin kutsal kitabı olması nedeniyle mushaflara büyük önem verilerek, kâğıdından tezhibine kadar her aşaması özenle yapılmıştır.

Mushafların karşılıklı gelen ilk iki sayfasına Fatiha ve Bakara sûreleri yazılarak çevresine yoğun bir tezhip yapılmış ve mushafların bu gösterişli sayfalarına **serlevha**, **dibâçe**¹ adı verilmiştir. 16. yy.a kadar serlevhadan önce gelen bir ya da birden fazla sayfaya dikdörtgen, mekik şeklinde, çokgen ve daire formunda tam sayfa tezhibi yapılmıştır. **Zahriye**² adı verilen bu bölüm zamanla terkedilerek, bütün ağırlık serlevha tezhibine verilmiştir. Müzehhiplerin özenle, bütün hünerlerini gösterdikleri bu serlevhalar tezhip sanatının şaheserlerini oluşturmuşlardır.

B. Serlevhayı Oluşturan Bölümler

Serlevha tezhibi, iki kısımdan meydana gelmektedir. Sûrebaşı ve sûrenin yazılı bulunduğu metin kısmı ve bunu çevreleyen sadece tezhipden oluşan kısım.

1. Yazı Kısmı Tezhibi

Bu kısım da kendi içinde bölümlere ayrılmıştır. **Yazı sahası**, **duraklar**, **sûrebaşı** ve **sonu**, **cetveller**.

-Yazı sahası: Serlevhada metnin bulunduğu kısımdır. Formunun dönemlere göre değiştiği görülür. Dikdörtgen ve kare şeklinde olanlarında satır araları boş bırakıldığı gibi, beyn-es sûtur denilen satır arası tezhibi de yapılmıştır (Bkz. Resim. 4). Şemse şeklinde olanlarda ise yazı zemini tamamen tezhiblidir ve kâğıt rengi gözükmez, değişik pafta rengi kullanılarak yazı çevresi bu kısımdan ayrılmıştır. Çokgen şeklinde olanlarda ise merkezi desen ve şemse formundaki özellikler görülür. Çokgen ve şemse formu olanlara İran

1. Özergin, M. Kemal., "Temürlü Sanatına Ait Eski Bir Belge: "Tebriizli Cafer'in Bir Arzı", *Sanat Tarihi Yıllığı*, İst. Üni. Ed. Fak., San. Tar. Ens., 1974-1975, s. 501, mad. 9.

2. Zahriye: Sırtlık, zahr (sırt) kelimesinden gelmiştir. Yazma eserlerde metinden önce gelen sayfalara verilen isimdir.

mushaflarında rastlanmaktadır, Süleymaniye Küt., Sultan Ahmed bölümündeki 14, 21, 19 No'lu mushaflarda örnekleri bulunmaktadır.

-Duraklar: Mushaflarda hattatın yazarken iki âyet arasında bıraktığı boşluğu müzehhipler **durak** ismi verilen, rozet biçiminde bir tezyini şekille süslemişlerdir. Bir mushafta 6000 den fazla bulunan duraklar birbirini tekrarlamayacak kadar çeşitliliğe sahiptir³. Durakların görevi, yazıdaki monotonluğu gidermek, gözü dinlendirmek ve eseri süslemektir. Yapılış şekline göre isim alırlar.

Şeşhâne durak (altıgen nokta); Daire şeklinde yapılmış olan noktanın merkezden altı parçaya ayrılmış şeklidir. Yazma eserlerde en çok rastlanan durak çeşididir.

Mücevher durak (geçmeli nokta); Birbirinin altından ve üstünden geçen şeritlerden yapılmış, işlemesi en zor duraklardır.

Helezon durak (Helezon nokta); Tek çizgi ile helezon şeklinde belirtilmiştir.

Pençhâne durak; Çeşitli pençelerle hazırlanan noktalar.

-Koltuklar: Sûrenin sol ve sağ tarafında, satırlardan kalan boş kısımlardır. Dikdörtgen veya kare formundadır. Her serlevha tezhibinde bulunmadığı gibi devirlere göre de değişiklik gösterir. Bu kısımlara; zencerek, kitabeli zencerek, değişik paftalanmış klâsik tezhip ve şukûfe tarzında tezhip yapılmıştır.

Sûrebaşı: Bütün serlevha tezhiplerinde, sûrenin veya metnin başlığı niteliğini taşıyan, yatay dikdörtgen formundaki kısımdır. Sadece serlevhalarda sûrebaşı tezhibinin aynısı sûre (metin) bitiminde de tekrarlanmıştır.

Cetveller: Yazma kitaplarda yazı ile yazısız kısımları birbirinden ayırmak için çekilen çizgilere cetvel adı verilmiştir. Tek çizgiden yapıldığı gibi biri kalın biri ince iki çizgiden de yapılmıştır⁴. Genel olarak mushaflarda cetvel, iki çizgi arasının altınla doldurulması ile yapılmıştır. Serlevhalarda, özellikle yazı kısmı etrafındaki çizgi araları, dönemlere göre değişkenlik gösteren renklerle doldurularak, tezhip edilmişlerdir. Değişik sayı ve kalınlıklarda olabilen bu cetveller **iç pervaz** veya **ara pervaz** adını alarak üzerine uygulanan tezhibe göre de isim almışlardır. Zencerek (geçme), münhanî, tek şerit, saç örgüsü vb.

3. Derman, U., "Yazma Kur'an-ı Kerimler Nasıl Hazırlanırdı", Hayat, Tarih Mecmuası, İstanbul, 1970, C.2 S.7, s. 12

4. Pakalın, M.Z., Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.I., İstanbul, 1983 (3), s. 268.

2. Yazı Çevresi Tezhibi

Bu kısım dış pervaz ve onun devamı olan tığlardan oluşmuştur.

-Dış Pervaz: Ara pervazdan sonra yapılan değişik kalınlık ve formlardaki tezhipdir. Serlevhalarda genellikle yazı kısmının üç tarafını çevreler. Kubbeli, düz gibi şekiller alır.

-Tığlar: Dış pervaz bitiminden başlayarak sayfa kenarına doğru uzanan yardımcı süsleme motifidir. Tezhipli kısımla, boş kalan sayfa kenarları arasındaki bağlantıyı ve dengeyi sağlar. Tığlar, tezhibin bittiği yerden başlayarak dışa doğru gittikçe incelerek sivri bir şekilde biten paralel çizgilerden oluşur. Kubbeli dış pervazlarda kubbe üzerine gelen tığlar düz olduğu gibi aynı merkeze bağlı çizgilerle de yapılmıştır.

Tığlar paralel çizgiler üzerine yerleştirilen şekil ve motiflerle çeşitlilik kazanmıştır. Noktalar, çizgiler, küçük kıvrımlar, geometrik şekiller, rumî, bulut, hatayî grubu motifler tığlarda süsleyici ve dönem belirleyici unsurlar olmuştur.

Tığ zeminine hafif bir halkâr tezhibinin yapıldığı örnekler de görülmüştür, Süleymaniye Küt., Sultan Ahmet Bölümünde bulunan 12 No'lu mushafta olduğu gibi.

C. Serlevha Tezhibinin Dönemlere Göre Aldığı Biçimler

Bilinen en eski el yazma kitaplar İslâmlığın ilk 300 yılına ait mushaflardır. Bunlarda esas süsleme çok basit geometrik örneklerden oluşarak sûrelerin sonunu işaret eder. 3. yy.da sayfa başında ve sonunda bulunan tezhipli şeritler, daha da genişleyerek yatay olarak düzenlenmiştir ve serlevha olarak gelişen bu kısımlar geç tarihlere kadar varlığını sürdürmüştür. 8. ve 9. yy.lara ait mushaflarda görülen Kopt kumaşlarına benzer motifler, serlevha ortaya çıktıktan sonra bu kısımlardaki şeritlerde çiçek motiflerinin de kullanılmaya başlandığı bilinmektedir. 13. yy.da ise geometrik süsleme ile sayfanın tamamı doldurulmuş, yatay düzenlemenin yerini dikey düzenleme almıştır⁵.

Selçuklu Devri (11. 13. yy.) Kur'an serlevhalarında altınlı ve altınsız tezhipler görülür. Bunlarda başlık iki yana doğru genişleyerek bütün alanı kaplamıştır. Bu devirde serlevhalar mutlaka cetvelenmiş ve iki bölümden oluşmuştur. Sûrebaşı denilen birinci bölüm dikdörtgen şeklindedir, içine metin başlığı yazılmıştır. Bu kısmın üzerine gelen ikinci bölüm ise kubbe şeklindedir. Tığ çok az kullanılmıştır. Rumî, yaprak, geometrik geçme-

5. Ersoy, A., Türk Tezhip Sanatı, İstanbul, 1988, s., 11-14

ler çok görülmüş, altın ve lacivert başta gelen renkler olmuştur⁶.

Fatih Devri (1451-1481) serlevhaları, sayfa genişliğinde dikdörtgen şeklindedir, kubbeli plâna az rastlanır. Dikdörtgen plân içinde, beyaz kıvrık dal ve rumîli lacivert zemin üzerine besmele yazılmıştır. Selçuklu geleneğinin devamı olarak **münhanî** motifi görülür, motifler incelererek küçülmüştür. Çividi lacivert ve altın başta olmak üzere, mavinin tonları, kiremit kırmızısı, pembe, yeşil, beyaz, kahverengi, siyah en çok kullanılan renklerdir. Tığ bu dönemde de çok kullanılmamıştır, basit geometrik şekillerden yapılmışlardır⁷.

Klâsik Devir (16. yy.) serlevha tezhibinde tam sayfa planı en mükemmel şeklini almış. dış pervazlarda kubbeli ve kubbesiz kompozisyonlar kullanılmıştır. Klâsik tezhipde kullanılan renk, desen, motif serlevhalarda da uygulanmıştır.

17. yy. başları serlevha tezhipleri 16. yy.'ın bir devamı niteliğindedir. Hatayî ve rumî motifleri çok kullanılmıştır. Devrin sonlarına doğru motiflerdeki kabalaşma ve irileşme görülür. Dönemin en güzel motifini duraklar oluşturur, değişik pençlerden yapılmış zengin örnekleri yapılmıştır. Bu dönemde sıvama altın zemin üzerine yapılmış tığlara rastlanmaktadır, Süleymaniye Küt., Pertevniyal Bölümü 18 No'lu mushafın serlevhasında bunun örneği görülmektedir. Yine sıvama usûlünde sürülmüş altınla yapılan halkâr da serlevha tezhibinde kullanılmıştır. Koltuklarda şukûfe tarzı boyanmış gül motifleri bu dönemde kullanılmaya başlanmış, tığlarda hatayî ve penç motifi işlenmiştir.

Son dönem serlevha tezhibinde sıvama altın çok kullanılmış, kubbeli plânda, motifler basitleşerek kabalaşmıştır. Barok üslûbunun kıvrım ve gölgeli boyama tarzının bu dönemde etkinlik kazandığı görülür.

D. 16. yy. Tezhip Ustaları

Nakışhanelerde yapılan ortak çalışma ürünü olması nedeniyle tezhip işlerinde imza bulunmaması, müzehhipler hakkında bilgi edinilmesini zorlaştırmıştır. Ancak Ehl-i Hiref defterleri kayıtlarından ve Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesindeki imzalı eserlerden, 16. yy.'da yaşamış ustalardan bazılarının ismini öğrenebiliyoruz.

Ehl-i Hiref Örgütünün Osmanlı sanat tarihi açısından en önemli bölümü Nakkaşlardır.

6. Ersoy a.c., s. 44

7. Ersoy. a. e., s. 52

Kanunî Sultan Süleyman döneminde başlangıçta sayıları 598 olan Ehl-i Hiref Örgütü mensupları 1566 tarihinde 636 kişiye ulaşmıştır⁸.

Kanunî Döneminin ekol yaratan müzehhiblerinin başında **Şahkulu** ve onun öğrencisi **Karamemi** gelmektedir.

Şahkulu, 1514'de Yavuz Sultan Selim döneminde Tebriz'den Amasya'ya sürgüne gönderilmiş Bağdatlı bir sanatçıdır. 1520-1556 tarihleri arasında Osmanlı sarayı için çalışan Şahkulu, Türk tezhip sanatına önemli yenilikler getirmiştir. Geliştirdiği **Saz üslûbu** Osmanlı kitap sanatında en görkemli örneklerini tezhip sanatında vermiştir. Kanunî zamanında başlayan saz üslûbu, halkâr tezhibinde karakteristik örnekler vermiştir⁹.

Karamemi, Kanunî Devri saray nakkaşbaşısıdır. Kitap sanatında klâsik kuralların dışına çıkmış, yeni motiflerle o güne kadar görülmemiş bir üslûbun yaratıcısı olmuştur. Başta gül, karanfil, lâle, sümbül, süsem, zerrin olmak üzere has bahçelerin çiçeklerini, bahar açmış meyve ağaçlarını Osmanlıya özgü bir natüralist süsleme sanatına mal etmiştir. Karamemi'nin hangi tarihe kadar sarayda çalıştığı bilinmemektedir, ancak eldeki veriler onun II. Selim (1566-1574) döneminde de hayatta olduğunu göstermektedir¹⁰. Karamemi'nin Topkapı Sarayı Kütüphanesinde bulunan imzalı eseri, H. 745 (1345) tarihli ve Abdullah Sayrafi ketebeli, 16x23. cm. ölçülerinde bir Kur'an-ı Kerim'dir. Tezhip tarihi H. 962 (1554)'dir. Eserin kollektif bir çalışma ürünü olduğu sanılmaktadır¹¹.

Ehl-i Hiref defterlerinden bilgi edinebildiğimiz, 16. yy.'da yaşamış diğer müzehhibler arasında Fadullah b. Arab, Hasan b. Abdullah, Mehmed b. İlyas, Bayram b. Derviş'i sayabiliriz.

Bayram b. Derviş, Kanunî devri Ehl-i Hiref defterlerinde **cemaati rum nakkaşları** başlığı altında sıralanmış nakkaşlar arasındadır. Ölüm tarihi H. 962 (1554)'dir. Tezhiplediği bilinen eseri:

H. 930 (1523) Abdullah b. İlyas ketebeli, Kanunî için yazılmış, 17x25 cm. ölçüsünde bir mushafın tezhibidir. Tezhip tarihi belli değildir, Topkapı Sarayı Küt., E.H. No: 18'de bulunmaktadır. Desen, renk ve motif bakımından klâsik 16. yy. tezhibinin bütün özelliklerini taşımaktadır¹².

8. Çağman, F., "Ehl-i Hiref", *Türkiyemiz Kültür ve Sanat Dergisi*, İstanbul, 1988, S. 54, s., 12

9. Mahir, B., "Saz Yolu", *Türkiyemiz Kültür ve Sanat Dergisi*, İstanbul, 1988, S. 54, s., 28-33

10. Çağman, F., a.g.e., s., 11-15

11. Yağmurlu, H., "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde İmzalı Eserleri Bulunan Tezhip Ustaları", *Türk Etnografya Dergisi*, İstanbul, 1973., s. 102

12. Yağmurlu, H., a.e., s. 91

Mehmed b. İlyas, 16. yy. 'ın ilk yarısında yaşadığı, tezhiplendiği mushafın yazılış tarihinden anlaşılan bu sanatçı aynı zamanda hattat el-Hac Abdullah b. Selanikî'nin öğrencisidir. Tezhiplendiği eser:

H. 954 (1548) tarihli ve el-Hac Abdullah b. Selanikî ketebeli, 34x51 cm. ölçüsündeki mushafdır. Tezhip tarihi belli değildir. Topkapı Sarayı Küt., K. No: 23'de bulunmaktadır¹³.

Fadullah b. Arab, II. Beyazıd Devri saray nakışhanesi nakkaşlarından. H. 912 (1506) tarihli maaş defterinde adına rastlanmıştır. 16. yy. hat ve tezhip sanatında başarılı bir sanatçıdır. Tezhiplendiği eser:

H. 912 (1506) tarihli, kendi hattıyla yazdığı, 17,5x26 cm. ölçüsündeki En'am suresinin birer başlığı, cetvel ve güllerdir. Topkapı Sarayı Müz. Küt., E. H., No: 320-321'de bulunmaktadır. Ketebe ve zehebe kaydı vardır¹⁴.

Hasan b. Abdullah, II. Bayezıd devrinde sarayda yaşamış, sultanın kölesidir. Tezhipli eseri:

H. 909 (1503) tarihinde, Şeyh Hamdullah b. Mustafa Dede'nin II. Bayezıd için yazdığı, 23x33 cm. ölçüsündeki mushafdır. Zehebe kaydı vardır, tezhip tarihi belli değildir. Topkapı Sarayı Müz. Küt., A. III. No: 5' de bulunmaktadır¹⁵.

1512-1520 Yavuz Sultan Selim Devri müzehhiplerinden Üstad Ahmedle padişahın Haleb'den İstanbul'a sürgüne gönderdiği Hüseyinoğlu Taceddin Girihbend ve oğlu Hüseyin Bali en tanınmış sanatçılardır. Yavuz Sultan Selim Devri çok kısa olduğu için tezhip sanatı da II. Bayezıd döneminin bir devamı niteliğindedir¹⁶.

13. Yağmurlu, H., a.e., s. 104

14. Yağmurlu, H., a.e., s. 94

15. Yağmurlu, H., a.e., s. 98

16. Cunbur, M., "Türklerde Tezhib Sanatı", Türk Tarihi El Kitabı, Ankara, 1976, s. 669

IV. KATALOG

Kat. No: 1

Resim. No: 1

Genel Özellikleri

:

Bulunduğu bölüm	: Antalya Tekelioğlu Küt. Env. No: 1
Yazılış tarihi	: H. 914 (1508)
Hattatı	: Belli değil.
Kitabın ölçüleri	: 170x265 mm., 452 yaprak.
Yazı çeşidi	: Nesih.
Kâğıt çeşidi	: Krem rengi, âhârlı, abadî kâğıt.

Serlevha Özellikleri

:

Kitapta bulunduğu yer	: 1b-2a sayfaları.
Yazı çeşidi	: Nesih, 6 satır.
Sûrebaşı ölçüsü	: 47x100 mm.
Yazı sahası ölçüsü	: 74x87 mm.
Koltuk ölçüsü	: 11x87 mm.
Yazı kısmı tezhip ölçüsü	: 100x170 mm.
Ara pervaz	: 5 mm.
Dış pervaz kalınlığı	: ---
Tığ boyu	: 35 mm.
Serlevha tezhip ölçüsü	: 140x250 mm.

Tezhip Özellikleri:

Yazı kısmı tezhibi:

Yazı sahası; sûre siyah mürekkeple yazılarak, sıvama altınla beyn-es sûtur tezhibi yapılmış.

Duraklar; sıvama altın üzerine işlenmiş mücevher duraklardan oluşuyor. 1b sayfasında 8, 2a sayfasında 5 tane bulunuyor.

Koltuklar; yazı sahasının iki tarafına aynı ölçülerde yapılmış. Lapis ve altın zeminli kitabeli zencerek şeklinde paftalanmış. Altın zemin üzerinde hatayî grubu çiçek motifleri kullanılmış. Koltukların dört tarafını lapis-beyaz ince ara pervaz sarıyor.

Sûrebaşı; yazı sahasının alt ve üstünde yeralan dikdörtgen kısımlardaki yazılar sıvama altın üzerine beyazla yazılmış ve tahrirlenmiş. Turuncu ve beyaz iplik, altın rumîlerle paftalanmış. Basit penç ve goncagül motiflerinden yapılmış helezon dallar, paftalar arasında kesilmeden dolaşıyor. Yeşil ve sarı altın dönüşümlü olarak kullanılmış. Bu kısımların etrafını sıvama altın 4 şeritli kalın zencerek ara pervaz sarıyor. Zencereğin iki tarafında 1 mm.lik lapis-beyaz ince ara pervaz kullanılmış.

Ara pervaz; yazı kısmının etrafı sırasıyla altın, pembe, altın cetvel ve lapis bir kuzu ile çevrelenmiş.

Tığlar; lapis kuzu üzerine yine lapis renkle basit çizgi ve şekiller kullanılarak yapılmış.

Sırt cetveli; altın cetvel ve lapis kuzudan yapılmış, tığlarla aynı hizada bitirilmiş.

Kullanılan motifler; Rumî, basit penç, goncagül.

Kullanılan renkler; yeşil-sarı altın, lapis, beyaz, turuncu, pembe ve mavi.

Kompozisyon; tam sayfa, koltuklu, ikilil.

Karşılıklı iki sayfadan meydana gelen serlevhanın tezhibi 16. yy. başlarına ait, mükemmel değil.

Kat. No: 2

Resim No:2

Genel Özellikleri

:

Bulunduğu bölüm	: Halet Efendi Küt., Env. No: 3
Yazılış tarihi	: H. 909 (1503).
Hattatı	: Behram b. Abdullah.
Kitabın ölçüleri	: 160x240 mm., 420 yaprak.
Yazı çeşidi	: Nesih, 10 satır.
Kâğıt çeşidi	: Açık krem rengi, âhârlı, abadî kâğıt.

Serlevha Özellikleri

:

Kitapta bulunduğu yer	: 1b-2a sayfası.
Yazı çeşidi	: Nesih, 6 satır.
Sûrebaşı ölçüsü	: 34x94 mm.
Yazı sahası ölçüsü	: 68x115 mm.
Koltuk ölçüsü	: 9x115 mm. sırt cetveli tarafı, 17x115 mm. kubbe tarafı.
Yazı kısmı tezhip ölçüsü	: 94x183 mm.
Arapervaz	: ---
Dışpervaz	: 20 mm. kubbe yüksekliği, 50 mm. kısa kenar kubbe genişliği, 65 mm. uzun kenar kubbe genişliği.
Tığ boyu	: 29 mm.
Serlevha tezhip ölçüsü	: 123x240 mm.

Tezhip Özellikleri:

Yazı kısmı tezhibi:

Yazı sahası; sûre, siyah mürekkeple yazılmış, satır aralarında yine siyahla daha ince yazılmış türkçe tercümesi yeralıyor.

Duraklar; sıvama altınla şeşhane duraklardan yapılmış. 1b sayfasında 7, 2a sayfasında 5

tane bulunuyor.

Koltuklar; yazı sahasının iki yanına farklı ölçülerde yapılmış. İki koltuk da kitabeli zencerek tarzında paftalanmış. Kitabe içleri sıvama altın üzerine siyah sap ve yapraklı goncagül, penç motifleri ile süslenmiş. Çiçek motifleri turuncu ve mavi ile renklendirilmiş. Her iki koltukta da aynı desen ölçülerine göre değiştirilerek uygulanmış. Geniş olan koltuğu çevreleyen lapis-beyaz ince ara pervaz dar olan koltukta kullanılmamış. Kitabe dışında kalan lapis zemin üzerine beyazla yarım ve çeyrek penç motifleri yapılmış.

Sûrebaşı; yazı sahasının alt ve üstünde bulunan, aynı tezhibin yapıldığı bölümlerdeki yazılar, sıvama altın zemin üzerine beyazla yazılarak siyahla tahrirlenmiş. Yazı aralarında kalan zemin boşluklarına siyah, serbest yaprak motifleri serpiştirilmiş. Yazı paftasının etrafı altın iplik ve rumi motifi kullanılarak lapis ve altın zeminli paftalara ayrılmış. İki zemin üzerinde de altın sap ve yapraklı, koltuklarda kullanılan motiflerle yapılmış helezonlar doluyor. Çiçekler turuncu, mavi, sarı, altın ortabağ rumî motiflerinin zemini ise siyahla boyanmış.

Ara pervaz; yazı kısmının üç tarafı, lapis- beyaz ince ara pervaz ile çevrilmiş, kalın ara pervaz kullanılmamış.

Yazı Kısmı Çevresi Tezhibi:

Dış pervaz; her kenarda bir tane olmak üzere üç kubbeden oluşmuş. Uzun kenar üzerindeki kubbe, kısa kenardaki kubbelere oranla biraz daha geniş. Üç kubbede de aynı desen işlenmiş, geniş olan kubbede desen, etkisi değiştirilmeden genişletilmiş. Desen, altın ayırma rumîlerle yapılarak altın ve lapis zeminli paftalardan meydana gelmiş. Hatayî, penç ve goncagül motifleri ile yazı kısmındaki renk ve düzende tezhip edilmiş.

Tığlar; kubbe ve yazı kısmını çevreleyen cetvele bitişik lapis bir kuzu üzerine hatayî ve penç motifleri ile yapılmış.

Sırtcetveli; sayfa boyunca uzanıyor. Altın bir cetvel ve iki kuzudan oluşuyor. Kitabın sırtına uzaklığı 15 mm.

Kullanılan motifler; hatayî grubu çiçekler, ayırma rumî.

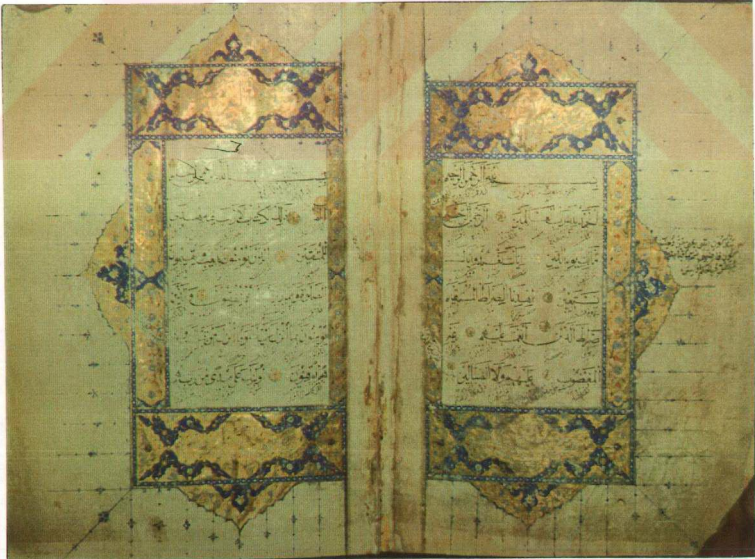
Kullanılan renkler; altın, lapis, turuncu, mavi, sarı, siyah, beyaz.

Kompozisyon; tam sayfa, koltuklu, kubbeli.

Serlevha karşılıklı iki sayfadan oluşuyor. 16. yy. tezhibine örnek olabilecek mükemmel bir tezhibe sahip değil.

Resim 1. Antalya Tekelioğlu Kütüphanesi, Env. No: 1, 1b-2a.

Resim 2. Halet Efendi Kütüphanesi, Env. No: 3, 1b-2a.

Kat. No:3

Resim No:3

Genel Özellikleri

:

Bulunduğu bölüm

: Süleymaniye Camii Küt. Env. No: 21
(Türk-İslâm Eserleri Müz. Env. No: 323)

Yazılış tarihi

: Belli değil.

Hattatı

: Ali b. Hüseyin (Mustafa Dede'nin öğrencisi).

Kitabın ölçüleri

: 285x440 mm., 306 yaprak.

Yazı çeşidi

: Nesih, 12 satır.

Kâğıt çeşidi

: Açık krem rengi, âhârlı, abadî.

Serlevha Özellikleri

:

Kitapta bulunduğu yer

: 1b-2a sayfası.

Yazı çeşidi

: Nesih, 6 satır.

Sûrebaşı ölçüsü

: 65x170 mm.

Yazı sahası

: 110x160 mm.

Koltuk ölçüsü

: 30x160 mm.

Yazı kısmı tezhip ölçüsü

: 170x285 mm.

Ara pervaz

: ---

Dış pervaz kalınlığı

: 40 mm.

Tığ boyu

: ---

Serlevha tezhip ölçüsü

: 215x375 mm.

Tezhip Özellikleri:**Yazı Kısmı Tezhibi:****Yazı sahası;** Sûre siyah mürekkeple yazılmış.**Duraklar;** sıvama altın üzerine şeşhane durak işlenmiş, kırmızı ve lapis noktalar konmuş.**Koltuklar;** kitabeli zencerek formunda paftalanmış, kitabe içleri hatayî grubu motiflerle zer enderzer tarzında tezhiplenmiş. Kitabe aralarında kalan boşluklar, lapis zemin üzerine

altınla rumî ortabağ motifleriyle doldurulmuş, ortabağların iç zemini siyah boyanmış. Koltukların paftalanması altın iplikle yapılmış. Yazı sahasının iki yanında bulunan koltuklar aynı ölçülerde yapılmış.

Sûrebaşı; yazı sahasının altında ve üstünde yeralan dikkörtgen formundaki bölümlerdeki yazılar, altın zemin üzerine beyazla yazılarak hareketleri siyah mürekkeple konmuş. Altın rumî tepelikli iplikle çevresindeki lapis zeminden ayrılmış. Lapis kısımlar ayırma rumîli altın iplikle paftalanmış. Her iki zemin üzerinde de hatayî grubu motiflerden yapılan helezonlar dolaşiyor. Çiçekler turuncu, sarı, mavi, pembe ve beyaz ile renklendirilmiş, sap ve yapraklar altın.

Ara pervaz; yazı kısmının çevresi 3 mm.lik lapis bir cetvelle sarılmış, aynı zamanda ara pervaz görevi yapıyor.

Yazı Kısmı Çevresi Tezhibi:

Dış pervaz; yazı kısmında kullanılan renk ve motiflerle, bu kısımın uyum sağlayan bir paftalama yapılmış. Altın bir cetvelle düz olarak bitirilmiş.

Tığlar; sayfa kenarlarının eksik olması nedeniyle tığlar hakkında bilgi edinilememiştir.

Sırt cetveli; altın bir cetvel ve siyah bir kuzudan yapılmış.

Kullanılan motifler; hatayî grubu çiçekler, rumî (ayırma ve ortabağ).

Kullanılan renkler; altın (mat-parlak), lapis, mavi, sarı, turuncu, pembe, siyah ve beyaz.

Kompozisyon; tam sayfa, koltuklu, ikilil.

Serlevha karşılıklı iki sayfa halinde tezhip edilmiş. 1b sayfasında Fatiha, 2a sayfasında Bakara sûreleri bulunuyor. Sayfa düzeni ve kompozisyon olarak dengeli ve güzel, sade bir desene sahip. Buna karşılık işçilik fazla ince ve özenle yapılmamış. Kitap tamir görmesine rağmen harap durumda, tezhiplerin büyük bir bölümünde bozulma ve boyalarında dökülmeler var.

Resim 3. Süleymaniye Camii Kütüphanesi, Env. No: 323, 2a.

Kat.No: 4**Resim No: 4****Genel Özellikleri**

:

Bulunduğu bölüm	: Hamidiye Küt., Env. No: 7
Yazılış tarihi	: Belli değil.
Hattatı	: Şeyh Hamdullah
Kitabın ölçüleri	: 305x200 mm., 418 yaprak.
Yazı çeşidi	: Nesih, 11 satır.
Kâğıt çeşidi	: Âhârlı, Abadî kâğıt.

Serlevha Özellikleri

:

Kitapta bulunduğu yer	: 1b-2a sayfası.
Yazı çeşidi	: Nesih, 5 satır.
Sûrebaşı ölçüsü	: 44x105 mm.
Yazı sahası ölçüsü	: 76x86 mm.
Koltuk ölçüsü	: 15x86 mm.
Yazı kısmı tezhip ölçüsü	: 105x175 mm.
Ara pervaz	: ---
Dış pervaz kalınlığı	: 22 mm.
Tığ boyu	: 23 mm.
Serlevha tezhip ölçüsü	: 155x266 mm.

Tezhip Özellikleri:**Yazı Kısmı Tezhibi:**

Yazı sahası; yazı siyah mürekkeple yazılarak araları beyn-es sûtür tezhibi yapılmış. Beyn-es sûtür, zer enderzer tarzında yeşil-sarı altın kullanılarak, hatayî grubu motiflerle yapılmış.

Duraklar; zemini sıvama altın penç motiflerinden yapılmış. 1b yüzünde 8, 2a yüzünde 3 tane bulunuyor.

Koltuklar; yazı sahasının iki yanına aynı ölçülerde yapılmış. Kitabe şeklinde paftalana-

rak, sıvama altın üzerine hatayî grubu pembe ve mavi çiçeklerle süslenmiş, sap ve yapraklar siyahla boyanmış. Kitabe dışında kalan bölümler lapisle boyanarak boş bırakılmış.

Sûrebaşı; yazı sahası alt ve üstünde bulunan bu bölümlerdeki yazılar sıvama altın üzerine beyazla yazılarak siyahla tahrirlenmiş. Yazı boşlukları siyahla çift tahrir tarzında hatayî grubu motiflerle doldurulmuş. Yazı zemininin çevresi altın ayırma rumîli iplikle, lapis ve altın zeminli paftalara ayrılmış. Paftaların içi hatayî grubu çiçeklerle yapılmış helezonlardan oluşuyor.

Ara pervaz; yazı kısmını meydana getiren bölümlerin etrafını lapis üzerine beyazla işlenmiş ince ara pervaz çevreliyor.

Yazı Kısmı Çevresi Tezhibi:

Dış pervaz; yazı kısmında kullanılan motif ve renkler kullanılarak aynı tarzda tezhiplenmiş. Dış pervaz düz olarak sınırlandırılmış.

Tığlar; dış pervaz sınırına bitişik lapis bir kuzu üzerine yine lapisle basit hatayî motifler kullanılarak işlenmiş.

Sırt cetveli; kitabın sırtına 25 mm. uzaklıkta, sayfa boyunca devam eden, altın bir cetvel ve lapis bir kuzudan yapılmış.

Kullanılan motifler; rumî, hatayî grubu.

Kullanılan renkler; altın, lapis, siyah, beyaz, turuncu, sarı, kirli pembe, açık mavi.

Kompozisyon; tam sayfa, koltuklu, ikilil.

Fatiha ve Bakara sûrelerinin yazıldığı karşılıklı iki sayfadan oluşan serlevha, 16. yy. klâsik Osmanlı tezhibi özellikleri taşıyor.

Kat. No.:5**Resim No:5****Genel Özellikleri**

:

Bulunduğu bölüm	: Süleymaniye Camii Küt., Env. No: 29 (Türk-İslâm Eserleri Müz., Env. No: 314)
Yazılış Tarihi	: H. 958 (1551)
Hattatı	: Hacı Abdullah b. Mahmud Selânikî
Kitabın ölçüleri	: 295x425 mm., 292 yaprak.
Yazı çeşidi	: Nesih, 13 satır.
Kâğıt çeşidi	: Krem rengi, âhârlı, abadî.

Serlevha Özellikleri

:

Kitapta bulunduğu yer	: 1b-2a sayfası,
Yazı çeşidi	: Nesih, 5 satır.
Sûrebaşı ölçüsü	: 68x185 mm.
Yazı sahası ölçüsü	: 137x140 mm.
Koltuk ölçüsü	: 24x137 mm.
Yazı kısmı tezhip ölçüsü	: 185x273 mm.
Ara pervaz:	: ---
Dış pervaz kalınlığı	: 60 mm.
Tığ boyu	: 16 mm.
Serlevha tezhip ölçüsü	: 260x393 mm.

Tezhip Özellikleri:**Yazı kısmı tezhibi:**

Yazı sahası; sûre siyah mürekkeple yazılmış.

Duraklar; sıvama altın üzerine katmerli penç motifleri kullanılarak yapılmış. 1b sayfasında 8, 2a sayfasında 5 tane bulunuyor.

Koltuklar; kitabeli zencerek tarzında paftalanmış. Altın iplikle yapılan paftalamada kitabe içleri hatayî grubu çiçeklerle, bahar dalı düzeninde yapılmış. Turuncu ve açık mavi ile

renklendirilmiş. Kitabe araları lapis zemin üzerine beyaz yarım penç motifleri ile süslenmiş.

Sûrebaşı; yazı sahasının alt ve üstünde bulunan, aynı şekilde tezhip edilmiş kısımlardaki yazılar, altın zemin üzerine beyazla yazılmış ve tahrirlenmiş. Yazı zemininde kalan boşluklarda siyah serbest yaprak motifleri bulunuyor. Yazı paftası etrafı altın iplik ve rumî motifleri ile lapis ve altın zeminli paftalara ayrılmış, pafta araları hatayî grubu çiçekli helezonlar kullanılarak tezhiplenmiş. Çiçekler turuncu, sarı, yeşil, mavi, beyaz, pembe, sap ve yapraklar altın ile renklendirilmiş.

Ara pervaz; yazı kısmının dört tarafı, lapis üzerine beyazla işlenmiş ince ara pervaz ile çevrilmiş. Aynı ara pervaz koltuk ve sûre etrafında da görülüyor. Kalın ara pervaz kullanılmamış.

Yazı Kısmı Çevresi Tezhibi:

Dış pervaz; yazı kısmının üç tarafını sarıyor. Lapis ve altın zeminli paftalama altın ve ayırma rumîlerle yapılmış. Yazı kısmı kompozisyonu ile bir uyum içinde. Çiçek motiflerinde turuncu ve beyaz en çok kullanılan renkler. Dış pervaz, ince lapis bir cetvelle tamamlanmış.

Tığlar; çok az bir bölümü görülüyor, lapis cetvel üzerine yine lapisle yapılmış. Hatayî motifleri kullanılan tığlar basit ve sade.

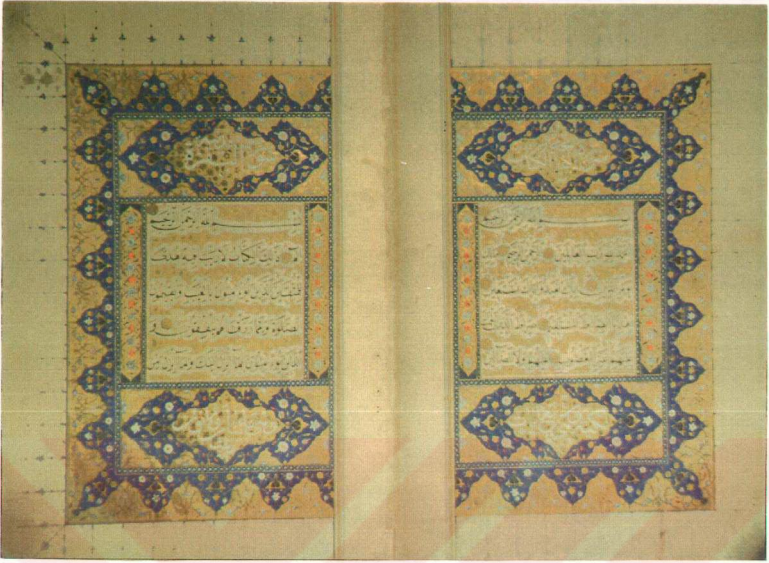
Sırt cetveli; yeşil ve altın cetvel ile bir kuzudan meydana geliyor (5 mm.), sayfa boyunca uzanıyor. Cetvelin kitabın sırtına olan uzaklığı 30 mm.

Kullanılan motifler; hatayî grubu, rumî, ayırma rumî, ortabağ.

Kullanılan renkler; altın, lapis, turuncu, mavi, yeşil, sarı, beyaz, siyah.

Kompozisyon; tam sayfa, koltuklu, ikilil.

Serlevha karşılıklı iki sayfa halinde düzenlenmiş. Restore edilen kitapta yer yer boya dökülmeleri görülüyor. 1b sayfasında dış pervazın bir kısmı eksik. Tığların çok az bir bölümü sağlam kalmış. Klâsik tezhip özellikleri görülen bir eser.

Resim 4. Hamidiye Kütüphanesi, Env. No: 7, 1b-2a.

Resim 5. Süleymaniye Camii Kütüphanesi, Env. No: 314, 1b-2a.

Kat. No:6**Resim No: 6****Genel Özellikleri**

:

Bulunduğu bölüm: Süleymaniye Camii Küt., Env. No: 395
(Türk-İslâm Eserleri Müz.)**Yazılış tarihi**

: Belli değil.

Hattatı

: Belli değil. (Şeyh Hamdullah tarzında yazılmış.)

Kitabın ölçüleri

: 215x310 mm, 526 yaprak.

Yazı çeşidi

: Nesih, 10 satır.

Kâğıt çeşidi

: Krem rengi, âhârlı, abadî kâğıt.

Serlevha özellikleri

:

Kitapta bulunduğu yer

: 2b-3a sayfaları.

Yazı çeşidi

: Nesih, 6 satır.

Sûrebaşı ölçüsü

: 32x110 mm.

Yazı sahası ölçüsü

: 79x108 mm.

Koltuk ölçüsü

: 15x108 mm.

Yazı kısmı tezhip ölçüsü

: 109x172 mm.

Ara pervaz

: ---

Dış pervaz kalınlığı

: 26 mm.

Tığ boyu

: 20 mm.

Serlevha tezhip ölçüsü

: 157x264 mm.

Tezhip Özellikleri:**Yazı kısmı tezhibi:****Yazı sahası;** sûre siyah mürekkeple yazılmış.**Duraklar;** 2b sayfasında 5, 3a sayfasında 3 tane olmak üzere 8 tane şeşhane duraktan yapılmış, sıvama altın zeminli duraklar lapis ve kırmızı noktalarla süslenmiş.**Koltuklar;** yazı sahasının iki tarafında aynı ölçülerde, zer enderzer tezhibi yapılmış. Yeşil ve sarı altın, mat-parlak kullanılmış. İnce uzun formdaki koltukların alt ve üst kısmın-

da, küçük üçgen biçiminde lapis zeminli kısımlar bulunuyor. Lapis zemin, beyaz iplikle altın zeminden ayrılmış; üzeri turuncu ve mavi renkte basit goncagül motifleri ile süslenmiş.

Sûrebaşı; yazı sahası ve koltukların alt ve üstünde yeralan aynı tezhip özelliklerine sahip kısımlardaki yazılar, zer enderzer yapılmış rumî desenli altın zemin üzerine beyazla yazılarak tahrirlenmiş. Yazılı pafta çevresi, altın sarılma rumîlerle lapis ve altın zeminli paftalara ayrılmış. Paftalar arasında hatayî grubu çiçeklerden meydana gelmiş helezon dallar dolaşıyor. Çiçek motifleri sarı, mavi, turuncu, pembe, beyazla renklendirilmiş.

Arapervaz; yazı kısmının etrafı 1 mm.lik lapis bir cetvelle sarılmış. Aynı cetvel sûrebaşı ve koltukların etrafında da görülüyor. Lapis cetvelden sonra 2 mm.lik altın bir cetvel çekilmiş. Kalın ara pervaz kullanılmamış.

Yazı Kısmı Çevresi Tezhibi:

Dış pervaz; sûre başında kullanılan motif, renk ve desen dış pervazda da görülüyor. Dış pervaz 2 mm.lik lapis bir cetvelle sınırlandırılmış. Desenin genelindeki siyah zeminli küçük paftalar burada da kullanılmış.

Tığlar; dış pervaza paralel lapis kuzu üzerine yine lapişle yapılmış, basit çizgi ve şekillerden oluşuyor.

Sırt cetveli; 3 mm.lik altın cetvel ve siyah bir kuzudan yapılmış. Tığlarla aynı hizada bitirilmiş.

Kullanılan motifler; sarılma rumî, hatayî grubu motifler.

Kullanılan renkler; yeşil-sarı altın, lapis, siyah, turuncu, beyaz, mavi, sarı, pembe.

Kompozisyon; tam sayfa, koltuklu, ikkil.

Serlevha karşılıklı iki sayfadan meydana geliyor. 2b sayfasında Fatiha, 3a sayfasında Bakara sûresi bulunuyor. 16. yy.'ın ilk yarısına ait bir tezhibe sahip; temiz bir işçilik, dengeli bir desen görülüyor.

Kat. No: 7**Resim No: 7****Genel Özellikleri**

:

Bulunduğu Bölüm	: Süleymaniye Camii Küt. Env. No: 24 (Türk-İslâm Eserleri Müz. Env. No: 342)
Yazılış tarihi	: Belli değil.
Hattatı	: Belli değil.
Kitabın ölçüleri	: 550x405 mm., 201 yk., (402 sayfa).
Yazı çeşidi	: Nesih, 14 satır.
Kâğıt çeşidi	: Açık krem rengi, âhârlı, abadî kâğıt.

Serlevha Özellikleri

:

Kitapta bulunduğu yer	: 1b-2a sayfası.
Yazı çeşidi	: Nesih, 6 satır.
Sûrebaşı ölçüsü	: 95x213 mm.
Yazı sahası ölçüsü	: 140x155 mm.
Koltuk ölçüsü	: 37x155 mm.
Yazı kısmı tezhip ölçüsü	: 213x345 mm.
Arapervaz	: ---
Dışpervaz kalınlığı	: 45 mm.
Tığ boyu	: 45 mm.
Serlevha tezhip ölçüsü	: 310x530 mm.

Tezhip Özellikleri:**Yazı Kısmı Tezhibi:**

Yazı sahası; sûre siyah mürekkeple yazılmış. Serlevhayı meydana getiren iki sayfanın sadece bir tanesi orjinal, Bakara sûresinin bulunduğu sayfanın yazısı tamir edilirken yenilenmiş. Kâğıt rengi farklı ve duraklar işlenmemiş. Tezhibi orjinallliğini koruyor.

Duraklar; sıvama altın üzerine katmerli penç motifleri ile yapılmış. 1b sayfasına birbirinden farklı 6 tane durak işlenmiş. 2a sayfasında durak yok.

Koltuklar; yazı sahasının iki yanına aynı ölçülerde yapılmış. Kitabeli zencerek tarzında paftalanmış, kitabe içleri altın ve lapis zeminli paftalara ayrılmış. Kitabe dışında kalan zeminde yine altın kullanılmış.

Bütün paftalamalar altın ayırma rumîlerle yapılmış, kitabelerin içinde ve dışındaki bütün zeminlerin üzerinde hatayî grubu çiçekli helezonlar dolaşıyor. Çiçek motifleri mavi, pembe, sarı, beyaz, turuncu ve yeşil ile renklendirilmiş. Sap ve yapraklar altınla yapılmış.

Sûrebaşı; yazı sahası ve koltukların alt ve üstünde yeralan, aynı tezhip ve biçim özelliklerini gösteren bölümlerdeki yazılar, altın zemin üzerine beyazla yazılmış, tahrirlenmemiş. Yazının etrafı altın iplik ve ayırma rumî kullanılarak, şemse şeklinde, altın ve lapis zeminli paftalara ayrılmış. Koltuklarda kullanılan motif ve renkler görülüyor. Bu kısımların dört tarafını kalın bir ara pervaz çevreliyor. Ara pervaz lapis zemin üzerine altınla işlenmiş rumî motifleri ve rumî gruplarının arasına konmuş dört dilimli altın rozetlerden yapılmış. Rozetlerin içine dört yapraklı penç motifleri yerleştirilmiş. Ara pervazın her iki tarafında lapis üzerine beyazla işlenmiş ince ara pervaz bulunuyor. Aynı ara pervaz koltukların ve yazı kısmının dört tarafını sararak, sırt cetveli boyunca da uzanıyor.

Ara pervaz; yazı kısmının etrafını saran ara pervaz kullanılmamış.

Yazı Kısmı Çevresi Tezhibi:

Dış pervaz; yazı kısmında kullanılan tezhip özellikleri burada da görülüyor.. Paftalamalarda sencîde rumî ve sarılma rumî motifleri kullanılmış. Altın iplik düğüm içleri ve orta-bağ rumî zeminleri siyah boyanarak üzeri beyaz üç nokta ile doldurulmuş. Yeşil ve sarı altın birlikte kullanılmış. Dış pervaz altın ve lapis cetvellerle düz olarak bitirilmiş.

Tığlar; lapis cetvel üzerine lapis renkte hatayî ve penç motiflerinden yapılmış.

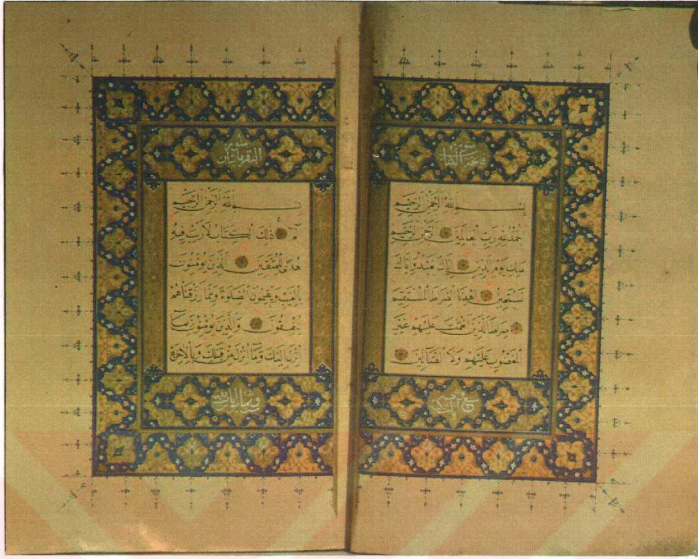
Sırt cetveli; altın cetvel ve kalın çekilmiş lapis bir kuzudan oluşuyor. Harap durumda olan kitabın bir tarafında sırt cetvelinin sayfa bitimine kadar uzandığı görülüyor. Sırt cetvelinin sırta uzaklığı 30 mm.

Kullanılan motifler; hatayî grubu çiçekler, rumî motifleri.

Kullanılan renkler; lapis, yeşil-sarı altın, beyaz, yeşil, sarı, mavi, siyah, pembe, turuncu.

Kompozisyon; Tam sayfa, ikilil, koltuklu.

Karşılıklı iki sayfadan oluşan serlevha tezhibi kompozisyon ve desen olarak klâsik 16. yy. Osmanlı tezhibinin en güzel örneklerinden biri, restorasyon görmüş bir eser.

Resim 6. Süleymaniye Camii Kütüphanesi, Env. No: 395, 2b-3a.

Resim 7. Süleymaniye Camii Kütüphanesi, Env. No: 342 1b-2a

Kat. No: 8**Resim No: 8****Genel Özellikleri**

:

Bulunduğu bölüm

: Kılıç Ali Paşa Küt., Env. No: 16

Yazılış tarihi

: Belli değil

Hattatı

: Belli değil.

Kitabın ölçüleri

: 211x303 mm., 482 yaprak.

Yazı çeşidi

: Nesih, 8 satır.

Muhakkak, 3 satır.

Kâğıt çeşidi

: Krem rengi, ince, âharlı, abadî kâğıt.

Serlevha Özellikleri

:

Kitapta bulunduğu yer

: 1b-2a sayfası.

Yazı çeşidi

: Nesih, 6 satır.

Sûrebaşı ölçüsü

: 50x120 mm.

Yazı sahası ölçüsü

: 80x82 mm.

Koltuk ölçüsü

: 22x80 mm.

Yazı kısmı tezhip ölçüsü

: 120x180 mm.

Ara pervaz

: ---

Dış pervaz kalınlığı

: 20 mm., kubbe yüksekliği 35 mm.

Tiğ boyu

: 22 mm.

Serlevha tezhip ölçüsü

: 168x264 mm.

Tezhip Özellikleri:**Yazı kısmı tezhibi:**

Yazı sahası; siyah mürekkeple yazılmış, satır aralarına sıvama altın üzerine, renkli hatayî grubu çiçeklerle beyn-es sûtur tezhibi yapılmış.

Duraklar; her iki sayfada da sıvama altın helezon duraklar kullanılmış. 1b sayfasında 5,

2a sayfasında 6 tane. Duraklar kırmızı ve lapis noktalarla renklendirilmiş.

Koltuklar; yazı sahasının sağ ve sol tarafına aynı ölçülerde yapılan koltuklar, altın rumî ve turuncu iplikle paftalara ayrılmış. Yukarıdan aşağı doğru düzenlenen kompozisyon, sûre başı tezhiplerinin altında da devam ediyor izlenimi bırakıyor. Lapis ve altın zeminli paftaların üzeri hatayî grubu motifler işlenerek doldurulmuş. Altın zeminli paftalara zer enderzer tezhibi yapılmış. Çiçek motifleri pembe, mavi, beyaz, turuncu ve yeşil ile renklendirilmiş, çiçek sapları her iki zeminde de kesilmeden devam ediyor. Yazı sahası ve koltukların etrafını açık mavi ile yapılmış 3 mm.'lik bir ara pervaz çevreliyor.

Sûrebaşı; sûrenin alt ve üstünde bulunan, aynı şekilde tezhip edilmiş kısımlardaki yazılar altın zemin üzerine beyazla yazılarak tahrirlenmiş. Yazı arasında kalan zemin boşlukları hatayî grubu motiflerle, siyah renkte, çift tahrir tarzında işlenmiş. Yazının bulunduğu pafta altın bir iplikle ayrılmış, bu pafta dışındaki zemin, altın rumî ve beyaz iplikle paftalanmış. Paftalamada lapis, kızıl kahve, altın zemin renkleri kullanılmış, üzeri renkli hatayî grubu çiçeklerle doldurulmuş. Bu kısımların dört tarafını altın zeminli, kalın bir zencerek çevreliyor.

Ara pervaz; yazı kısmının üç tarafını açık mavi ince bir ara pervaz çevreliyor. Kalın ara pervaz kullanılmamış.

Yazı Kısmı Çevresi Tezhibi:

Dış pervaz; Yazı kısmında kullanılan renkler ve motifler kullanılmış. Uzun kenar üzerinde kubbe şeklinde bir çıkıntı bulunuyor. Kubbe dışında kalan dış pervaz kenarı düz olarak bitirilmiş.

Tığlar; Dış pervaza paralel lapis bir kuzu üzerine yerleştirilmiş, basit geometrik şekillerden yapılmış. Kubbe üzerinde bulunan tığda rumî tepelik kullanılmış. Tığlarda yer yer transparan (lâl mürekkebi) kırmızı renk görülüyor. Kubbe üzerinde bulunan tığ dışındaki ler sırt cetveli ile aynı hizada bitirilmiş.

Sırt cetveli; Sırasıyla lapis, turuncu, mavi, altın cetveller ve lapis bir kuzudan yapılmış. Kitabın sırt kısmına 20 mm. uzaklıkta ve 6 mm. kalınlığında.

Kullanılan motifler; Rumî, hatayî grubu çiçekler ve zencerek -geçme- bordür.

Kullanılan renkler; Sarı altın, lapis, turuncu, mavi, beyaz, pembe, kahverengi, yeşil, kırmızı.

Kompozisyon; Tam sayfa, koltuklu, mürekkep.

Serlevha karşılıklı iki sayfadan meydana geliyor. 1b sayfasında Fatıha, 2a sayfasında Bakara sûreleri yeralıyor. 16. yy. klasik tezhip özelliklerini taşıyor. İşçiliğı temiz, kompozisyon dengeli, güzel. Kızılkahverenginin ender görüldüğü örneklerden biri.

Kat. No: 9

Resim No: 9

Genel Özellikleri:

Bulunduğu Bölüm	: Ayasofya Küt., Env. No: 1
Yazılış tarihi	: H. 914 (1508)
Hattatı	: Derviş Hasan b. İlyas (Bursavî)
Kitabın Ölçüleri	: 335x490 mm., 326 yaprak.
Kâğıt çeşidi	: Açık krem rengi, âharlı, kalın abadî.

Serlevha Özellikleri:

Kitapta bulunduğu yer	: 1b-2a sayfası.
Yazı çeşidi	: Muhakkak, 5 satır.
Sûrebaşı ölçüsü	: 50x178 mm.
Yazı sahası ölçüsü	: 143x178 mm.
Koltuk ölçüsü	: ---
Yazı kısmı tezhip ölçüsü	: 178x245 mm.
Arapervaz	: ---
Dışpervaz	: 22 mm. kalınlık, 40 mm. kubbe yüksekliği.
Tığ boyu	: 25 mm.
Serlevha tezhip ölçüsü	: 233x343 mm.

Tezhip Özellikleri:

Yazı kısmı tezhibi:

Yazı sahası; siyah is mürekkebi ile yazılmış, kâğıt rengi kapatılmadan tahrirli beyn-es sûtur yapılmış. Tahrirli kısımların içi lapis üç nokta ile doldurulmuş.

Duraklar; 1b sayfasında 8, 2a sayfasında 3 tane sıvama altın şeşhane durak bulunuyor. Duraklar kırmızı ve lapis renkte noktalarla renklendirilmiş.

Yazı sahasının dört tarafını lapis renkte kuzu çevreliyor, yazının sağ ve sol tarafında 2 mm.lik lapis bir cetvel bulunuyor.

Sûrebaşı; yazı sahasının alt ve üstünde bulunan, aynı şekilde tezhip edilmiş kısımlardaki yazılar, parlak altın zemin üzerine beyazla yazılarak siyahla tahrirlenmiş. Yazı aralarında, mat yeşil altınla yapılmış rumî ve mavi sap ve yapraklı renkli hatayî grubu motiflerden oluşan helezonlar dolaşıyor.

Yazı paftasının dış tarafı, altın sarılma rumîlerle lapis ve altın zeminli paftalara ayrılmış. Paftaların üzeri sap ve yaprakları altın, çiçekleri turuncu, mavi, sarı renklerde hatayî grubu motiflerinden yapılmış helezonlarla doldurulmuş. Sûrebaşının etrafı 0,5 mm.lik altın ve 2 mm.lik lapis cetvelle sarılmış.

Ara pervaz; yazı kısmının etrafını sadece 3 mm.lik altın cetvel çevreliyor, ara pervaz görevi yapıyor. Ayrıca kalın ara pervaz kullanılmamış.

Yazı Kısmı Çevresi Tezhibi:

Dış pervaz; sûrebaşında olduğu gibi altın sarılma rumîler kullanılarak lapis ve altın zeminli paftalara ayrılmış. Aynı motif grupları ve renklerle tezhip edilmiş. Yazı kısmını çevreleyen dış pervazın üç tarafında da kubbe şeklinde çıkıntılar bulunuyor. Kubbe içinde de diğer kısımlarda kullanılan kompozisyon devam ediyor.

Tığlar; dış pervazın bitiminde bulunan lapis bir kuzu üzerine, lapisle yapılmış basit geometrik şekillerden oluşuyor. Sirt cetveli ile aynı doğrultuda son buluyor.

Sirt cetveli; kitabın sırt kısmına 25 mm. uzaklıkta, 0,5 mm. kalınlığında altın bir cetvel ve bir kuzudan meydana gelmiş.

Kullanılan motifler; sarılma ve ayırma rumî, hatayî grubu çiçekler.

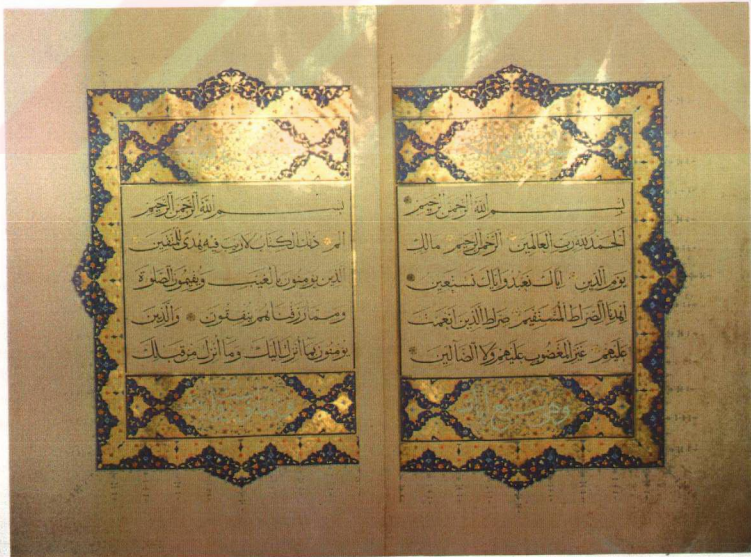
Kullanılan renkler; altın (mat, parlak, yeşil ve sarı), lapis, turuncu, mavi, eflâtun, beyaz, bordo, siyah (tahrir).

Kompozisyon; tam sayfa, koltuksuz, mürekkep planlı.

Serlevha karşılıklı iki sayfa halinde tezhip edilmiş. Klâsik Osmanlı tezhibinin ilk dönem örneklerinden, sûrebaşı kısmı yazı zemininde Fatih devri tezhibinin etkileri görülüyor (dolaşan rumî helezonları). İşçilik bakımından temiz, sade bir desene sahip.

Resim 8. Kılıç Ali Paşa Kütüphanesi, Env. No: 16, 1b-2a.

Resim 9. Ayasofya Kütüphanesi, Env. No: 1, 1b-2a.

Kat. No: 10**Resim No: 10****Genel Özellikleri**

:

Bulunduğu Bölüm	: Hamidiye Küt., Env. No: 5
Yazılış Tarihi	: H. 668 (1289)
Hattatı	: Yakut el-Mustasimî
Kitabın ölçüleri	: 305x445 mm. 228 yaprak.
Yazı çeşidi	: Nesih, 13 satır.
Kâğıt çeşidi	: Aharlı, abadî kâğıt.

Serlevha Özellikleri

:

Kitapta bulunduğu yer	: 1b-2a sayfası
Yazı çeşidi	: Nesih, 8 satır
Sûrebaşı ölçüsü	: 51x148 mm.
Yazı sahası ölçüsü	: 150x123 mm.
Koltuk ölçüsü	: 150x12 mm.
Yazı kısmı tezhip ölçüsü	: 148x250 mm.
Ara pervaz	: 10 mm.
Dış pervaz kalınlığı	: 30 mm., Kubbe yüksekliği 55 mm.
Tiğ boyu	: 30 mm.
Serlevha tezhip ölçüsü	: 238x392 mm.

Tezhip Özellikleri:**Yazı Kısmı Tezhibi:**

Yazı sahası; siyah is mürekkebi ile yazılmış ve beyn-es sûtur tezhibi yapılmış. Beyn-es sûtur, sıvama altın üzerine kırmızı, mavi turuncu renklerde hatayî grubu motifler yerleştirilmiş, siyahla tahrirlenmiş.

Duraklar; sıvama altın penç motifleriyle yapılmış. Kırmızı ve lapis renkte noktalarla süslenmiş.

Koltuklar; yazı sahasının iki yanında aynı ölçülerde yeralıyor. Kitâbeli zencerek tarzın-

da paftalanmış. Zer enderzer yapılan kitâbe kısımları hatayî grubu motiflerle süslenmiş, çiçek ve yaprak uçları transparan kırmızı renkle gölgelendirilmiş. Kitâbe aralarında kalan boş zeminlere (lapis), açık mavi renkte basit pençler yerleştirilmiş.

Sûrebaşı; yazı sahasının alt ve üstünde yeralan, aynı tezhip ve biçim özelliklerini gösteren bölümlerdeki yazılar, üzerinde altın rumî helezonları dolaşın lapis zemin üzerine beyazla yazılmış. Altın ve lapisten oluşan pafta zeminleri, altın ayırma rumîlerle ayrılmış. Desen paftalar arasında kesilmeden dolaşan hatayî grubu motiflerden yapılmış. Sap ve yapraklar altın, çiçekler beyaz, pembe, turuncu, mavi ve sarının tonları ile renklendirilmiş. Paftalamada ve yazı zemininde kullanılan altın rumîler kırmızı ile gölgelendirilmiş.

Ara pervaz; yazı kısmının dört tarafı siyah zeminli kitabeli zencerekle çevrilmiş. Kitabe araları, açık mavi zemin üzerine altınla basit çift tahrir tarzında işlenmiş pençlerden yapılmış. Siyah zeminli kitabe içleri altın sap ve yapraklı, beyaz, sarı, mavi, ve turuncu hatayî grubu çiçeklerden oluşuyor, motif aralarında kalan boşluklara beyazla üç nokta yapılmış. Ara pervazın iç tarafında yeşil, dış tarafında bir tane mavi, bir tane altın 1 ve 2 mm.lik ince ara pervaz yeralıyor.

Yazı Kısmı Çevresi Tezhibi:

Dış pervaz; yazı kısmının üç tarafını çevreliyor, uzun kenarı üzerinde bir tane kubbe bulunuyor. Paftalama altın rumî motif ve beyaz iplikle, yazı kısmındaki renkler kullanılarak yapılmış. Kompozisyonda sûrebaşı kısmındaki özellikler görülüyor. Kubbe kısmında, altın sap üzerinde açık mavi serbest rumî helezonları dolaşiyor. Paftalama yine beyaz iplikle yapılmış, dış pervazın kubbe dışında kalan kısımlarındaki renk ve motifler kullanılarak pafta üzeri tezhip edilmiş. Kompozisyonun genelinde olduğu gibi bu kısımda da kullanılan altın rumî tepelik zeminleri siyahla boyanmış. Dış pervaz, kubbe çıkıntısı dışında 2 mm.lik turuncu bir ara pervaz ile düz olarak bitirilmiş.

Tığlar; dış pervaza paralel lapis bir kuzu üzerine rumî ve hatayî motifleri ile yapılmış. Lapis renkle işlenmiş tığlarda yer yer kırmızı renk görülüyor.

Sırt cetveli; 1b sayfasında sayfa boyunca uzanırken, 2a sayfasında tığ boyu ile aynı hizada bitiyor. Kitabın sırtına 20 mm. uzaklıkta olan sırt cetveli mavi, turuncu ve altın cetvel ile lapis bir kuzudan yapılmış. 10 mm. kalınlığında.

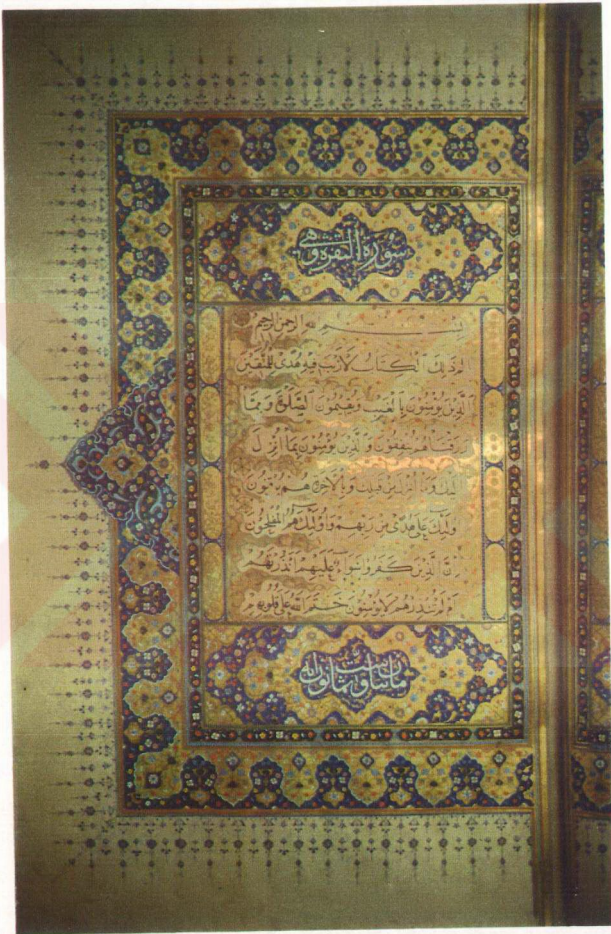
Kullanılan motifler; rumî ve hatayî grubu.

Kullanılan renkler; altın mat-parlak, turuncu, yeşil, mavi, beyaz, siyah, sarı, pembe, lapis.

Kompozisyon; tam sayfa, koltuklu, ara pervazlı, uzun kenarı tek kubbeli, mürekkep.

Karşılıklı iki sayfadan meydana gelen serlevha vassâle ¹ usûlünde yapılmış. Yazının 1289 tarihinde yazılmasına karşılık, yazı kısmının çıkartılarak etrafının yeniden tezhiplenmesi 16. yy.da yapılmış. Vassâle ve tezhip, 16. yy. klasik Osmanlı tezhibi özelliklerini gösteriyor, aynı zamanda kompozisyon, işçilik, renk ve desen bakımından kütüphanede bulunan en mükemmel örneklerden biri.

1- Vassâle: Yazma kitapların yazı kısmının çıkartılarak, kâğıt ilavesiyle yazı etrafına yapılan kenar tamiri.

Resim 10. Hamidiye Kütüphanesi, Env. No: 5, 2a.

Kat. No: 11**Resim No: 11****Genel Özellikleri**

:

Bulunduğu Bölüm	: Süleymaniye Camii Küt. Env. No: 20 (Türk-İslâm Eserleri Müz., Env. No: 320)
Yazılış tarihi	: H. 961 (1553)
Hattatı	: Ali b. Hüsam (Mustafa Dede'nin öğrencisi).
Kitabın ölçüleri	: 335x475 mm., 318 yaprak.
Yazı çeşidi	: Sülüs-Nesih, 11 satır.
Kâğıt çeşidi	: Krem rengi, âharlı, abâdî kâğıt.

Serlevla Özellikleri

:

Kitapta bulunduğu yer	: 1b-2a sayfaları
Yazı çeşidi	: Muhakkak, 5 satır.
Sûrebaşı ölçüsü	: 53x180 mm.
Yazı sahası ölçüsü	: 125x150 mm.
Koltuk ölçüsü	: 28x150 mm.
Yazı kısmı tezhip ölçüsü	: 180x250 mm.
Ara pervaz	:
Dış pervaz kalınlığı	: 65 mm.
Tığ boyu	: 40 mm. ve 15 mm.
Serlevha tezhip ölçüsü	: 260x410 mm.

Tezhip Özellikleri:**Yazı Kısmı Tezhibi:**

Yazı sahası; siyah mürekkeple yazılarak beyn-es sûtur tezhibi yapılmış. Beyn-es sûtur, tarama altın zemin üzerine altın hatayî grubu çiçek motifleri ile serbest desen tekniğinde çizilmiş. Çiçek motiflerinin uçları kırmızı ile gölgelendirilmiş.

Duraklar; sıvama altın üzerine katmerli penç motifleri ile yapılmış. 1b sayfasındaki 6 durak motifinin yaprakları yeşil, 2a sayfasındaki 4 durak motifinin yaprakları turuncu ile

renklendirilmiş.

Koltuklar; yazı sahasının iki yanında, aynı ölçülerde yer alıyor. Kompozisyon ince altın iplikle kitabeli zencerek formundaki paftalama ile yapılmış. Her kitabe kendi içinde yeşil altın rumîli iplikle lapis ve sarı altın zeminli paftalara ayrılmış. Paftalar arasında altın sap ve yapraklı hatayî ve penç motifleri dolaşıyor. Altın zemin üzerine üç nokta iğne perdahı yapılmış. Kitabeler dışında kalan altın zemin üzerinde siyah hurdelenmiş rumî tepelik bulunuyor. Çiçek motifleri mavi, turuncu, pembe ve tonları ile renklendirilmiş. Hatayî motiflerinin meşîmelerinde siyah kullanılmış.

Sûrebaşı; yazı sahasının alt ve üstünde yeralan dikdörtgen formunda aynı tezhibe sahip kısımlardaki yazılar, yeşil altın zemin üzerine beyazla yazılarak siyahla tahrirlenmiş. Altın yazı zemininde, renkli hatayî grubu çiçek helezonu dolaşıyor, boşluklara üç nokta iğne perdahı yapılmış. Altın sarılma rumîlerle yazı çevresi paftalara ayrılmış. Altın ve lapis-ten oluşan paftaların üzeri hatayî grubu çiçeklerle, koltuklarda kullanılan renklerle tezhip edilmiş, lapis 2 mm.lik bir cetvelle sûre başının dört tarafı sarılmış.

Arapervaz; yazı kısmının çevresi ara pervaz yerine 3 mm.lik bir cetvelle üç taraftan çevrelenmiş.

Yazı Kısmı Çevresi Tezhibi:

Dış pervaz; iki bölümden oluşmuş. Düz kısım altın, lapis ve yeşil zeminli paftalara ayrılmış. Altın sarılma rumîlerle yapılan paftaların üzeri, yazı kısmında kullanılan renkte aynı motiflerle süslenmiş. Yeşil zemin üzerine siyahla üç nokta konmuş. Paftalamada kullanılan altın iplikle yapılan düğümlerin zemini siyah boyanmış. Bu kısım altın bir cetvelle bitirilmiş.

İkinci kısım dış pervaz, bu altın cetvel üzerine sıralanan küçük, hepsi aynı büyüklükte kubbelerden yapılmış, birinci kısımdaki motif ve renkler işlenmiş. Den-danlı altın bir cetvelle sınırlandırılmış.

Tiğlar; kubbe aralarına lâle ve karanfil, kubbe üzerine rumî tepelik motifleri ile yapılmış. Tiğlar kuzu çekilmeden, altın cetvel üzerine yerleştirilmiş. Karanfiller kırmızı ve yeşil, lâleler ve rumî tepelikler lapisle yapılmış.

Sirt cetveli; tiğlarla aynı hizada bitiyor. 3 mm.lik altın bir cetvel ve siyah bir kuzudan yapılmış.

Kullanılan motifler; rumî (sarılma, ayırma, tepelik), hatayî grubu çiçekler, profilden sti-

lize çiçekler.

Kullanılan renkler; altın, lapis, yeşil, turuncu, mavi, pembe, siyah.

Kompozisyon; tam sayfa, koltuklu, ikilil.

Serlevha karşılıklı iki sayfa halinde tezhip edilmiş. 16. yy. klâsik Osmanlı tezhibi özelliklerini taşıyor. Karamemi'nin tezhip sanatına getirdiği yeniliklerin eserde yer alması, imza bulunmamasına rağmen tezhibin Karamemi dönemi nakışhânesinde yapılmış olabileceğini kuvvetlendiriyor.

Kitap son derece kötü bir restorasyon geçirmiş. Zemin renklerinin büyük bir kısmı dökülmüş, buna rağmen desen, renk ve işçilikteki mükemmelliği görmek mümkün.

Kat. No: 12

Resim No: 12

Genel Özellikleri

:

Bulunduğu bölüm	: Fatih Küt., Env. No: 13
Yazılış tarihi	: H. 964 (1556)
Hattatı	: Derviş Muhammed b. Mustafa Dede b. Hamdullah
Kitabın ölçüleri	: 155x245 mm., 278 yaprak.
Yazı çeşidi	: Nesih, 15 satır.
Kâğıt çeşidi	: Açık krem rengi, âhârî, abadî.

Serlevha Özellikleri

:

Kitapta bulunduğu yer	: 1b-2a sayfası.
Yazı çeşidi	: Nesih, 6 satır.
Sûrebaşı ölçüsü	: 40x78 mm.
Yazı sahası ölçüsü	: 63x78 mm.
Koltuk ölçüsü	: 10x63 mm.
Yazı kısmı tezhip ölçüsü	: 77x142 mm.
Ara pervaz	: ---
Dış pervaz kalınlığı	: 25 mm.
Tığ boyu	: 20 mm.
Serlevha tezhip ölçüsü	: 125x234 mm.

Tezhip Özellikleri:**Yazı kısmı tezhibi:**

Yazı sahası, sûre siyah is mürekkebi ile yazılmış. Keşide üzeri hatayî ve karanfil motifleriyle tezhip edilmiş, sap ve yapraklar altın, motifler lapis ve kırmızı ile renklendirilmiş.

Duraklar; sıvama altın, basit altı yapraklı penç motiflerinden yapılmış, 1b yüzünde 8, 2a yüzünde 3 tane bulunuyor. 2a sayfasında besmelenin sonuna çift tahrir tarzında lapisle işlenmiş bir durak yapılmış.

Koltuklar; yazı sahasının iki yanına aynı ölçülerde, kitabeli zencerek tarzında paftalalarak yapılmış. Zer enderzer tezhibi işlenmiş. Kitabeler turuncu iplikle ayrılmış, kitabe dışı siyah boyanmış. Hatayî grubu motiflerle desen oluşturulmuş.

Sûrebaşı; yazı sahasının alt ve üstünde bulunan yatay dikdörtgen bölümler koltuklarla aynı şekilde tezhip edilmiş. Bu kısımlarda bulunan yazılar sıvama altın zemin üzerine beyazla yazılarak, siyah tahrirlenmiş. Yazı paftasının etrafı turuncu iplik, mat ve yeşil altın bulut motifleri kullanılarak dıştaki lapis zeminden ayrılmış. Lapis zemin üzerinde altın dolantı bulut ve renkli hatayî grubu çiçekler yer alıyor.

Bulut motiflerinin etrafı 0,5 mm. kalınlığında altınla sınırlandırılarak, siyahla tahrirlenmiş.

Bu kısımların dört tarafı zer enderzer tezhibi yapılmış kitabeli zencerekle kuşatılmış. Koltuklarda kullanılan renk ve motiflerle aynı tarz çalışılmış. Zencerek zeminine üç nokta iğne perdahı yapılmış.

Ara pervaz; yazı kısmını meydana getiren bütün bölümlerin etrafını yeşil zemin üzerine siyahla yapılmış ince ara pervaz çevreliyor. Aynı ara pervaz sırt cetveli boyunca da devam ediyor. Bunun dışında kalın ara pervaz kullanılmamış.

Yazı Kısım Çevresi Tezhibi:

Dış pervaz; sıvama altın rumîlerle paftalanmış. Altın ve lapis zeminli paftaların üzerinde kesilmeden dolaşan hatayî grubu çiçek helezonları deseni meydana getiriyor. Kompozisyon içinde bulunan altın rumî ortabağ ve tepeliklerin zeminleri siyah boyanmış. Çiçeklerde yeşil, mavi, sarı, pembe, turuncu, beyaz görülüyor. Kompozisyonun sınırı den-danlı bitirilmiş. Yazı kısmında kullanılan bulut motifinin yerine burada rumî motifi kullanılmış.

Tığlar; den-danlı lapis kuzu üzerine lapis ve kırmızı renklerle hatayî ve karanfil motifleri kullanılarak yapılmış. Tığlar sırt cetveli ile aynı hizada bitirilmiş.

Sırt cetveli; sayfa boyunca uzanan altın bir cetvel ve siyah bir kuzudan yapılmış. Kitabın sırtına 15 mm. uzaklıkta.

Kullanılan motifler; ayırma rumî, bulut, hatayî grubu, karanfil.

Kullanılan renkler; sarı-yeşil altın, lapis, turuncu, limon küfü, yeşil, pembe, mavi, beyaz, siyah.

Kompozisyon; tam sayfa, koltuklu, ikilil.

İki sayfadan oluşan serlevha 16. yy. klâsik Osmanlı tezhip sanatının tüm özelliklerini taşıyor. Motif, renk ve kompozisyon bakımından mükemmel bir eser.

Eserde görülen bahçe çiçekleriyle yapılan kümeler dönem tezhibinde yer alan yeniliklerin de bir işaretidir.

Resim 11. Süleymaniye Camii Kütüphanesi, Env. No: 320, 1b-2a.

Resim 12. Fatih Kütüphanesi, Env. No: 13, 2b-3a.

Kat. No: 13**Resim No: 13****Genel Özellikleri**

:

Bulunduğu bölüm: Süleymaniye Camii Küt. Env. No: 27
(Türk-İslâm Eserleri Müz., Env. No: 325)**Yazılış tarihi**

: Belli değil.

Hattatı

: Hamza b. Mustafa Dede

Kitabın ölçüleri

: 295x400 mm., 347 yaprak.

Yazı çeşidi

: Nesih, 12 satır.

Kâğıt çeşidi

: Krem rengi, âhârlı, abadî kâğıt.

Serlevha Özellikleri

:

Kitapta bulunduğu yer

: 1b-2a sayfaları.

Yazı çeşidi

: Nesih, 6 satır.

Sûrebaşı ölçüsü

: 70x188 mm.

Yazı sahası ölçüsü

: 128x160 mm.

Koltuk ölçüsü

: 22x160 mm., 40x160 mm.

Yazı kısmı tezhip ölçüsü

: 188x302 mm.

Ara pervaz

: ---

Dış pervaz kalınlığı

: 37 mm.

Tığ boyu

: ---

Serlevha tezhip ölçüsü

: 230x380 mm.

Tezhip Özellikleri:**Yazı kısmı tezhibi:****Yazı sahası;** sûre siyah mürekkeple yazılmış.**Duraklar;** sıvama altın üzerine penç duraklar işlenmiş, lapis ve kırmızı noktalarla renklendirilmiş.**Koltuklar;** yazı sahasının iki tarafına farklı ölçülerde yapılmış. Altın iplikle, altın ve lapis

zemin kullanılarak kitabeli zencerek tarzında paftalanmış. Pafta araları yeşil ve sarı altın kullanılarak zer enderzer tezhibi yapılarak, kendi içinde de ayırma rumîlerle paftalara ayrılmış. Kitabelerin içinde ve dışında hatayî grubu motifler kullanılmış. Lapis zeminli kitabe içlerindeki çiçekler bahar dalı gibi çizilerek, pembe, sarı, beyaz, yeşil ve turuncu ile renklendirilmiş. Aynı sayfadaki ikinci koltukta da aynı desen ve kompozisyon koltuk ölçülerine göre daraltılarak uygulanmış.

Sûrebaşı; yazı sahasının altında ve üstünde yeralan dikdörtgen formundaki bölümler aynı şekilde tezhip edilmiş. Bu kısımlarda yer alan yazılar sıvama yeşil altın üzerine beyazla yazılarak siyahla tahrirlenmiş. Yazı aralarında kalan boşluklar siyah, çift tahrir tarzında çiçeklerle doldurulmuş, dıştaki lapis zeminden altın iplikle ayrılmış. Lapis zemin üzeri, altınla yapılmış serbest bulutlar ve aralarında dolaşan hatayî grubu renkli çiçek motiflerinden oluşmuş. Bu kısımlarda da koltuklarda kullanılan renkler hakim.

Ara pervaz; yazı kısmının etrafını lapis üzerine beyazla işlenmiş ince ara pervaz çevreliyor. Aynı ara pervaz koltuklar ve sûre etrafında da görülüyor. Kalın ara pervaz kullanılmamış.

Yazı Kısmı Çevresi Tezhibi:

Dış pervaz; altın ve lapis zeminli paftalardan yapılmış. Paftalamada altın ayırma rumîli iplik kullanılmış. Pafta zemini üzerinde hatayî grubu çiçek helezonları kesilmeden dolaşıyor. Yazı kısmında görülen bulut motifleri burada kullanılmamış. Çiçeklerde de aynı renkler hakim. Dış pervaz, ince düz bir altın cetvelle sınırlandırılmış.

Tığlar; kitap tamir edilirken, kompozisyonun dış pervaz bitiminden kesilmesi nedeniyle, serlevhanın tığları bulunmamaktadır.

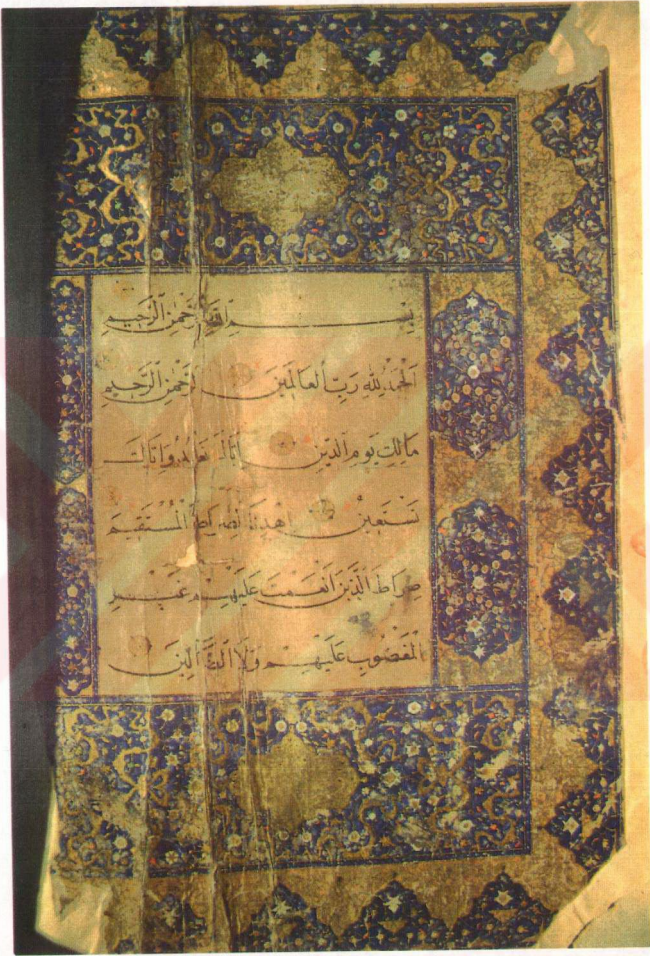
Kullanılan motifler: hatayî grubu, rumî, bulut motifi.

Kullanılan renkler; yeşil-sarı altın, lapis, yeşil, mavi, pembe, sarı, beyaz, turuncu, siyah.

Kompozisyon; tam sayfa, koltuklu, ikilil.

Serlevha karşılıklı iki sayfadan meydana gelmiş. Renk uyumu, desen ve kompozisyon olarak 16. yy. klâsik Osmanlı tezhibine güzel bir örnek, Türk tezhip sanatındaki sadelik ve zerafeti son derece yıpranmış olmasına rağmen görmek mümkün.

Restorasyon yapılan eserde sayfa eksiklikleri ve boyalarda dökülmeler var.

Resim 13. Süleymaniye Camii Kütüphanesi, env. No: 325, 2a.

Kat. No: 14

Resim No: 14

Genel Özellikleri

:

Bulunduğu bölüm

: Süleymaniye Camii Küt., Env. No: 32
Türk-İslâm Eserleri Müz., Env. No: 321

Yazılış tarihi

: H. 963 (1555).

Hattatı

: Behram b. Abdullah.

Kitabın ölçüleri

: 325x435 mm., 311 yaprak.

Yazı çeşidi

: Muhakkak, 11 satır.

Kâğıt çeşidi

: Krem rengi, âhârlı, abadî kâğıt.

Serlevha Özellikleri

:

Kitapta bulunduğu yer

: 1b-2a sayfası.

Yazı çeşidi

: Muhakkak, 5 satır.

Sûrebaşı ölçüsü

: 87x215 mm.

Yazı sahası ölçüsü

: 157x160 mm.

Koltuk ölçüsü

: 29x157 mm., 26x157 mm. (kubbe tarafı).

Yazı kısmı tezhip ölçüsü

: 215x325 mm.

Ara pervaz

: ---

Dış pervaz

: Uzun kenar kubbe yüksekliği, 55 mm.

Uzun kenar kubbe genişliği, 170 mm.

Kısa kenar kubbe yüksekliği, 40 mm.

Kısa kenar kubbe genişliği, 110 mm.

Tığ boyu

: 55-70 mm.

Serlevha tezhip ölçüsü

: 285x435 mm.

Tezhip Özellikleri:**Yazı kısmı tezhibi:**

Yazı sahası; sûre, siyah mürekkeple yazılarak araları sıvama altınla beyn-es sûtur tezhibi yapılmış.

Duraklar; sıvama altın üzerine penç motifleriyle yapılarak Lapis ve kırmızı noktalar konmuş.

Koltuklar; yazı sahasının iki yanına değişik ölçülerde yapılmış Altın iplikle kitabe şeklinde paftalanmış. Pafta içleri lapis boyanarak üzerine bahar dalı formunda renkli gonca-gül ve penç motifleri işlenmiş. Kitabe içindeki çiçek motifleri sıvama altın, yaprak motifi çıkışlı serbest kompozisyon şeklinde çizilmiş. Kitabe içinde kalan boşluklara beyazla üç nokta yapılmış. Kitabe arasında kalan boşluklar ise sıvama altınla kapatılmış.

Sûrebaşı, yazı sahasının alt ve üstünde bulunan, aynı tezhip özelliklerini taşıyan kısımlardaki yazılar, tahrirlenmeden açık pembe ile yazılmış. Yazı zemini altın, çevresindeki lapis ve altın zeminler, altın iplik ve altın sarılma rumîlerle paftalanmış. Lapis zeminlerde koltuklarda kullanılan motif ve renkler dışında, büyük hatayî ve penç motifleri de görülüyor. Köşelere rastlayan altın zeminli paftalar üzerinde altın sarılma rumîli helezonlar ve arasında renkli hatayî grubu çiçekler kullanılmış. Sûrebaşı kısmının dört tarafını lapis üzerine beyazla işlenmiş ince ara pervaz çevreliyor.

Ara pervaz; yazı kısmının dört tarafını ince lapis ara pervaz çevreliyor. Kalın pervaz kullanılmamış.

Yazı Kısmı Çevresi Tezhibi:

Dış pervaz; yazı kısmını saran ara pervazdan hemen sonra, uzun kenarda bir tane büyük, kısa kenarlarda birer tane küçük olmak üzere üç kubbeden oluşmuş. Kubbeler altın sarılma rumîlerle paftalanmış, sûrebaşı tezhibi ile aynı tarzda işlenmiş. Paftalamada kullanılan altın sarılma rumîlerin lapis zemin üzerinde de serbest olarak dolaştığı görülüyor.

Tığlar; lapis bir cetvel üzerine hatayî ve penç motifleriyle yapılmış. Çok az bir bölümü görünen tığlar tam bilgi vermiyor.

Sırt cetveli; 2 mm.lik lapis, 5 mm.lik altın bir cetvelden oluşuyor.

Kullanılan motifler; hatayî grubu çiçekler, sarılma rumî.

Kullanılan renkler; yeşil-sarı altın, lapis, turuncu, pembe, açık mavi, beyaz, sarı.

Kompozisyon; tam sayfa, koltuklu, kubbeli.

Serlevha karşılıklı iki sayfa halinde tezhip edilmiş. 1b yüzünde Fatiha, 2a yüzünde Bakara sûreleri bulunuyor. 16. yy.'ın ünlü nakkaşlarından Karamemi'nin tezhip sanatına getirdiği yenilikler, üslûp özellikleri görülmesine rağmen, imza bulunmaması nedeniyle kesinlik kazanmamaktadır.

Resim 14. Süleymaniye Camii Kütüphanesi, Env. No: 321,2a.

Kat. No: 15**Resim No: 15****Genel Özellikleri**

:

Bulunduğu bölüm

: Süleymaniye Türbesi Küt.

Türk-İslâm Eserleri Müz., Env. No: 400

Yazılış tarihi

: H. 933 (1526).

Hattatı

: Ahmed Karahisarî

Kitabın ölçüleri

: 170x265 mm.

Yazı çeşidi

: Nesih, 11 satır.

Kâğıt çeşidi

: Açık krem, âhârlı, abadî.

Serlevha Özellikleri

:

Kitapta bulunduğu yer

: 1b-2a sayfası.

Yazı çeşidi

: Nesih, 6 satır.

Sûrebaşı ölçüsü

: 45x78 mm.

Yazı sahası ölçüsü

: 46x65 mm.

Koltuk ölçüsü

: 16x65 mm.

Yazı kısmı tezhip ölçüsü

: 78x155 mm.

Ara pervaz

: ---

Dış pervaz kalınlığı

: 24 mm.

Tığ boyu

: 20 mm.

Serlevha tezhip ölçüsü

: 130x250 mm.

Tezhip Özellikleri:**Yazı kısmı tezhibi:**

Yazı sahası; sûre, siyah mürekkeple yazılarak araları beyn-es sûtur tezhibi yapılmış. Beyn-es sûtur, transparan pembe zemin üzerine altın ile serbest, basit yaprak motifleri ile doldurulmuş, motifler siyahla tahrirlenmiş, yer yer lapis renk de kullanılmış. Tezhipli alanların sınırı altın ve altının hemen yanından çekilen siyah tahrirle belirlenmiş.

Duraklar; sıvama altın üzerine yapılmış şeşhane duraklardan oluşuyor. 1b yüzünde 6, 2a yüzünde 2 tane bulunuyor.

Koltuklar; yazı sahasının iki tarafına aynı ölçülerde yapılmış. Kitabeli zencerek tarzında beyaz iplikle paftalanmış.

Kitabe içleri lapis zemin üzerine sıvama altınla yapılmış iri yaprak ve hatayî grubu çiçeklerden oluşuyor. Çiçeklerde kırmızı, turuncu, mavi, beyaz, sarı renkler görülüyor. Altın zeminli iri yaprakların orta damarı siyahla çift tahrir tarzı işlenmiş hatayî grubu motiflerle süslenmiş. Kitabe dışında kalan siyah zemin üzerinde mavi ve sarı yapraklı bir penç motifi bulunuyor.

Ara pervaz; yazı kısmının etrafında sırt cetveli boyunca da uzanan lapis üzeri beyaz işlenmiş ince bir ara pervaz dolaşıyor. Kalın ara pervaz kullanılmamış.

Sûrebaşı, sûrenin alt ve üstünde bulunan dikdörtgen kısımlardaki yazılar altın zemine beyazla yazılmış, tahrirlenmemiş. Bu yazının bulunduğu paftanın çevresi altın ayırma rumîlerle, lapis ve altın zeminli paftalara ayrılmış. Paftaların üzerinde turuncu, pembe, mavi hatayî grubu çiçek helezonları dolaşıyor. Sap ve yapraklarda parlak altın kullanılmış. Bu kısımların dört tarafını iç tarafta beyaz, dışta lapis arasuyu bulunan kitabeli zencerek ara pervaz sarıyor. Kitabe içleri, yeşil sıvama altın, üzeri siyah sap ve yapraklı renkli hatayî grubu çiçeklerle süslenmiş. Kitabe dışında kalan alanlarda siyah zemin üzerine beyaz noktalar konmuş.

Yazı Kısmı Çevresi Tezhibi:

Dış pervaz; bu kısımda yazı kısmında görülmeyen bir paftalama kullanılmış İpliksiz, sadece tahrirle ve dilimli yaprak formunda yapılmış. Zemine lapis renk sürülmüş. Dış pervazın kenarı den-danlı ve iki tane altın cetvel kullanılarak sınırlandırılmış.

Tığlar; dış pervaza paralel lapis bir kuzu üzerinde, lapis-kırmızı ve altınla dönüşümlü olarak, dört yapraklı penç-karanfil motiflerinden yapılmış. Altınla yapılan tığlar sırt cetveli ile aynı hizada, lapisle işlenen tığlar ise daha uzun bırakılmış.

Sırt cetveli; kitabın sırtına 15 mm. uzaklıkta, lapis arasuyu ve altın cetvel, lapis kuzu cetvelinden yapılmış.

Kullanılan motifler; hatayî grubu, karanfil, ayırma rumî.

Kullanılan renkler; altın (yeşil, sarı, mat, parlak), lapis, turuncu, beyaz, mavi, pembe, siyah, sarı, kırmızı.

Kompozisyon; tam sayfa, koltuklu, ikilil.

16. yy. Osmanlı Tezhibi II. yarısı özelliklerini taşıyan bir eser. İşçilik mükemmel.

Kat. No: 16

Resim No: -

Genel özellikleri

:

Bulunduğu bölüm	: İzmir Küt., Env. No: 14
Yazılış tarihi	: H. 974 (1566)
Hattatı	: Ali b. Muhammed.
Kitabın ölçüleri	: 240x360 mm., 390 yaprak.
Kâğıt çeşidi	: Krem rengi, âhârlı, abadî kâğıt.

Serlevha Özellikleri

:

Kitapta bulunduğu yer	: 1b-2a sayfası.
Yazı çeşidi	: Sülüs, 5 satır.
Sûrebaşı ölçüsü	: 50x135 mm.
Yazı sahası ölçüsü	: 80x89 mm.
Koltuk ölçüsü	: 24x80 mm.
Yazı kısmı tezhip ölçüsü	: 135x180 mm.
Ara pervaz	: 8 mm.
Dış pervaz	: 25 mm. kalınlığı, 50 mm. kubbe yüksekliği.
Tığ boyu	: 25 mm.
Serlevha tezhip ölçüsü	: 165x300 mm.

Tezhip Özellikleri:

Yazı kısmı tezhibi:

Yazı sahası; sûre tahrirsiz, altınla yazılmış, harekeleri siyah mürekkeple konmuş.

Koltuklar; yeşil ve turuncu iplikle paftalara ayrılmış. Yeşil ve sarı altın olan pafta zeminlerinin üzeri siyah rumî helezonları ile doldurulmuş. Sûrenin iki yanında bulunan koltuklar aynı ölçülerde yapılmış.

Sûrebaşı; yazı sahasının alt ve üstünde yeralan dikdörtgen kısımlarda, yazı sıvama altın zemine beyazla yazılmış. Turuncu ve yeşil iplik, yeşil rumîlerle paftalanmış; pafta arala-

rında sap ve yaprakları altın hatayî grubu motifler dolaşıyor. Bu kısımların dört tarafını zencerekten yapılmış ara pervaz çevreliyor.

Ara pervaz; yazı kısmının 3 tarafı siyah zeminli bir ara pervaz ile sarılmış. Ara pervazın üzeri hatayî grubu çiçek motifleri ile süslenmiş.

Yazı Kısmı Çevresi Tezhibi:

Dış pervaz; uzun kenarı üzerinde bir tane kubbesi bulunan dış pervaz, lapis, yeşil ve sarı altın zeminli paftalara ayrılmış. Paftalar üzerinde hatayî grubu motifler dolaşıyor. İpliksiz ayrılmış yeşil ve turuncu pafta içlerine basit rumî motifleri siyahla işlenmiş. Kubbe kısmı, turuncu rumîlerle paftalanmış, hatayî grubu çiçeklerle süslenmiş.

Tığlar; lapisle yapılmış basit çizgilerden oluşmuş.

Sırt cetveli; altın bir cetvelden yapılmış, tığlardan biraz daha uzun. Kitabın sırtına uzaklığı 20 mm.

Kullanılan motifler; rumî, hatayî grubu çiçekler.

Kullanılan renkler; Türk mavisi, turuncu, siyah, mavi, sarı, eflâtun, lapis ve yeşil-sarı altın.

Kompozisyon; serlevha karşılıklı iki sayfa halinde tezhip edilmiş. 16. yy. tezhip özellikleri gösteren ve çok harap durumda bulunan eser yıpranma nedeniyle fotoğraflanamamıştır. Tamsayfa, koltuklu, mürekkep, serlevha planına sahip.

Kat. No: 17

Resim No: 16

Genel Özellikleri

:

Bulunduğu bölüm	: Lâleli Küt., Env. No: 16
Yazılış tarihi	: H. 990 (1582).
Hattatı	: Ahmed b. Pir Muhammed b. Şükrullah Efendi
Kitabın ölçüleri	: 180x270 mm., 314 yaprak.
Yazı çeşidi	: Nesih, 14 satır.
Kâğıt çeşidi	: Açık krem, âhârlı, abadî kâğıt.

Serlevha Özellikleri

:

Kitapta bulunduğu yer	: 2b-3a sayfaları.
Yazı çeşidi	: Nesih, 6 satır.
Sûrebaşı ölçüsü	: 35x95 mm.
Yazı sahası ölçüsü	: 65x70 mm.
Koltuk ölçüsü	: 15x70 mm.
Yazı kısmı tezhip ölçüsü	: 95x140 mm.
Ara pervaz	: 8 mm.
Dış pervaz	: 25 mm. kalınlık, 35 mm. kubbe yüksekliği.
Tığ boyu	: 20 mm.
Serlevha tezhip ölçüsü	: 145x246 mm.

Tezhip Özellikleri:

Yazı kısmı tezhibi:

Yazı sahası; siyah mürekkeple yazılarak, sıvama altınla beyn-es sûtur yapılmış. Altın zemin boş bırakılmış.

Duraklar; sıvama altın üzerine şeşhane durak işlenmiş. 2b sayfasında 8, 3a sayfasında 5 tane bulunuyor.

Koltuklar; yazı sahasının iki yanına aynı ölçülerde yapılmış. Lapis zemin üzerinde sıvama altınla yapılmış serbest dolantı bulut motifleri yer alıyor. Bulutlar arasında hatayî gru-

bu çiçekli helezonlar dolaşıyor. Çiçekler turuncu, pembe, sarı, yeşil, cam göbeği renkleri ile boyanmış, sap ve yapraklar altın yapılmış. Bulut motiflerinin üzeri yeşil ile gölgelen-dirilmiş.

Sûrebaşı; yazı sahasının alt ve üst kısmında yeralan, aynı tezhip ve biçim özellikleri gösteren bölümlerdeki yazılar altın zemin üzerine beyazla yazılarak, tahrirlenmiş. Yazı zeminini altın ayırma rumî motifleri ile etrafındaki lapis zeminden ayrılmış. Yazıdan kalan boşluklara altınla yapılmış goncagül motifleri serpiştirilmiş. Desende kullanılan altın ayırma rumî, tepelik rumî ve ortabağ rumîlerin zeminleri yeşil ve kiremit kırmızısı renkleriyle doldurulmuş. Koltuklardaki renkler ve motifler bu kısımlarda da görülüyor.

Ara pervaz; yazı kısmının dört tarafı, koltuklar ve sûre çevresi de dahil olmak üzere yeşil üzerine siyahla işlenmiş ince ara pervaz ile sarılmış. Aynı ara pervaz sırt cetveli boyunca da devam ediyor. Bu ara pervazdan sonra yazı kısmının üç tarafını altın zemin üzerine zencerek işlenmiş kalın ara pervaz çevreliyor. Bu ara pervazdan sonra kiremit kırmızısı zemin üzerine beyazla işlenmiş ince bir ara pervaz daha kullanılmış.

Yazı Kısmı Çevresi Tezhibi:

Dış pervaz; dış pervazın üç tarafında da kubbe çıkıntısı bulunuyor. Sıvama altın yapılan kubbe zeminleri hurdelenmiş ayırma rumî, hatayî grubu çiçeklerle süslenmiş. Hurde ayırma rumîlerin zeminleri yeşil ile doldurulmuş. Altın iplik ve hurde rumîlerle yapılmış pafta zeminleri lapisle boyanmış. Kubbelerin dışında kalan lapis ağırlıklı dış pervaz zeminini üzerindeki küçük paftalamalar rumîlerle yapılarak zeminleri altın ve yeşil ile boyanmış. Paftalar üzerinde hatayî grubu renkli motifler yeralıyor. Dış pervaz kubbeler üzerinde de devam eden yeşil bir cetvelle bitirilmiş. İğne perdahı bu kısımlarda da kullanılmış.

Tığlar; kubbe üzerinde den-danlı olan lapis bir kuzu üzerinde bulunuyor. Çizgi ve hatayî grubu motiflerden yapılan tığların ara boşluklarına serbest bulut motifleri yerleştirilmiş. Sırt cetveli ile aynı hizada bitirilmiş.

Sırtcetveli; ince lapis, kalın altın bir cetvel ve bir kuzudan yapılmış. Kitabın sırtına uzaklığı 20 mm. ve sayfa boyunca uzanmıyor.

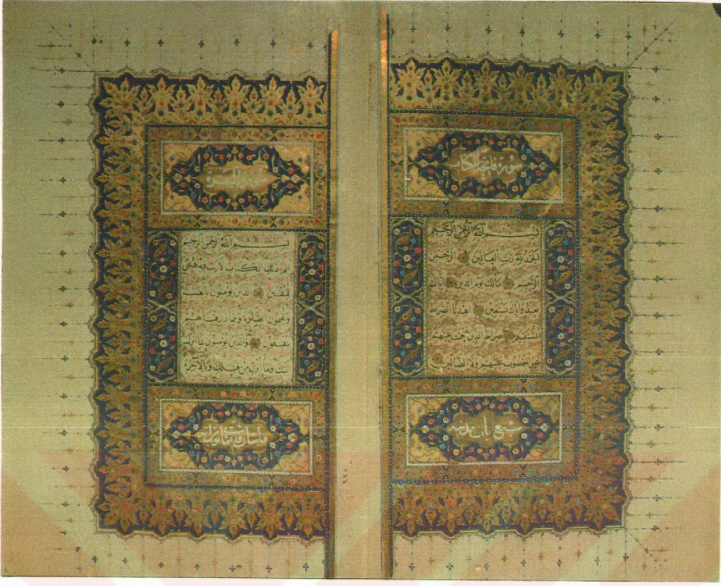
Kullanılan motifler; hatayî grubu çiçekler, hurde ayırma rumî, serbest dolantı bulut.

Kullanılan renkler; altın, lapis, yeşil, turuncu, pembe, türk mavisi, sarı ve kiremit kırmızısı.

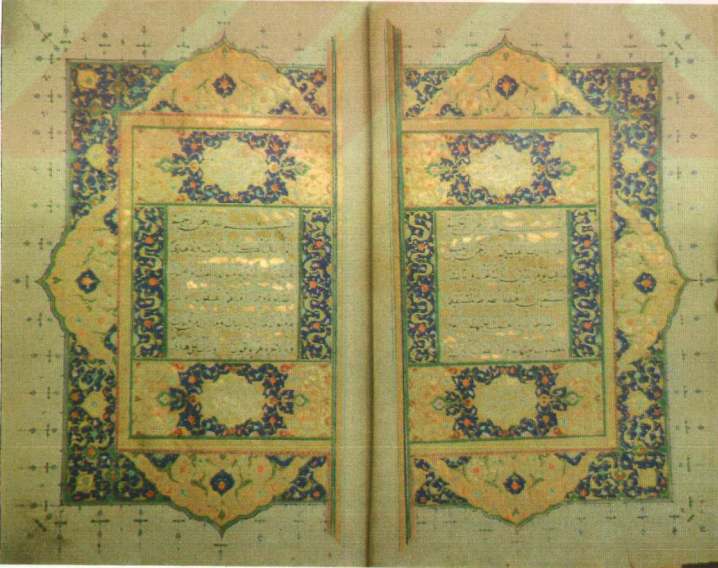
Kompozisyon; tam sayfa, koltuklu, mürekkep.

Serlevha karşılıklı iki sayfa halinde tezhiplenmiş. Kompozisyon, desen ve motifler sade ve güzel. Bu örnekle karşımıza kiremit kırmızısı ve yeşil zemin çıkıyor. 16. yy. son dönemlerine ait klâsik bir tezhibe sahip.

Resim 15. Süleymaniye Türbesi Kütüphanesi, Env. No: 400, 1b-2a

Resim 16. Laleli Kütüphanesi, Env. No: 16, 2b-3a

V. TİPOLOJİ ve DEĞERLENDİRME

A. Sayfa Düzeni

Kütüphanede bulunan 16. yy. tezhipli Türk mushaflarında serlevhalar karşılıklı iki sayfa olarak düzenlenmiş. Dikdörtgen planlı sayfaların 1b (2b) yüzünde Fatiha, 2a (3a) yüzünde Bakara sûreleri bulunuyor. Her iki sayfa da aynı plân ve kompozisyon kullanılarak tezhîp edilmiş. Bütün örneklerde dikdörtgen planının kitabın sırt kısmına yakın yerleştirildiği görülüyor (15-30 mm.). Plan dışında kalan sayfa boşlukları kompozisyon ve sayfa ölçüsüne göre değişme gösteriyor. Sırt tarafı dar, değer üç kenar aynı genişlikte veya alt alt ve üstte kalan genişliğe oranla yan taraf daha geniş bırakılmış (bkz. Resim. 6,16). Genel olarak bütün serlevhalarda kullanılan dikdörtgen plan ve kompozisyon aldığı değişikliklere göre 3 tipe ayrılıyor:

1. İklil (A tipi)

Dikdörtgen formundaki serlevhalara verilen isimdir. Kendi içinde farklılık gösterir.

A1. Dikdörtgen alan bölümlere ayrılmıştır. Yazı sahasının sağ ve sol tarafında dikey dikdörtgenler (koltuk), alt ve üstünde yatay dikdörtgenler yer alır. Bu bölümlerin birleşmesiyle meydana gelen serlevha yazısı kısmının üç tarafı ara pervazla sarılıdır, (bkz. Resim. 1, Tablo I. Şekil 1).

A2. İklil tipi planın "dış pervaz" olan şeklidir. Bu planda yazı kısmını saran ara pervazın yerini ince bir cetvel veya ince ara pervaz almıştır (bkz. Resim 3, 4, 5, 6, 13, 15., Tablo I. Şekil 2).

Bazı örneklerinde yazı sahasının alt ve üstündeki bölümlerin dört tarafı ara pervazla sarılıdır. (bkz. Resim 7, 12., Tablo I. Şekil 3).

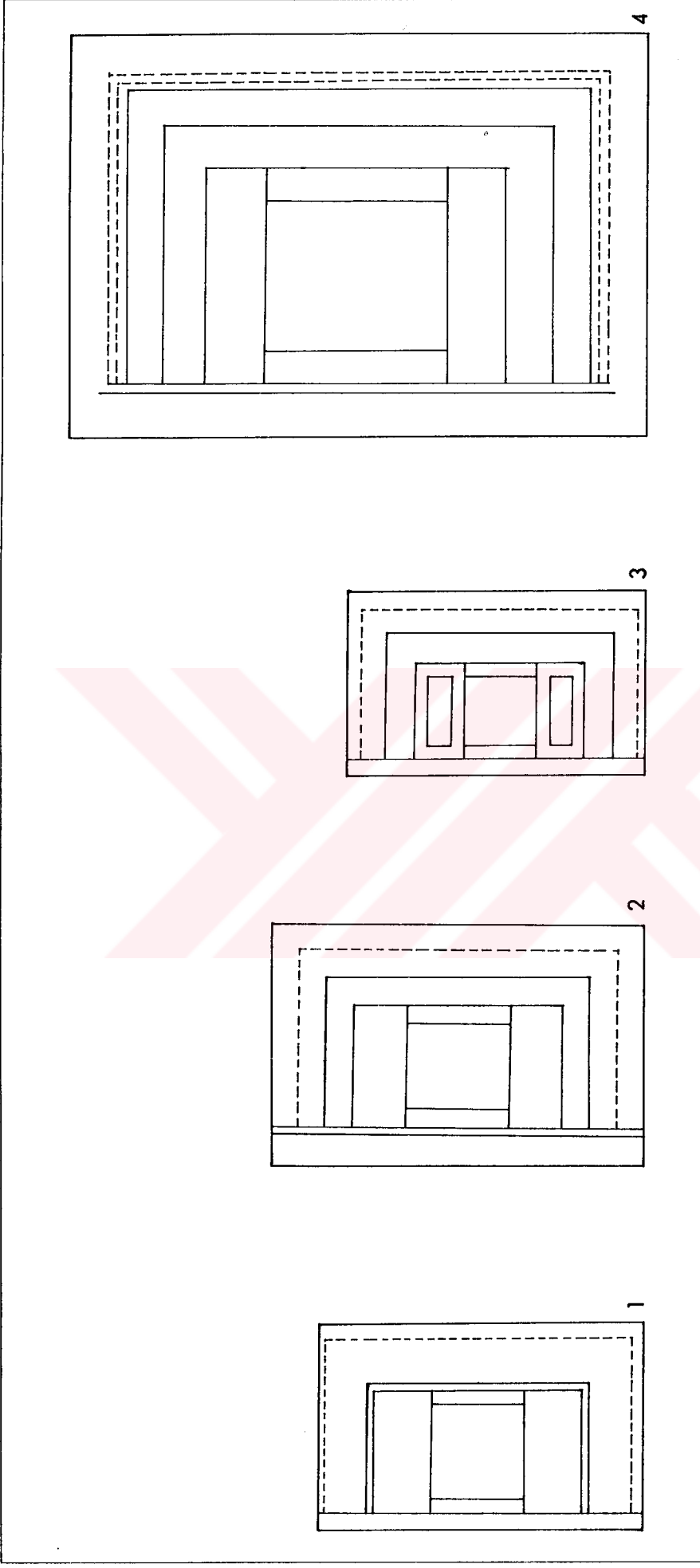
A2 tipi planının iki dış pervaz kullanılmış şekli de görülmüştür (bkz. Resim 11, Tablo I. Şekil 4).

2. Kubbeli (B tipi)

A1 planının üç tarafında birer kubbe olan şeklidir, bütün bölümlerin etrafını ince bir ara pervaz çevreler (bkz. Resim 2, 14., Tablo II. Şekil 1, 2).

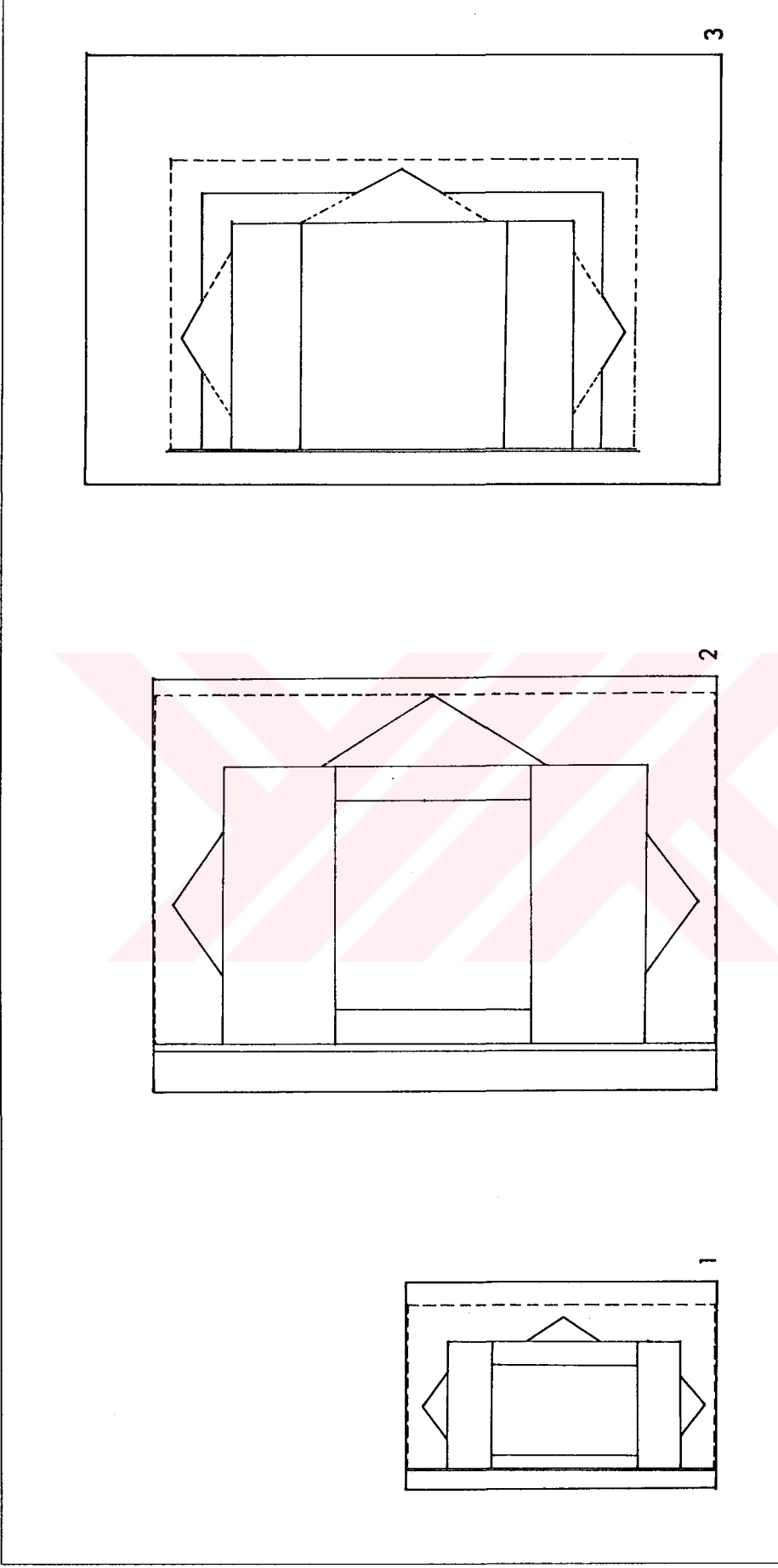
3. Mürekkep (C tipi)

İklil ve kubbenin birlikte kullanıldığı serlevha plânıdır.

TABLO I. A tipi serlevha sayfa düzeni ve kompozisyon plânları

1. Antalya Tekelioğlu Küt., Env. No: 1, 1b, (A1 tipi).
2. Hamidiye Küt., Env. No: 7, 1b, (A2 tipi)
3. Fatih Küt., Env. No: 13, 1b, (A2 tipi)
4. Süleymaniye Camii Küt., Env. No: 320, 1b, (A2 tipi).

TABLO II. Serlevha sayfa düzeni ve kompozisyon plânları

1. Halet Efendi Küt., Env. No: 3, 1b, (B1 tipi)
2. Süleymaniye Camii Küt., Env. No: 321, (B1 tipi).
3. Ayasofya Küt., Env., Env. No:1, 1b, (C3 tipi)

C1. (A2) tipinin uzun kenar üzerinde bir tane kubbesi bulunan şeklidir (bkz. Resim 8., Tablo III. Şekil 1). Aynı plânın üç veya dört tarafı ara pervazla sarılmış tipine de rastlanmıştır (bkz. Resim 10, Tablo III. Şekil 2,3).

C2. (A2) tipinin üç kubbeli olanıdır. Her kenar üzerinde birer tane kubbe bulunur Yazı kısmının çevresi kalın bir ara pervazla sarılmıştır (bkz. Resim 16., Tablo III. Şekil 4).

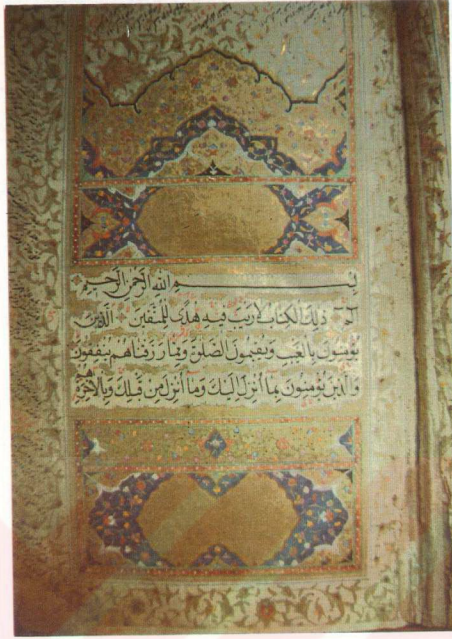
C3. (C2) planının koltuk yapılmamış şeklidir. Ara pervaz da kullanılmamıştır (bkz. Resim 9., Tablo II. Şekil 3).

Kütüphanede bulunan İran mushaflarında görülen 16. yy. tezhipli serlevha planları, Türk mushaflarındaki planla farklılık göstermektedir. İran mushaflarında karşılıklı iki sayfadan oluşan serlevha tezhibine rastlandığı gibi üç sayfadan meydana gelen serlevha da görülmektedir. Bunlarda karşılıklı gelen iki sayfaya Fatiha suresi, ikinci sayfanın arka yüzüne serlevhanın devamı niteliğini taşıyan Bakara suresi yazılmıştır. Karşılıklı gelen sayfalar dikdörtgen planlı ve tam sayfa tezhiplidir. Üçüncü serlevha sayfası yine dikdörtgen planlıdır, burada tam sayfa tezhibi yapılmayarak sadece yazının üst kısmında iki minareli camiye andıran planda bir tezhip bulunur. Bu tip serlevhaların bazılarında yazıyı çevreleyen cetvelin dışına halkâr tarzında tezhip yapılmıştır (bkz. Resim 17., Tablo IV. Şekil 2).

İran serlevhalarının 3. sayfa düzeninde plan kitabın sırt kısmına yakın, alt ve yan tarafından fazla boşluk bırakılarak yerleştirilmiştir, üst kısımda tezhibin sayfa bitimine kadar uzandığı görülür. Üçüncü sayfa serlevha planı kendi içinde de değişimler gösterir sûre yazısının sağ ve solunda koltuk bulunan tipi Süleymaniye Küt. Serez Bölümü 2 No'lu mushafta kullanılmıştır.

Türk mushaflarındaki serlevha planlarında görülen koltuk, sûrebaşı gibi bölünmeler ve **yazı sahasının cetvelle tezhipli kısımdan ayrılması** İran mushaflarında görülmeyen ikinci önemli farktır. İran mushaflarında serlevhada bulunması gereken yazılar tezhipli zeminle iç içedir, oval şekilde ve geçmelerle yapılmış geometrik şekilli paftalar, iplik ve renkle yazılı kısımları ayırma görevi yapar. Bunlarda tezhipli zemine genellikle beyazla yazılan yazılar, yoğun tezhip içinde kaybolmuş, okunamaz hale gelmiştir (bkz. Resim 20., Tablo IV. Şekil 3). Mushafların karşılıklı ilk iki yüzünde yer alan bu tip serlevhalarda tığ zemini dışında kâğıt rengi gözükmez.

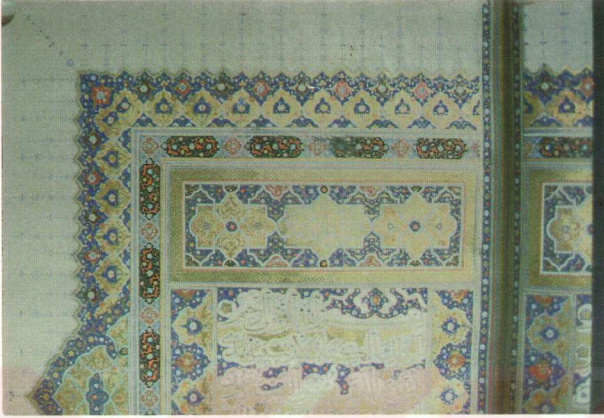
İran mushaflarında ender olarak görülen, cetvellerle paftalanmış Türk tipi serlevhalarda da tezhipli kısımdan ayrılan yazı sahasının zemini yoğun bir satırarası tezhibiyle olabildiğince kapatılmıştır (bkz. Resim 19.).

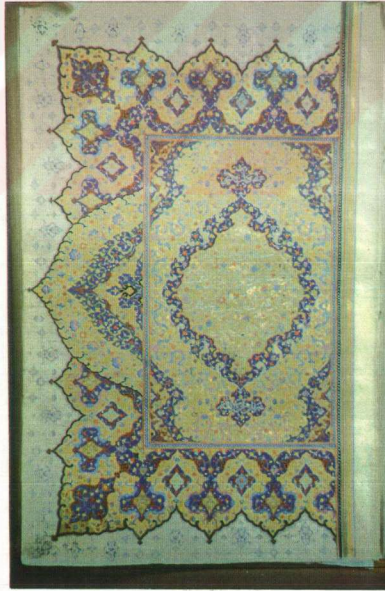
Resim 17. Yazma Bağış Bölümü, Env. No: 805, 2b.

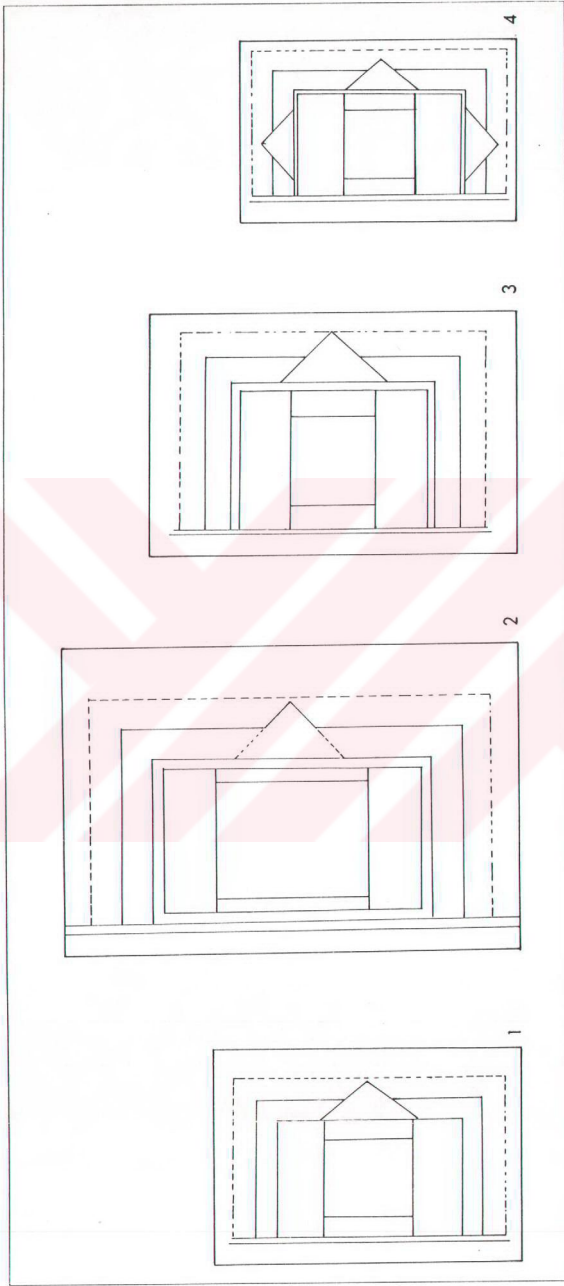
Resim 18. Hasan Hüsnü Paşa Kütüphanesi, Env. No: 103, 1b-2a.

Resim 19. Sultan Ahmet Kütüphanesi, Env. No: 4, 2a.

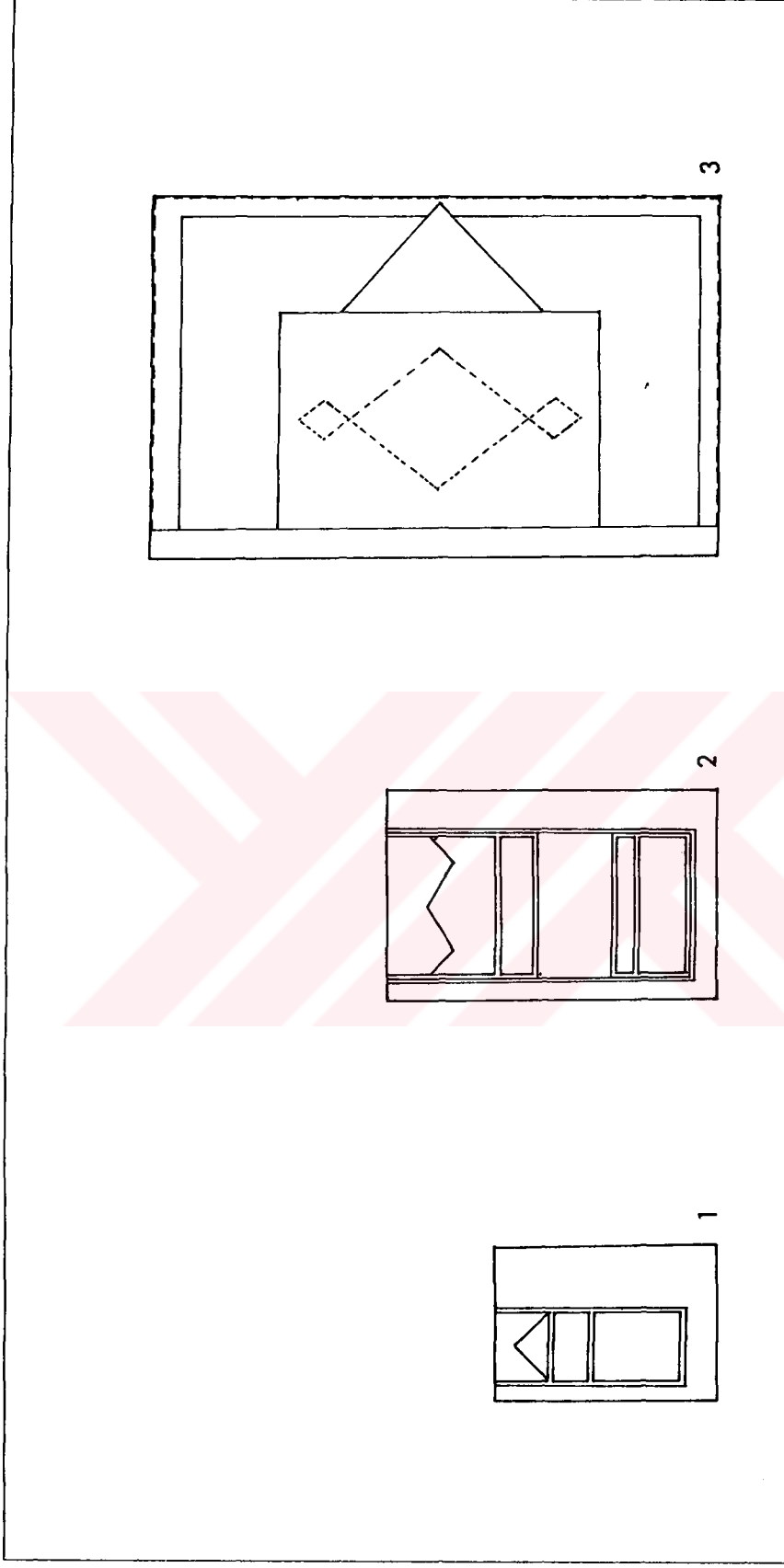

Resim 20. Sultan Ahmet Kütüphanesi, Env. No: 14, 2a.

TABLO III. Serlevha sayfa düzeni ve kompozisyon plânları

1. Kılıç Ali Paşa Küt., Env. No: 16, 1b sayfası (C1 tipi).
2. Hamidiye Küt., Env. No: 5, 1b, (C1 tipi).
3. İzmir Küt., Env. No: 5, 1b, (C1 tipi).
4. Laleli Küt., Env. No: 16, 1b, (C2 tipi).

TABLO IV. Serlevha sayfa düzeni ve kompozisyon plânları (İran)

1. Hasan Hüsnü Paşa Küt., Env. No: 103, 1b.,

2. Yazma Bağışı Bölümü, Env. No: 805, 1b.,

3. Sultan Ahmet Küt., Env. No: 14, 1b.,

Türk mushaflarında görülmeyen üçüncü sayfa serlevha planının, kütüphanede bulunan 16. yy. tezhipli Türk cüzlerinde kullanıldığı belirlenmiştir. Karşılıklı çift sayfa veya tek sayfa olarak uygulanmıştır (bkz. Resim 18). Bu örnekte çift sayfa olarak yapılmıştır.

B. Kompozisyon ve Desen

16. yy. tezhibli Türk mushaflarındaki serlevha kompozisyonları, birbirleri ile uyum sağlayan descene sahip yazı sahası, koltuk, ara pervaz, dış pervaz ve tığ bölümlerinin birleşmesi ile oluşturulmuş.

1. Yazı kısmı

Konu olan bütün mushafların yazı sahasında (sûre), âyet aralarına konan durakların hepsi sıvama altın üzerine işlenmiş. **Şeşhâne** ve **penç** duraklar en çok kullanılan durak çeşitleri. Her örnekte değişik çeşitleri görülen penç duraklar, aynı serlevha içinde de çeşitlilik göstermekte (bkz. Resim 7., Tablo VI. Şekil 4, 5, 7-9, 11). Duraklar kırmızı ve lapis küçük noktalar kullanılarak renklendirilmiş.

Tezhip sanatında önemli bir yeri olan **mücevher durak**, incelenen mushafların bir tanesinde karşımıza çıkıyor (bkz. Resim 1, Tablo VI. Şekil 3). **Helezonî durak** da mücevher durak gibi tek bir mushafta uygulanmış (bkz. Resim 8., Tablo VI. Şekil 1).

Ençok kullanılan **şeşhane duraklar** değişik büyüklüklerde işlenerek kırmızı ve lapis noktalarla süslenmiş (bkz. Tablo VI. Şekil 2,6). Serlevhalarda kullanılan durakların çap ölçüleri 5-13 mm. arasında değişme gösteriyor.

Bazı mushaflarda satır aralarına yazıdan kalan boşlukları doldurmak ve kapatmak için beyn-es sûtur tezhibi yapılmış. Sıvama altın, zer enderzer, tarama zemin üzeri basit çiçekler, lapis üç nokta ve altın üzeri hatayî grubu motifler hafif renklerle işlenerek bu kısımlar tezhiplenmiş. İnce siyah tahrirli den-danlarla yazı ile tezhip zemini sınırlandırılmış (bkz. Resim 4, 8, 9, 15). Tek örnekte rastlanan keşide üzeri tezhip, devrin özelliğini yansıtan profilden stilize çiçeklerle yapılmış (bkz. Resim 12).

Yazı sahasının sağ ve sol tarafında bulunan **koltuklarda** değişik kompozisyon ve desen çeşitleri kullanılmış.

- Bir kısım örnekte koltuklar kitabeli zencerek tarzında paftalanmış. Kitabe içleri, sıvama altın üzerine hatayî grubu çiçeklerle serbest kompozisyon şeklinde düzenlenmiş. Çiçekler turuncu, mavi veya zer enderzer tarzı işlenmiş. Kitabe araları genellikle lapis renkte,

paftalama iplikleri ise turuncu ve altınla yapılmış.

Kitabe içi lapis renkte olanların kitabe dışı zeminleri altın bırakılarak, serbest kompozisyonlar kullanılmış. Motifleri turuncu, açık sarı, mavi, pembe, yeşille renklendirilmiş. Lapis zemin üzerine beyazla üç noktalar yapılmış (bkz. Resim 14). Ölçüleri farklı olan koltuklarda ise aynı desen ve kompozisyon genişletilip daraltılarak işlenmiş (bkz. Resim 13). Dar koltuklarda kitabe araları çoğunlukla boş bırakılmış veya basit bir penç ya da rumî motifi ile doldurulmuş. Geniş koltuklarda bu kısımlar hatayî ve rumîli desenlerle süslenmiş.

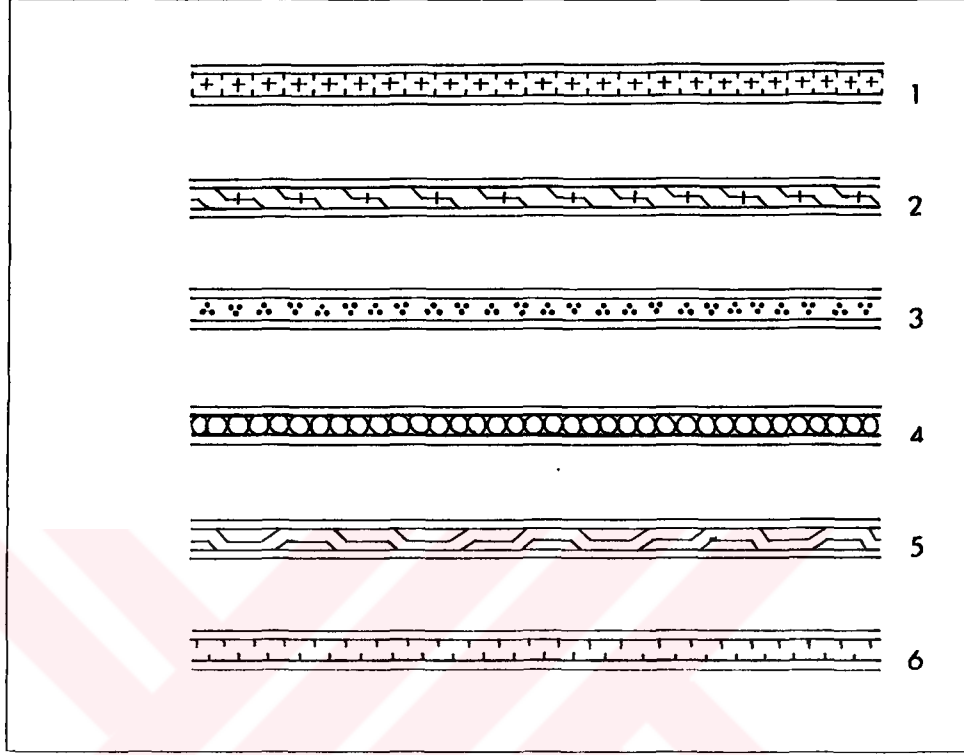
- İkinci grup koltuk kompozisyonları raport özellik gösteriyor. Bunlarda dört taraftan da simetrik paftalama yapılmış. Altın ve lapis zeminler altın rumîli ipliklerle ayrılmış. Pafta içlerinde hatayî grubu motifler kullanılmış (bkz. Resim 7, 11).

- Serbest paftalama yoluyla yapılmış, alttan üstten ve yandan simetri gösteren örnekte, altın ve lapis zeminli paftalar turuncu iplik ve altın rumîlerle ayrılmış. Hem iki zemin üzerinde de renkli hatayî grubu helezonlar dolaşıyor (bkz. Resim 8).

Bütün mushaflarda sûrenin alt ve üstünde bulunan yatay dikdörtgen kısımlarda, raport kompozisyon özelliği taşıyan merkezi, simetrik desenler kullanılmış. Bu kısımlardaki yazılar (sûrebaşı), desenin merkezini oluşturan sıvama altın zeminli pafta üzerine, çoğunlukla beyaz renkle yazılarak siyahla tahrirlenmiş. Bir örnekte pembe ile yazılanı da görülmüştür (bkz. Resim 14). Yazının bulunduğu pafta dışındaki alan ayırma rumî (altın), serbest bulut (altın), turuncu, beyaz ve altın ipliklerle lapis ve altın zeminli paftalara ayrılmış. Pafta içleri renkli hatayî grubu motifler, sıvama altın dolantı bulutlar ve serbest rumî motifleri ile doldurulmuş. Bazı örneklerinde yazı araları siyahla çift tahrir tarzı hatayî motifleriyle doldurulmuş, çoğunda ise boş bırakılmış (bkz. Resim 4). Bunlar dışında zer enderzer tarzında ve lapis zemin üzerine altın rumî helezonları kullanılarak yapılmış yazı zemini örneklerine de rastlanmıştır (bkz. Resim 10).

Koltuk desenlerinde lapis ve altından başka rumî tepelik için gibi küçük zeminlerde yeşil, kırmızı, kahverengi, siyah renkler de kullanılmıştır (bkz. Resim 8, 10, 16).

Serlevhalarda bütün cetveller altınla yapılarak, yazı bölümü çevresini saran ince ara pervaz lapis üzerine beyazla işlenmiş, bazı örneklerde ise lapis zemin üzeri boş bırakılmış. İnce ara pervazlarda lapis rengin dışında yeşil, beyaz, pembe, turuncu, sarı ve mavi de kullanılmış (bkz. Resim 1, 10, 12, 15). İnce ara pervazların üzeri basit, çizgisel, desenlerle süslenmiş (bkz. Tablo V. Şekil 1-6). **Kalın ara pervazın** bulunmadığı örneklerde ince ara pervaz bu görevi üstlenmiş.

TABLO V. Ara pervazlar.

1. Hamidiye Küt., Env. No: 3

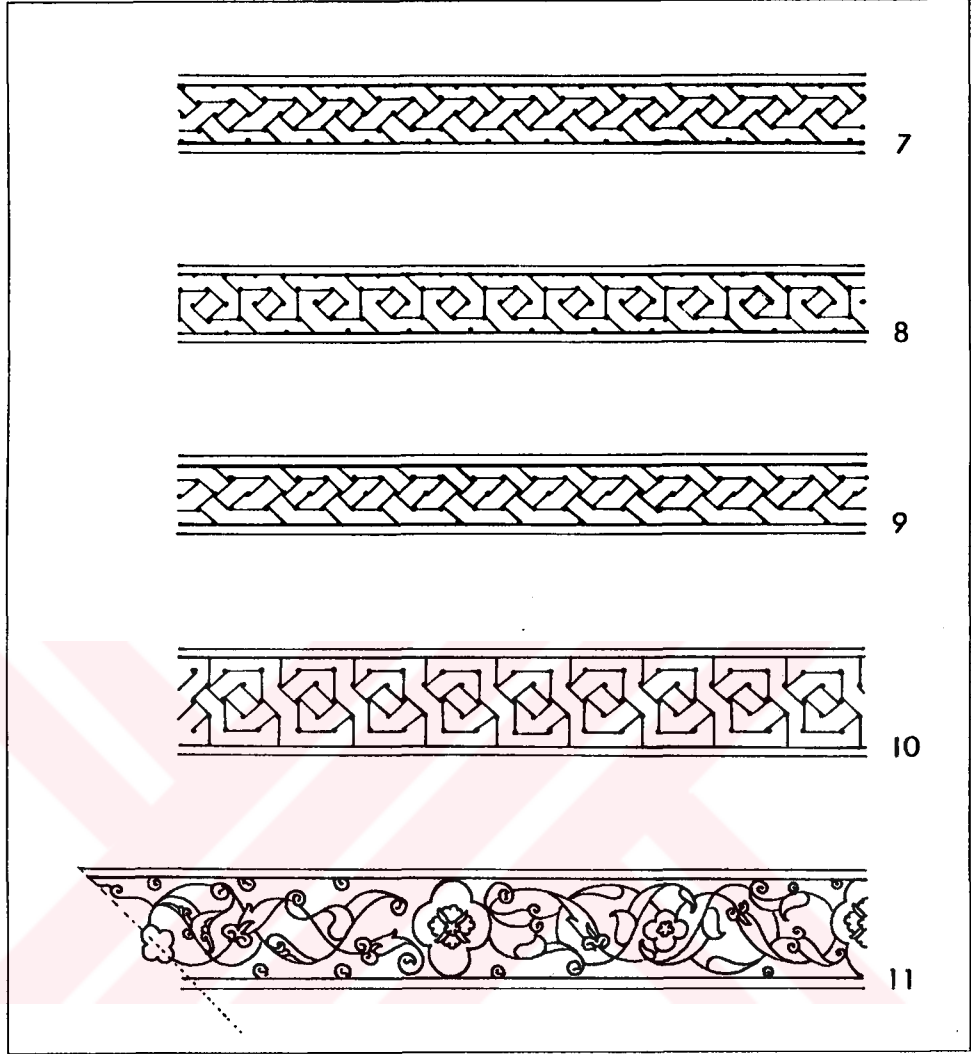
2. Kılıç Ali Paşa Küt., Env. No: 16.

3. " "

4. " "

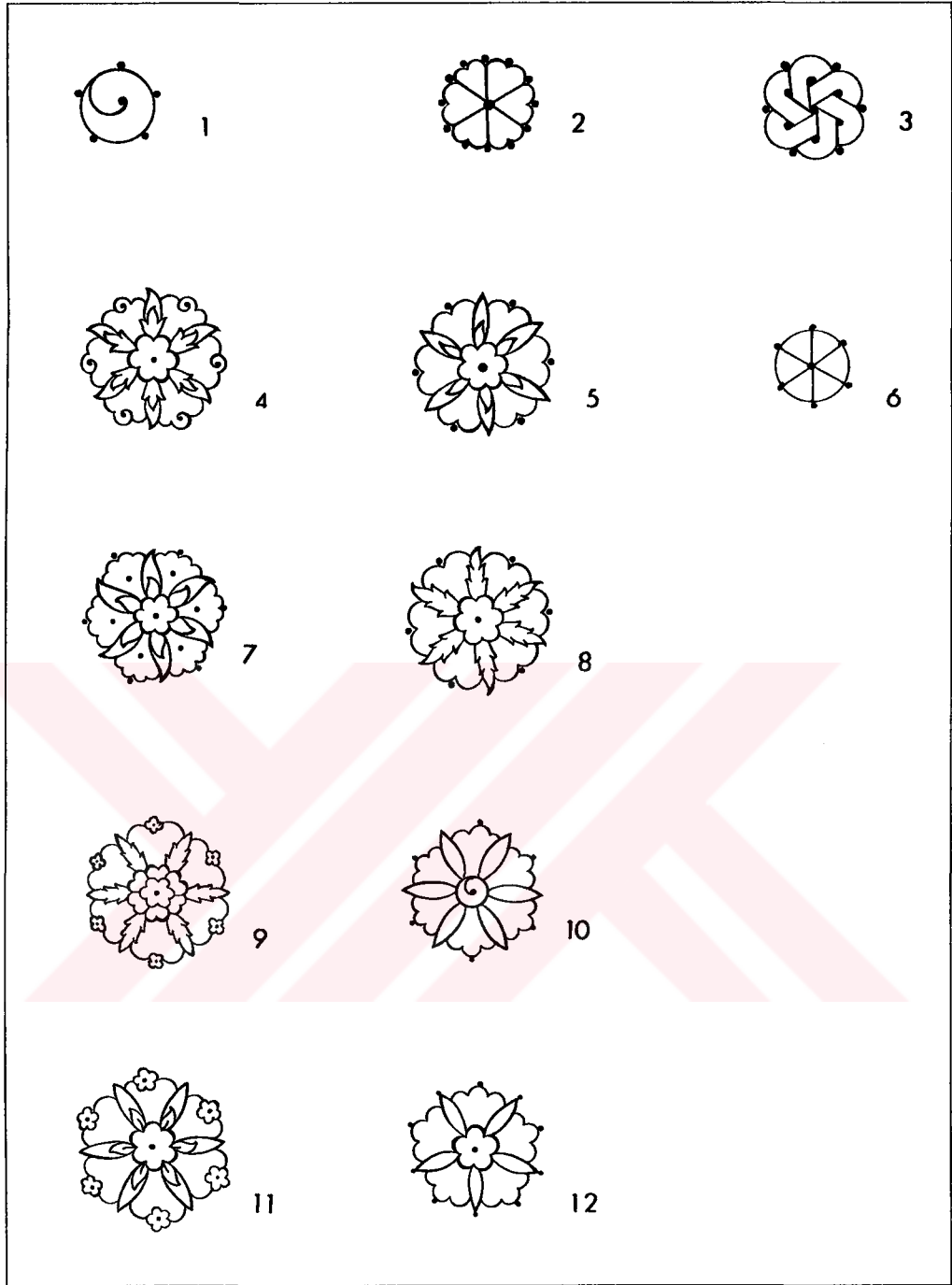
5. " "

6. " "

TABLO V. Ara Pervazlar

7. Kılıç Ali Paşa Küt., Env. No: 16.
8. İzmir Küt., Env. No: 14.
9. Antalya Tekelioğlu Küt., Env. No: 1
10. Lâleli Küt, Env. No: 16.
11. Süleymaniye Küt., Env. No: 342

TABLO VI. Duraklar

1. Fatih Küt., Env. No: 13.
2. Kılıç Ali Paşa Küt., Env. No: 16.
3. Antalya Tekelioğlu Küt., Env. No: 1.
- 4.5. Süleymaniye Camii Küt., Env. No: 342.
6. Süleymaniye Camii Küt., Env. No: 323.
- 7.8.9. Süleymaniye Camii Küt., Env. No: 342
10. Süleymaniye Camii Küt., Env. No: 321.
11. Süleymaniye Camii Küt., Env. No: 342.
12. Süleymaniye Camii Küt., Env. No: 320.

Kullanılan ara pervazlar bir kurala bağlı olmaksızın, yazı kısmının dört tarafını veya 3 tarafını çevreliyor (bkz. Resim 10, 16). Bazı örneklerde ara pervaz sadece sûrebaşının dört tarafını sarıyor (bkz. Resim 7, 12, 15). Kalın ara pervazlarda; sıvama altın zeminli anahartlı zencerek (geçme, zincir) (bkz. Resim 1,8,16, Tablo V, Şekil 7-10) üzeri renkli çiçekli ve siyah zeminli kitabeli zencerek (bkz. Resim 10), lapis zeminli, rumîli serbest kompozisyon (bkz. Resim 7, Tablo V, şekil 11) ve zer enderzer yapılmış kitabeli zencerek (bkz. Resim 12, 15) kullanılmış.

Ara pervaz kullanılan bütün örneklerde, kalın ara pervazın iki tarafında aynı veya değişik renklerde ince ara pervaz yer alıyor.

Aynı dönem tezhipli İran serlevhalarında ise birden fazla kalın ara pervaz kullanıldığı ve her birinde değişik renk ve desen bulunduğu görülüyor. Ayrıca her pervaz arasına ince ara pervaz da konularak pervaz genişletilmiş (bkz. Resim 19).

2. Yazı Çevresi

Serlevhalarda yazı kısmının çevresini üç taraftan saran dış pervaz, kubbesiz (düz), tek kubbeli, üç kubbeli olmak üzere üç grupta toplanıyor:

Kubbesiz ara pervazın iki şekli kullanılmış;

- Genişliği 22-60 mm. arasında değişen, kenarı düz olarak bitirilmiş dış pervaz (bkz. Resim 3-7, 13)
- Genişliği 24-25 mm. olan, sınırı den-danlı yapılmış dış pervaz şekli (bkz. Resim 12, 15).

Tek kubbeli dış pervazda kubbe çıkıntısı sadece uzun kenar üzerinde bir tane bulunuyor (bkz. Resim 8,10,).

Üç kubbeli dış pervazda her kenar üzerinde bir tane kubbe şeklinde çıkıntı yer alıyor (bkz. Resim 9, 16). Bu grubun kubbeler arasında tezhip bulunmayan şekli de görülüyor (bkz. Resim 2, 14).

16. yy. başlarında tezhiplendiği sanılan bir örnekte dış pervaz kullanılmadığı da görülüyor (bkz. Resim 1).

Konu olan bütün serlevhaların dış pervazları renk, motif ve kompozisyon olarak serlevhanın diğer bölümleri ile bütünlük gösteriyor. Sûre yazısının alt ve üstünde bulunan kısımlardaki tezhip, dış pervaz alanına bazı küçük değişiklikler yapılarak uygulanmış.

Renklerin iyi seçilmesi ve kullanılması, değişik kompozisyon ve paftalama yapılan dış pervazlarda, yazı kısmı tezhibi ile bütünlük sağlayan en büyük etkenlerden biri olmuş.

Dış pervazın **kubbe** kısımlarında iki tip kompozisyon kullanılmış:

- Birinci tipte kubbe dış pervaz deseninin genişleyerek çıkıntı yapmış şeklidir, kullanılan renk ve motifler aynıdır (bkz. Resim 8, 9).
- İkincisinde kubbe dış pervaz deseninden farklılık gösterir, kullanılan desen ve renkler belirginleşerek öne çıkar (bkz. Resim 10, 16).

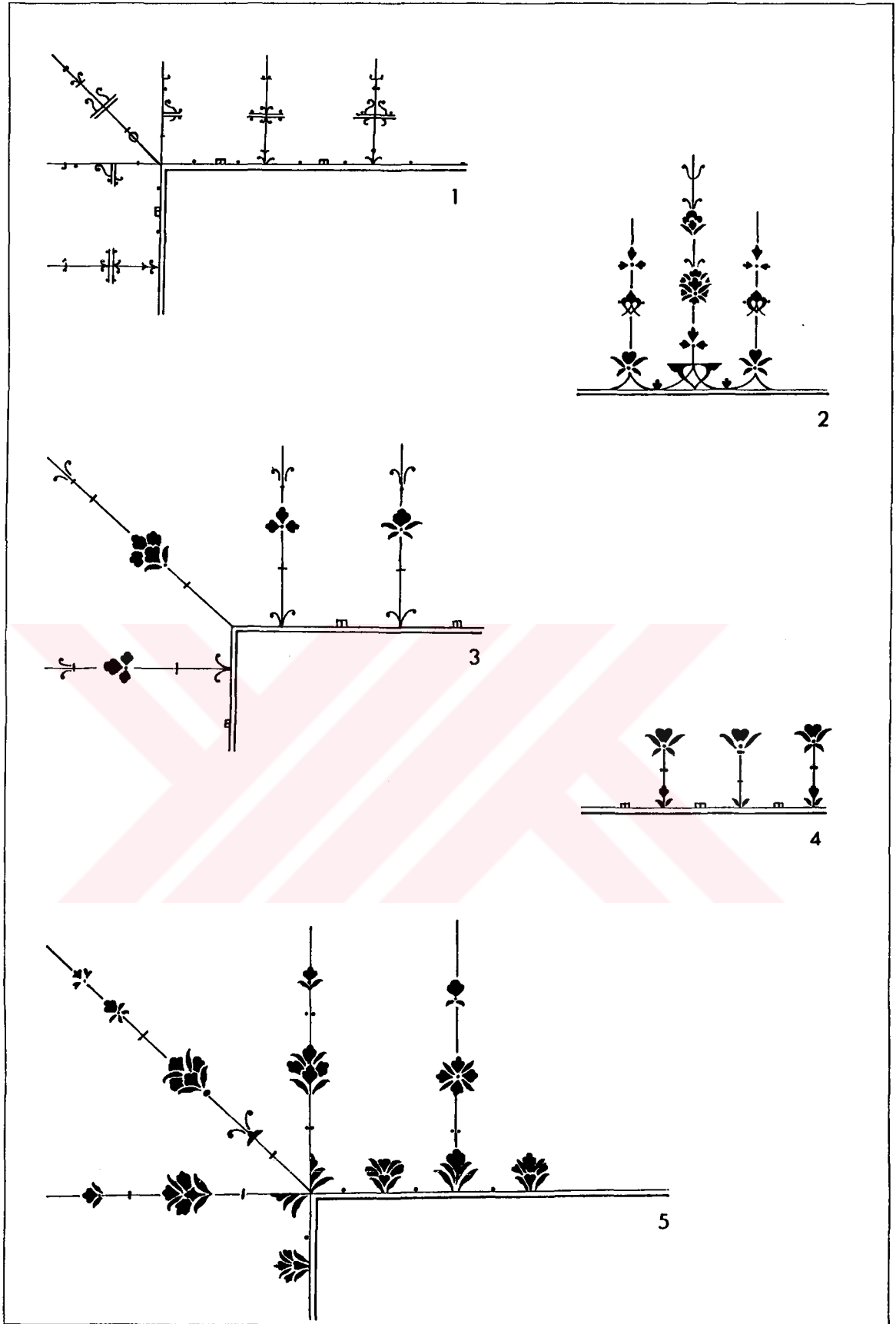
Dikkat çekici özellik taşıyan ve kompozisyona hareket kazandıran kubbeler aynı zamanda sanatçının duyduğu estetik kaygıların belirtisi olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Dış pervazlardan sonra kâğıt rengine geçişte zemin rengini hafifletmek ve kompozisyonla bütünlük sağlamak amacıyla yapılan **tığlar** lapis renkle işlenmiş, bazı örneklerde kırmızı ve altınla zenginleştirilmiş.

Tığlar, basit geometrik çizgi ve şekiller, penç, hatayî, karanfil, lâle, rumî ve bulut motifleri ile yapılmış. Dış pervazın bitiminden başlayan tığlar sayfa kenarına doğru uzanan çizgiler üzerine, uçlarda daralacak şekilde motiflerin sıralanmasıyla oluşturulmuş. Tığlar birçok geometrik şekil ve çizgilerle, hatayî ve penç motiflerinin birlikte kullanılması ile yapılmış. Bazı örneklerde iki tığ arasında kalan boşluğa bulut motifi konmuş (bkz. Resim 16), başka bir grupta ise kırmızı nokta ve karanfil motifleri ile lapis tığlar renklendirilmiş (bkz. Resim 10, 12).

Bunların dışında bir yere bağlanmadan karanfil ve lâle motifleri ile yapılan tığlar (bkz. Tablo VII. Şekil 8) ve dönüşümlü olarak altın ve lapisle yapılmış tığ örnekleri de görülüyor (bkz. Resim 15). Kubbeli kompozisyonlarda kubbe üzerinde yer alan tığlar genellikle rumî ile yapılarak, serlevhanın diğer kısımlarında kullanılan tığlardan farklılıklar gösteriyor (bkz. Tablo VII. Şekil 7).

Kütüphanede bulunan örneklerden bazıları orjinal ölçülerde Tablo VII de gösterilmiştir.

TABLO VII. Tığlar

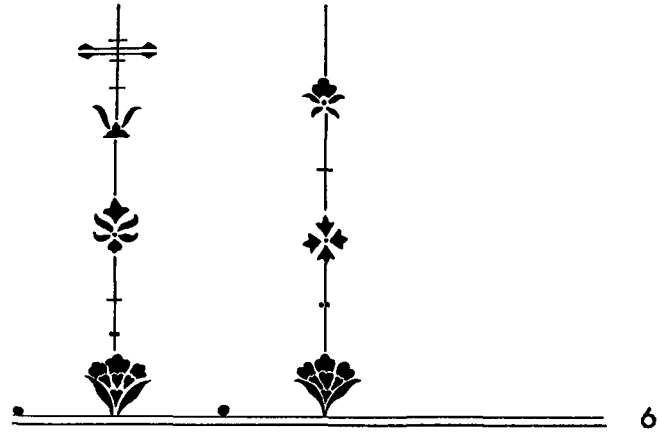
1. Süleymaniye Camii Küt. Env. No: 395.

2. Hamidiye Küt., Env. No: 5

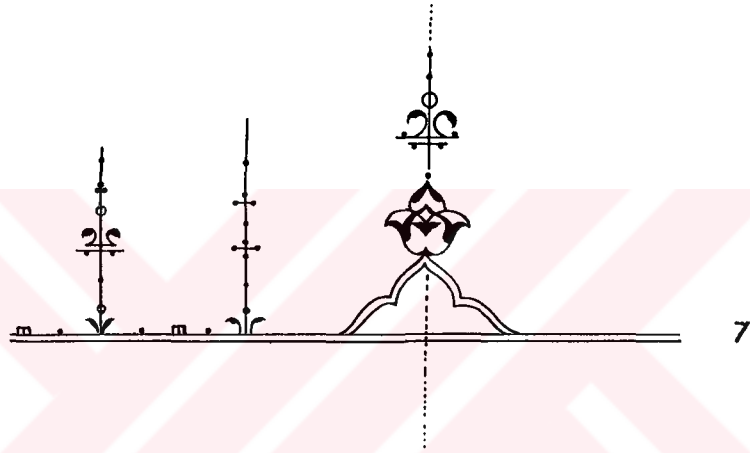
3. Hamidiye Küt., Env. No: 7

4. Süleymaniye Camii Küt., Env. No: 314

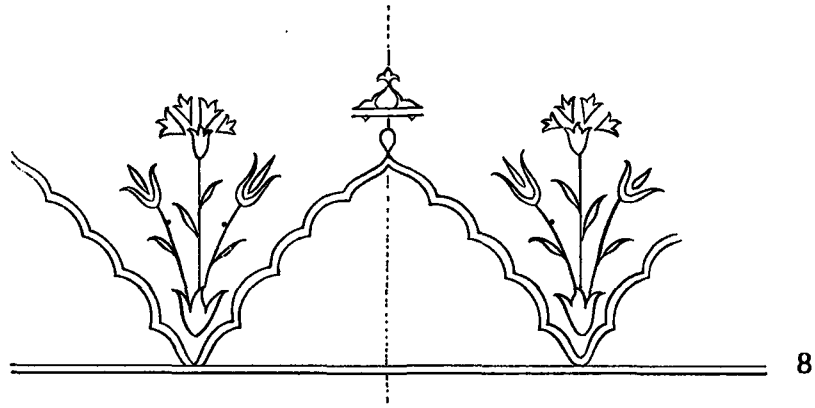
5. Süleymaniye Camii Küt., Env. No: 342

6

7

8

TABLO VII. Tığlar

6. Süleymaniye Camii Küt., Env. No: 321

7. Süleymaniye Camii Küt., Env. No: 16.

8. Süleymaniye Camii Küt., Env. No: 320

C. Kullanılan Malzeme ve Teknik

Bütün örneklerde abâdî kâğıt kullanılarak, tezhipler altın ve toprak boylarla yapılmış. Büyük ölçülerdeki kitaplarda kalın, küçük olanlarda ince kâğıtlar tercih edilmiş. Beyaz tonları ve koyu renk kâğıt kullanmaktan kaçınılarak krem ve açık krem tonlarındaki kâğıtlar seçilmiş.

Tezhiplerde en çok altın ve lapis kullanılmış. Kırmızı ve yeşil altının mat, mat-parlak, parlak olarak uygulanmasıyla farklı tonlar elde edilerek zenginleştirilmiş. İğne perdahı ile de parlatılarak değişik dokular elde edilmiş. Lapis ve altın dışında turuncu, beyaz, sarı, yeşil, kirli pembe, mavi ve tonları, limon küfü, siyah, kızıl kahve, kiremit kırmızısı, motifleri renklendirme ve küçük zeminlerde kullanılmış. Tahrirlerde ise is mürekkebin-den yararlanılmış.

Serlevhalarda yazı zemini ve tığ zemini dışında kâğıt rengi gözükmüyor, altının sıvama olarak sürülmesiyle ve boyalarla tamamen kapatılmış. Zer enderzer tezhibi en mükemmel şekliyle uygulanmış (bkz. Resim 3, 6, 10). Tek ve üç nokta iğne perdahı yapılmış.

VI. SONUÇ

Serlevhalarla ilgili, bir seneyi aşan çalışmalar sonucu; Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan serlevha tezhiplerinde mükemmel olan örneklerin sayıca azlığı dikkat çekmiştir.

İncelenen serlevha örneklerinde tam sayfa, dikdörtgen plan hepsinde görülen tezhip özelliğidir. İkinci ortak özellik ise yazı sahasının cetvellerle tezhipli kısımlardan ayrılarak, ortaya çıkartılmasıdır.

Tezhiplerde kullanılan kompozisyon dengesi ve kararlılık yazıyı estetik bir şekilde çerçevelemeyi hedef almıştır. Bu da, Türk tezhip sanatının sadelik ve zerafetini göstermektedir.

Bütün örnekler, karşılıklı iki sayfa düzeninde tezhip edilmiş ve devrin özelliği olan altın, lapislazuli, turuncu, mavi, beyaz, siyah renklerle işlenmiş. 16. yy. ikinci yarısından sonraki örneklerde ise bu ara renklere yeşil, sarı, kirli pembenin de eklendiği görülür. Zer enderzer tezhibi, örneklerin hepsinde kullanılarak devrin karakteristik tarzını pekiştirmiştir.

Sanatçının estetik kaygılarını, dış pervaza hareketlilik kazandırmak, dikkat çekmek için koyduğu **kubbe çıkıntıları**nda ve bir örneği görülen **keşide üstü** süslemelerinde görmek mümkün olmaktadır. Keşide üstü tezhibinin 16. yy.daki varlığını da bu örnek yardımı ile görmekteyiz. 16. yy. başlarına ait eserlerde basit şekli kullanılan **kubbelerin** daha sonraki dönemlerde geliştiği, hareketlendiği ve farklılaştığı da anlaşılmıştır.

İncelenenler arasında tarihsiz olan eserler, tarihli olanlarla tezhib benzerliği, aynı renk, desen, motif, işçilik tarzı gibi faktörler göz önüne alınarak bir saptama yoluna gidilmiştir.

Ancak belli bir dönemde yaşamış bir ustanın geliştirdiği tezhip tarzı veya motif; eserde bir tarih bulunmasa bile sanatçının yaşadığı döneme maledilebilecek niteliktedir. Örneğin, bir bahar dalı veya yarı üsluplaştırılmış çiçek motiflerinin bulunduğu tezhip örnekleri, Karamemi dönemi nakışhanelerinde yapılmış olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

İncelenen örneklerin az sayıda olması ve çoğunun tarihlerinin kesin olarak bilinmeyişi, 16. yy. serlevha tezhibinde dönem dönem görülebilecek değişimlerde bir genelleme yapılmasını zorlaştırmıştır. Bu nedenle çalışma, incelenen örnekler arasındaki ortak özelliklerin saptandığı bir envanter niteliği de taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- CUNBUR, Müjgan , "Türklerde Tezhip Sanatı", Türk Dünyası El Kitabı, Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü, Ankara, 1976
- ÇAĞMAN, Filiz , "Ehl-i Hiref, Türkiyemiz Kültür ve Sanat Dergisi, İstanbul, 1988, Yıl. 18, S. 54
- ÇETİN, Nihat , Yayınlanmamış Notlar.
- DERMAN, Çiçek , Osmanlılarda Halkârî, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fak., Sanat Tarihi Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul, 1982
- DERMAN, Uğur , Türk Sanatında Ebrû, İstanbul, 1977
- DERMAN, Uğur , "Yazma Kur'an-ı Kerîmler Nasıl Hazırlanırdı", Hayat Tarih Mecmuası, İstanbul, 1970, Yıl. 6, c. 2, S. 7
- DİEZ, Ernst , Türk Sanatı, Başlangıcından Günümüze Kadar, Çev. Oktay Aslanapa, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fak., Sanat Tarihi Ens., No: 1, İstanbul, 1946
- ERSOY, Ayla , Türk Tezhib Sanatı, İstanbul, 1988
- GÜNAYDIN, Emine , 15 ve 16. yy. Türk Tezhibi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fak., Sanat Tarihi Bölümü, Türk sanatı Kürsüsü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Tarih yok.
- MAHİR, Banu , "Saz Yolu", Türkiyemiz Kültür ve Sanat Dergisi, İstanbul, 1988, Yıl. 18, S. 54
- MESARA, Gülbün , "Türk Tezhib ve Minyatür Sanatı", Sandoz Bülteni, 1987, S. 1

- NACİ, Elif , Şarkta Resim, İstanbul, 1943
- ÖZERGİN, M. Kemal , "Temürlü Sanatına Ait Eski Bir Belge: Tebrizli Cafer'in bir arzı", Sanat Tarihi Yıllığı, İst. Ün. Ed. Fak., San. Tar. Ens., 1974-75.
- PAKALIN, Mehmet Zeki , Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul, 1983 (3), c. I
- TURAN, Osman , Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti, Türk Kültürü Araştırma Ens., Yay.; 7, Seri: 3, S. A1, Ankara, 1965
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı , Osmanlı Tarihi, Türk Tarihi Kur. Bas. Evi, Ankara, 1977 (2), c. III, 2. kısım
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı , Osmanlı Tarihi, Türk Tarihi Kur. Bas. Evi, Ankara, 1975 (3), c. II
- ÜNVER, Süheyl , Fatih Devri Saray Nakışhanesi ve Baba Nakkaş Çalışmaları, İ.Ü., Milli Kültür Eserleri Tesisi. I, İstanbul, 1958
- YAĞMURLU, Haydar , "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde İmzalı Eserleri Bulunan Tezhib Ustaları", Türk Etnoğrafya Dergisi, S.XIII, İstanbul, 1973
- YAZIR, Mahmud Bedreddin , Kalem Güzeli, Yay. Hz. Uğur Derman, Ankara, 1981

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Gölnur Duran
Doğum yeri ve yılı	İstanbul, 12 Şubat 1962
İlk Öğrenim	Üsküdar, Hacı Selimağa İlkokulu 1968-1973
Orta Öğrenim	Üsküdar Kız Lisesi, 1973-1979
Yüksek Öğrenim	M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi, Resim-İş Eğitimi Bölümü, Grafik Anasanat Dalı, 1980-1984 Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı Nakışhânesinde tezhip çalışmaları, 1982-1987
Öğrenim Sonrası	Resim Öğretmenliği, 1985-1986 M. Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü, Araştırma Görevlisi, 1987-